

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ
ԱԿԱԴԵՄԻԱ

Հ. ԱՃԱՌՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ԼԵԶՎԻ ԻՆՍԻՏՈՒՏ

ՄՈՍԿՎԱՅԻ Մ. Վ. ԼՈՄՈՆՈՍՈՎԻ ԱՆՎԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
ԼԵԶՎԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍԻՏՈՒՏ

**ՀԱՅ ԼԵԶՎԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ
XI ՄԻՋԱՋԳԱՅԻՆ ԳԻՏԱԺՈՂՈՎ՝
ՆՎԻՐՎԱԾ ԶՈՆ ԳՐԵՓԻՆԻ ՀԻՇԱՏԱԿԻՆ
(1937-2016)**

2-5 հոկտեմբերի, 2017
Հիմնադրույթների ժողովածու

Երևան 2017

ԳԻՏԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵ

Գառնիկ Ասատրյան, Գևորգ Բարդարջյան, Շարլ դե Լամբերտի,
Նիկոլայ Կազանսկի, Վիկտոր Կատվայյան, Լիանա Հովսեփյան,
Հրաչ Մարտիրոսյան, Արմեն Պետրոսյան, Վլադիմիր Պլունցյան, Զեյմս
Ռասսել, Անահիտ Տոնապետյան-Դեմոպովս, Զեյմս Քլեքսոն,
Բիրգիտ Օլսեն

ԳՐԱԽՈՍՆԵՐ

Արեգ Բայանդուր, Նարինե Դիլբարյան, Վիկտորյա Խորշույյան,
Արթուր Համբարձումյան, Վարդան Ղազարյան,
Գայանե Մխիթարյան, Արտյոմ Տրոֆիմով, Պյոտր Քոչարով

ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՉԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵ

Արեգ Բայանդուր, Նարինե Դիլբարյան, Բուրաստան Զոլումյան,
Վարդան Ղազարյան, Գայանե Մխիթարյան,
Անահիտ Տոնապետյան-Դեմոպովս

THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF THE REPUBLIC OF ARMENIA
H. ACHARIAN INSTITUTE OF LANGUAGE

M. V. LOMONOSOV MOSCOW STATE UNIVERSITY

RUSSIAN ACADEMY OF SCIENCES
INSTITUTE OF LINGUISTICS

**XI INTERNATIONAL CONFERENCE
ON ARMENIAN LINGUISTICS
DEDICATED JOHN A. C. GREPPIN
(1937-2016)**

2-5 October 2017

Abstracts

Yerevan 2017

SCIENTIFIC COMMITTEE

Garnik Asatrian, Kevork Bardakjian, James Clackson,
Charles de Lamberterie, Anaïd Donabédian-Demopoulos,
Liana Hovsepian, Viktor Katvalian, Nikolay Kazansky,
Hrach Martirosyan, Birgit A. Olsen, Armen Petrosian,
Vladimir Plungian, James Russell

REVIEWERS

Areg Bayandur, Narine Dilbarian, Artur Hambartsumian,
Vartan Kazaryan, Viktoria Khurshudyan, Petr Kocharov,
Gayane Mkhitarian, Artem Trofimov,

ORGANIZING COMMITTEE

Areg Bayandur, Narine Dilbarian, Anaïd Donabédian-Demopoulos,
Vartan Kazaryan, Gayane Mkhitarian, Burastan Zulumyan

ՀՏՏ 81:06

ԳՄԴ 81

Հ 240

**Հովանավորներ՝
«Մաքուր երկաթի գործարան» ԲԲԸ
Քրոնիկներ Բարեկործական Հիմնադրամ**

Հայ լեզվաբանության 11-րդ միջազգային գիտաժողով՝ Նվիրված
Զոն Գրեպինի հիշատակին (1937-2016):

Հիմնադրույթների ժողովածու:

Պատասխանատու խմբագիրներ.

Արեգ Բայանդուր, Վարդան Ղազարյան

Խմբագիրներ.

Նիկիտա Բեկըռուկով, Նարինե Դիլբարյան, Գայանե Միսիթարյան
Խորշույցան Վիկտորիա, Պյոտր Քոչարով

ՀՏՏ 81:06

ԳՄԴ 81

Հայ լեզվաբանության 11-րդ միջազգային գիտաժողով՝
Հ 240 Նվիրված Զոն Գրեպինի հիշատակին (1937-2016), 27
հոկտեմբերի, 2017: Հիմնադրույթների ժողովածու.- Եր.:
Ասողիկ, 2017.- 136 էջ:

1

ISBN 978-9939-50-377-6

© Արեգ Բայանդուր, 2017

XI International Conference on Armenian Linguistics Dedicated to
John A. C. Greppin (1937-2016).

Executive editor: Areg Bayandur, Vartan Kazaryan.

Editors: Nikita Bezrukov, Narine Dilbaryan, Victoria Khurshudyan,
Peter Kocharov, Gayane Mkhitaryan.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Contents

Gregory Areshian

The Meaning of ‘Armenia’ and ‘Armenians’ in the Bisotūn (Behistun) Inscription of Darius the Great in Light of New Publications and Observations 13

Karnig Arslanian, Sylvia Kasparian

Le redoublement en Arménien occidental: études de cas 15

Natalia Akutina, Denis Arsentyev, Kristina Bagdasaryan

The problem of the path and manner verbs in the Armenian language 16

Victoria Arakelova

“On the attribute of the translations Yezidi sacral texts” 19

Garnik Asatrian

An Overview of Middle Iranian Archaisms in Middle Armenian Texts and New Armenian Dialects 20

Luc V. Baronian, Nicolas Royer-Artuso

Epenthesis: Ooska gukas 21

Nikita Bezrukov

A Distributed Morphology approach to possessive plural marking in Eastern Armenian 23

James Clackson

Classical Armenian Standardization and Dialects 26

Տնրպ Դավալյան

Սպուգարանական դիրռություններ երաժշտական մի շարք բառեզրերի մասին 27

Նարինե Գիլարեան	
Տեղանուններն իբրև լեզվական և արդայեզվական բովանդակությամբ նշաններ	28
Ոռոգանսա Դոփյան	
Խորապահության խնամքային ենթադաշտը արդի հայերենում. լեռական հիմնավորում	33
Anaïd Donabédian-Demopoulos, Tabita Toparlak	
<i>Grapheme-to-phoneme conversion of Western Armenian</i>	36
Dmitri Dundua	
<i>Clause combining and narrative modes in Classical Armenian</i>	38
Maksim Fedotov, Mikaelian Diana	
<i>Negative markers č‘- and oč‘ in Classical Armenian and their later development</i>	40
Diana Forker	
<i>Some features of the Western Armenian dialect spoken in Lichk</i>	43
Matthias Fritz	
<i>Armenian սրցանզեզ in the field of etymology</i>	46
Helen Giunashvili, Ramaz Gorgadze	
<i>Iranian Elements in Georgian and Armenian Versions of “The Martyrdom of Saint Shushanik” (V c AD)</i>	47
Սուսաննա Գրիգորյան	
Գրիգոր Տաթևացու «Գիրք քարոզութեան» Զմերան հայորի անվանական դարձվածքների իմաստարանական քննություն	49
Peter Ara Guekguezian	
<i>Bare Locatives in Western Armenian</i>	51
Դավիթ Գյուրջինյան	
«Պարսկաստանում ապրող հայ» նշանակող բառերը (իմաստակառուցվածքային և բառարանագրական քննություն)	53

Anna Elizabeth Hämmig	
<i>What if Phrygian were the closest attested cognate of Armenian?</i>	54
Артур Амбарцумян	
<i>О характере армянских топонимов северо-западного Ирана в XVIII–XIX веках (ист. Персармения-Парскакхайк)</i>	56
Քսար Հարությունյան	
<i>Հինգերորդ դարի հայ ինքնուրույն գրականության դարձվածքները</i>	58
Խաչիկ Հարությունյան	
<i>Ասձնանունները հայերեն ձեռագրերի հիշալուկարաններում. նորահայտ անձնանուններ V–XIII դդ. հիշալուկարաններում</i>	60
Piruza Hayrapetyan	
<i>The Armenian Word ‘Ganj’: A Lost and Found Piece of Middle Persian Treasury?</i>	63
Arayik Hayriyan	
<i>(Modern Eastern) Armenian as Control Language in the Study of Nominalizations</i>	65
Katherine Hodgson	
<i>Typology of Relative Clauses in Armenian</i>	67
Елена Джагацянян	
<i>Персуазивность и армянский футурум</i>	69
Վիկոնր Կատվայան	
<i>Վանի բարբառի դրւուրումներ ՀՀ Կողայրի մարզում</i>	70
Василиса Кагирова	
<i>Конструкции с результативным причастием и глаголом «иметь» в армянском языке (в сопоставительном аспекте)</i>	72

Pinar Karakilçik	
<i>L'arménien de Bourj Hammoud : le cas de code-alternation et les éléments turcs dans l'arménien parlé</i>	75
Вартан Казарян	
<i>Особенности аугментата в армянском по сравнению с другими языками греко-армяно-индоиранского ареала</i>	77
Victoria Khurshudyan	
<i>Relative Marking in Armenian</i>	79
Հասմիկ Կիրակոսյան	
<i>Հայակառ պարուերեն ժառանգությունն ըստ Մարենադարանի ձեռագրերի</i>	81
Petr Kocharov	
<i>Arm. busanim and Gr. πέφυκα ‘grow’</i>	83
Юрий Коряков	
<i>Амиенский армянский: сто лет выживания</i>	85
Մհեր Քումոնց	
<i>Հնդկուպական *gʰisla /χl/ արմակի լնդիանրացումները հայերենում և թուրքական լեզուներում</i>	87
Սվետլանա Մանուչարյան	
<i>Կապան-Գորիս բարածաշրջանի խոսվածքների բայական համակարգերի համեմարտական քննություն</i>	89
Լուսինե Մարգարյան	
<i>Համանունության պատմալեզվարանական հիմքերը Արցախի բնականուներում</i>	91
Hrach Martirosyan	
<i>Armenian personal names: native and Iranian layers</i>	94

Ժամանակակից արևածագը	
Արդիության պատճենագիրը՝ համարակալական համակարգերի սկարագիրը	96
Գարիկ Մկրտչյան	
Միջին հայերենի բարբառային լուրջականացության լեզվական և պակամահասարակական նախադրյալները	97
Արմեն Պետրոսյան	
Անգեղ ասրաւածը	100
Լիլիթ Պետրոսյան	
Նորաբանությունների ներքին կերպավորումը և արդարին վերաբերությունը	101
Владимир Плунгян	
К исследованию метрики армянского стиха: некоторые нерешенные проблемы	103
Նորայր Պողոսյան	
Նոր Զուղայի աշխարհաբարի բնույթագիր և Կոստանդ Զուղայեցու լեզվական արվեստը	105
James R. Russell	
<i>What does non-Christian Armenian sound like?</i>	106
Արմեն Սարգսյան	
Հարաբաղի բարբառի ուսումնասիրությունը «Հրաբեր հասարակական գիտությունների» հանդեսի էջերում	107
Andrea Scala	
<i>On the imperfect tense in the Armenian dialects: an innovative inflection pattern</i>	111
Giancarlo Schirru	
<i>Semantic and origin of the Armenian word բազմական</i>	113

Ксения Семёнова	
<i>Синтетическое vs аналитическое будущее времени в древнеармянском языке</i>	114
Տիգրան Սիրունյան	
<i>Քերականական դեղեկություններ Բարդուղիմենու Մարտացու «Հաւաքում համառօք և յոյժ օգտակար ի դիալէթիկէն» երկում</i>	118
Артем Трофимов	
<i>Об одной фонетической изоглоссе греко-армяно-индоиранской общности</i>	120
Rémy M. Viredaz.	
<i>La dissimilation d'aperture vocalique en arménien (loi d'Olsen)</i>	121
Оксана Волошина	
<i>Принцип устройства армянского дактильного алфавита, разработанного Вачаганом Геворковичем Халатяном (1973 г.)</i>	122
Մարատ Յավրովյան, Հրանտ Խաչատրյան, Աննա Դասիելյան, Գոռ Առաքելյան	
<i>Արևելահայերենի շարահյուսական վերլուծիչ ու շարահյուսական ծառերի շրեմարան» նախագիծ. հետազոտության ընթացիկ վիճակը</i>	126
Suren Zolyan	
<i>On some areal semantic parallels to the Armenian epic “The daredevils of Sassoon”: The deep semantics of some proper names</i>	127
Бурастан Зулумян	
<i>Язык поэзии Мисака Меџаренца</i>	129

“The Meaning of ‘Armenia’ and ‘Armenians’ in the Bīsotūn (Behistun) Inscription of Darius the Great in Light of New Publications and Observations”

The historical interpretation of the difference between the exonym *Urartu/Urashtu* used in the Babylonian version of the Bīsotūn inscription of Darius the Great and the exonym *Armina* from the Old Persian version of the same inscription was biased toward the preexisting theory concerning the migration of the “Armenian people” from the Balkans and their spread over the Armenian Highland after the downfall of the “Kingdom of Urartu” at the beginning of the sixth century BCE.

The impact of that bias resulted in a pseudo-axiomatic assumption that the name *Urartu/Urashtu* was an anachronistic survival from the Neo-Assyrian period, which was replaced by a chronologically later *Armina*, reflecting the new realities of the Achaemenid Period during the second half of the sixth century BCE. This intellectual bias has been so strong that an alternative hypothesis, i.e., that the two names could have been used independently from one another, and that these two were different signifiers used, at least partially synchronically in two unrelated languages, for the same signified has never been explored in detail.

Despite that, later publications and studies have made available the Elamite version of the Bīsotūn inscription, and it has been demonstrated that the Elamite version was the oldest, preceding both the Babylonian and the Old Persian. The Babylonian *Urashtu* and the Old Persian *Armina* of the text correspond to the earlier Elamite *har-mi-nu-ia*, which on the grounds of a paleographic analysis should not be considered a borrowing from Old Persian, but rather as an exonym specific to the Elamite.

Thus, it should make sense to give preference to the second hypothesis concluding that *Urartu/Urashtu* was the signifier for Biainili used by the peoples leaving in Mesopotamia to the south from the Armenian Highland, while *Armina/Harminuia* was used by the speakers of different language families who inhabited the Iranian Plateau. Such simultaneous usage of *Urartu/Urashtu* and *Armina/Harminuia* as signifiers for Biainili should date back at least to the seventh century BCE, if not earlier. An analysis of other

data contained in the Bīsotūn inscription and other evidence from Biainian/Urartian texts also supports this second hypothesis.

Karnig Arslanian
Sylvia Kasparian

Le redoublement en Arménien occidental: études de cas

Parmi les différents procédés utilisés dans les langues du monde pour l'enrichissement du vocabulaire, le redoublement ou réduplication « répétition d'un ou de plusieurs éléments d'un mot», est un procédé intéressant à relever. Dans l'aire géographique entourant l'arménien on retrouve ce phénomène de construction de nouveaux mots, entre autres, en turc, en grec, en russe,...

En effet, le redoublement est omniprésent dans le parler des locuteurs d'arménien occidental. Il constitue un système assez complexe et très productif au niveau discursif. On note le redoublement syllabique, le redoublement intégral ainsi que le redoublement des onomatopées dans la construction de verbes «descriptifs». Bien que le procédé de redoublement en arménien soit connu (cf. entre autres, Robert Godel 1945, Der Houssikian 1999, Djahoukian 1980, Asatryan 1977, relativement peu d'études y ont été consacrées. Nous avons voulu donc étudier ce phénomène en arménien occidental à partir d'un corpus que nous avons constitué en consultant des dictionnaires, Aghayan (1976) et Jerjerian (1992) ainsi que des grammaires Aprahamyan (1975) et Aprahamyan (1974) mais aussi en puisant dans nos connaissances linguistiques de locuteurs natifs.

Dans notre communication, après avoir présenté la revue de la littérature et l'état des recherches dans le domaine, nous traiterons de deux cas de redoublement : le redoublement syllabique de type, «միս-մինաց» [mis-minag], «կամ-կանաչ» [gap-ganach], Քամ-Քակ [kam-kak] et du redoublement en écho ou intégral du type «պետկ-մետկ» [bənag-mənag], «ունելիք-մունելիք» [oudelik-moudelik], «մանօր-մունօր» [manər-mounər]. Suite à la description formelle de ces unités en contextes, nous discuterons des problèmes généraux que ces redoublements suscitent étant donné qu'ils représentent un phénomène discursif à grande valeur subjective qui nécessitent une lecture référentielle. Nous discuterons aussi du réinvestissement de ces systèmes très productifs dans les autres langues parlées par les locuteurs d'arménien occidental.

Natalia Akutina
Denis Arsentyev
K. Kristina Bagdasaryan

The problem of path and manner verbs in Armenian

Languages are considered to be verb-framed or satellite-framed depending on how the motion path is encoded (Talmy, 1985).

Armenian is reckoned to be neither satellite-framed nor verb-framed language; it seems to be somewhere in between. This mixed typological pattern can be demonstrated by the following examples:

- (1) *T̄ga-n vaz-el-ov mt-av senyak.*
boy-DEF run-INF-INS enter-AOR.3SG room

‘The boy entered the room running’

(Path encoded by the verb - V-Framed strategy)

- (2) *T̄ga-n durs vaze-c ‘ senyak-ic ‘.*
boy-DEF out run-AOR.3SG room-ABL

‘The boy ran out of the room’

(Path encoded by the satellite - S-Framed strategy)

Such combination of satellite-framed and verb-framed encoding strategies means that Armenian has verbs that have either path or manner incorporated in the verb roots.

The main features of the path verbs are the obligatory marking (by the ablative case) of the source in the motion event and the absence of marking (the nominative case) of the goal.

- (3) *Es mekne-c ‘i em Rusastan-ic ‘ Francia.*
I depart-AOR.1SG AUX.1SG Russia-ABL France

‘I left Russia for France’

- (4) *Petyan barjrac ‘av hingerord hark*
Petya-DEF rise-AOR.3SG fifth floor

‘Petya went up to the fifth floor on floor’

Some manner verbs can behave the same way -they require ablative case marking of the source in the motion event and nominative case marking of the goal.

(5) *Tğə-n* *vaze-c'* *senyak.*

boy-DEF run-AOR.3SG room

‘The boy ran into the room’

(6) *Tğə-n* *durs vaze-c'* *senyak-ic'.*

boy-DEF out run-AOR.3SG room-ABL

‘The boy ran out of the room’

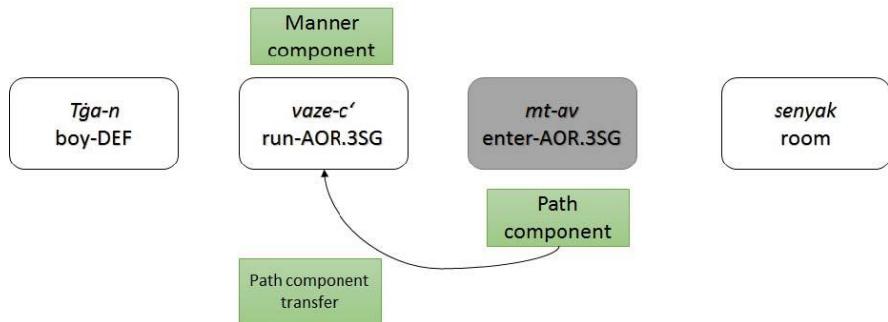
(7) **Navak-ə* *loga-c'* *ayr.*

boat-DEF swim-AOR.3SG cave

‘The boat sailed into the grotto’

We have come up with two hypotheses that can probably explain this phenomenon in manner verbs.

1. The semantic shift of the path component from the path verbs to the manner verbs allows sentences like (5) to be grammatical.

Scheme 1. *Path component shift*

2. The ellipsis of the path verb in the construction.

Armenian has constructions with both path and manner verbs in finite forms.

(8) *Tğan* *vaz-ec'* *mt-av* *antar'*.

boy-DEF run-AOR.3SG enter-AOR.3SG forest

‘The boy entered the forest running’

So, a possible scenario is that we omit the path verb during the speech, because we focus more on the manner verb (not always, but rather in certain conditions), and we get the construction with only a manner verb but the same meaning.

- (8) *Tğan* *vazec'* *antař.*
boy-DEF run-AOR.3SG forest
'The boy entered the forest running'

To prove these hypotheses, we will check what manner verbs might behave as path verbs, and what manner verbs might be used in sentences like (8), and whether there is correlation between the turned-out results.

References:

- Dum-Tragut, Jasmine. Armenian: Modern Eastern Armenian. Vol. 14. John Benjamins Publishing, 2009.
- Nikitina, Tatiana. "Subcategorization pattern and lexical meaning of motion verbs: a study of the source/goal ambiguity." *Linguistics* 47.5 (2009): 1113-1141.
- Talmy L. Lexicalization patterns: Semantic structure in lexical forms //Language typology and syntactic description. – 1985. – T. 3. – C. 57-149.
- Verkerk, Annemarie. "Scramble, scurry and dash: The correlation between motion event encoding and manner verb lexicon size in Indo-European." *Language Dynamics and Change* 3.2 (2013): 169-217.

Abbreviations

- 1,2,3 – person
ABL – ablative
AOR – aorist
AUX – auxiliary verb
DEF – definite
INF – infinitive
INS – instrumental
SG – singular

"On the attribute of the translations Yezidi sacral texts"

The Yezidi study has a long history in Armenia: Armenian intellectuals and Orientalists were among the pioneers of the field. The main source for the study of the tradition had for a long remained the Yezidi multi-genre folklore. However, numerous Yezidi texts fixed and published in Armenia, had for a long remained without proper translation and commentaries. The complexity of the issue is determined by several factors, some of them being typical of the translation of almost any lore orally transmitted for centuries: corrupted forms, misunderstood meanings, misinterpretation caused by transformations in and reshaping of the tradition itself, etc. However, in case with the Yezidi lore, the most problematic issue seems to be the interpretation of the Yezidi sacred terminology.

Being an eclectic phenomenon, primarily a derivative of the non-dogmatic Muslim milieu, Yezidism absorbed numerous Muslim terms. Yet, in course of proper Yezidi tradition's crystallization, i.e. while the proper Yezidi religious Weltanschauung was shaping, numerous terms totally changed their initial meanings. Moreover, the same term could be interpreted in different ways depending both on the context and, what is more important, on the time the text was created.

The letter is explained by the fact that, the Yezidi community, once grown from a Sufi order, had been shaping its own identity gradually separating itself from Islam. Thus, new realities, both within the community and outside it, created new religious contexts thus requiring new interpretation of sacred terminology.

The paper aims at analysis of several particular cases, in which proper interpretation of religious terms reveal some general trends in the formation of the community outlook in the early stages of its formation.

An Overview of Middle Iranian Archaisms in Middle Armenian Texts and Modern Armenian Dialects

The Classical Armenian lexicon has always been a fundamental resource for comparative Iranian linguistics and dialectology. Classical Armenian has preserved numerous Iranian loanwords belonging to almost all aspects of human life and activities. This tradition has a long history dating back to the early period of the formation of Iranian comparative historical linguistics, including the time when Armenian itself was viewed as an Iranian language.

However, Iranian elements in the later Armenian texts, conventionally called Middle Armenian, and especially those in Modern Armenian dialects, have never been an object of systematic studies.

The Arabo-Persian lexicon in Middle Armenian, consisting mostly of technical terms related to various spheres of knowledge, is generally known and discussed in many publications. However, the Middle Iranian archaisms transmitted orally through immediate contacts and thus never attested in Classical Armenian, have in most cases remained unidentified.

As to Middle Iranian lexical archaisms in Modern Armenian dialects, they have been absolutely ignored by the scholars of the field, probably due to the traditional view that the Armenian dialectal lexicon is deprived of archaic elements — at least with respect to Iranian loanwords.

This paper is an attempt to give a general overview of Middle Iranian borrowings found in Middle Armenian texts and Modern Armenian dialects.

Epenthesis: *Ooska gukas*

Some Armenian schwas can be analyzed as part of the underlying representation. For example, the definiteness or specificity suffix of Western Armenian (Sigler 1996) makes consonant-final nouns alternate with schwa-less forms, whereas vowel-final nouns use the allomorph /-n/:

- (1) mad mad-ə lezu lezu-n
'finger' 'the finger' 'tongue' 'the tongue'

However, the schwas that have attracted most attention in phonology are those that interrupt a consonant sequence otherwise unattested in Armenian and assumed to be impossible to pronounce by native speakers. Examples from Western Armenian are given in (2):

- (2) /ngar/ [nəgar] 'portrait' *[ng...] unattested
/bddil/ [bədədil] 'to stroll' *[bdd...] unattested

While, etymologically, it can be shown that the schwas in (2) were epenthesized at some point, one may wonder how to prove their synchronic status. We found a song where schwa epenthesis is used productively in the textsetting process. The song titled *Ooska gukas* was recorded by the Gomidas Band out of Philadelphia in 1963 on Roulette Records. The singer, Roger Mgrdichian, was born in 1930, the son of Ottoman Armenian immigrants.

The rhythm used in the song, called djurdjuna, is generally analyzed as a 10/16. In (3), the strong beats are marked with a capital X, the weak beats are marked with a lower case x, and the non obligatory strong beats are marked within parentheses (X):

- (3) Xx(X) Xx Xx Xx(X) | Xx(X) Xx Xx(X)
der[ə]d əd jəm je'y | ər [ə] di va na
worry 2SG am become INF crazy
'I am your problem' 'I go crazy'

The schwas indicated in [square brackets] are not expected in the pronunciation of Armenian because: 1) they are not part of the historical forms

of those words; 2) they do not represent the definiteness / specificity suffix; 3) they don't break up unattested clusters of Armenian. In fact, some very similar clusters sometimes appear elsewhere in the same song: /derdd/ in (3) becomes [dərədət], but /arnim/ (elsewhere) remains schwaless. Our explanation for the insertion of those non standard schwas is that the singer or composer syllabifies a consonantal mora in order to occupy a strong metrical position.

The performance by Mgrdichian allows us to deepen our understanding of the synchronic status of schwas in Armenian. While we cannot prove on the basis of this song that the schwas illustrated in (2) are not lexicalized, the productivity of the generalized schwa epenthesis employed to fill what would otherwise remain as empty strong metrical positions suggests that schwa epenthesis is at least available to the speaker at the phonological level and reinforces the opinion defended by Vaux (1998) that schwa epenthesis is a synchronically active process of Armenian.

Sigler, Michelle. 1996. Specificity and Agreement in Standard Western Armenian. PhD dissertation, Massachusetts Institute of Technology.

Vaux, Bert. 1998. *The Phonology of Armenian*, Oxford: Clarendon Press.

A Distributed Morphology approach to possessive plural marking in Eastern Armenian

Background Modern Armenian possessive forms (e.g., *tun-s* ‘my house’ and *glux-d* ‘your head’) are of considerable interest to theoretical morphology due to a number of nontrivial interactions between the morphemes. The current project expands the work by Arregi et al. (2013) on spurious plural marking in Standard Western Armenian (SWA), and seeks to provide an (at least partial) typology of phenomena found in Eastern Armenian varieties.

Framework The basic pattern of possessive plural marking in SWA is as follows:

(1) Standard Western Armenian			
Mono-a N		Poly-a N	
	[- PL]	[+ PL]	
[- PL possessor]	<i>dun-[a]s</i>	<i>dun-er-[ə]s</i>	<i>madid-[ə]s</i>
‘my house’		‘my houses’	‘my pencil’
[+ PL possessor]	<i>dun-er-ni-s</i>	<i>dun-er-ni-s</i>	<i>madid-ni-s</i>
‘our house’		‘our houses’	‘our pencil’

Arregi et al. (2013) account for this pattern using the framework of Distributed Morphology (DM, Halle & Marantz 1993): they state a reduplication rule, which copies the possessive plural node when adjacent to a monosyllabic stem:

(2) Possessive Plural Reduplication Rule

$$[\text{poss}, \text{pl}] \wedge [\text{poss}, \text{pl}] [\text{poss}, \text{pl}] / \sigma _$$

This rule applies before Vocabulary Insertion. The insertion of *-er* (as well as *-ni*) is done automatically via competition between vocabulary entries for the plural marker stored in the grammar.

Data & Analysis Data from dialect descriptions suggest that although some varieties are similar to SWA in respect to possessive plural marking, all examined Eastern Armenian dialects follow two distinct basic patterns, exemplified here by the dialects of Aznaberd and Karcevan.

(3) Aznaberd Armenian (Vardanyan 2004: 38-39)

Mono-a N			Poly-a N
	[- PL]	[+ PL]	
[- PL possessor]	<i>ej-[ə]s</i>	<i>ej-er-[ə]s</i>	<i>karas-[ə]s</i>
‘my goat’		‘my goats’	‘my pitcher’
[+ PL possessor]	<i>ej-er-ni-s</i>	<i>ej-er-ni-s</i>	<i>karas-<u>ner</u>-ni-s</i>
‘our goat’		‘our goats’	‘our pitcher’
			‘our pitchers’

The pattern in (3) is typical for Karabag Armenian and some of the Ararat dialects. Descriptively, this looks like the pattern observed in SWA has expanded to cover polysyllabic stems. In our analysis, this can be encoded quite straightforwardly by modifying the rule in (2): now the possessive plural node undergoes reduplication when adjacent to any nominal stem:

(4) Possessive Plural Reduplication Rule for Eastern Armenian

$$[\text{poss}, \text{pl}] \rightarrow [\text{poss}, \text{pl}] [\text{poss}, \text{pl}] / \sqrt{\text{root}} + n \underline{_}$$

The other pattern (typical for the dialects of the Arax and Lake Urmia areas, and — most notably — Standard Eastern Armenian), is exemplified in (5).

(5) Karcevan Armenian (Muradyan 1960: 105-106)

Mono-a N			Poly-a N
	[- PL]	[+ PL]	
[- PL possessor]	<i>büt'-[ü]s</i>	<i>büt'-är-[i]s</i>	<i>karas-[d]s</i>
	‘my finger’	‘my fingers’	‘my pitcher’
[+ PL possessor]	<i>but'[ü]-na-s</i>	<i>büt'[ü]-na-s</i>	<i>karas-na-s</i>
‘our finger’		‘our fingers’	‘our pitcher’
			‘our pitchers’

Descriptively, this type of Eastern Armenian disallows multiple plural marking on the noun. My analysis — supported by the presence of the epenthetic vowel, and also by the distribution of morphological defaults — suggests that this type of dialect is underlyingly similar to the ones discussed above. The derivation of the forms in (5) is identical to that in Aznaberd Armenian, including the application of the rule in (4) up to the point when Vocabulary Insertion is complete. The constraint on the number of plural

markers is enforced at a later step in the derivation via a readjustment rule that targets the plural node closest to the stem. Thus, forms like *büt*[ü]-na-s ‘our finger(s)’ and *karas-na-s* ‘our pitcher(s)’ have intermediate representations like **büt*-är-na-s and **karas-nor-na-s* (before the leftmost plural marker is deleted). A repair rule which inserts an epenthetic vowel next to monosyllabic stems is applied later in the phonology. This approach nicely captures the presence of the plural marker -na attached to monosyllabic stems, which is generally disallowed in the grammar.

References:

- Arregi, Karlos, Neil Myler & Bert Vaux. 2013. *Number marking in Western Armenian: a nonargument for outwardly-sensitive phonologically conditioned allomorphy*. LSA Annual Meeting, Boston, January 4, 2013.
- Halle, Morris, & Alec Marantz. 1993. Distributed morphology and the pieces of inflection. In *The view from building 20*, ed. Kenneth Hale and Samuel Jay Keyser, 111-176. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Muradyan, Ogannes. 1960. *Karcevani barbard*. Yerevan: Haykakan SSR GA Hratarakc‘ut‘yun.
- Vardanyan, Artak. 2004. *Vayoc‘ Jori barbard*. Yerevan: Tigran Mec Publishing House.

Classical Armenian Standardization and Dialects

In 1966 Werner Winter tried to extract examples of dialectal diversity from the Classical Armenian corpus through the reconstruction of a number of cases where the same sound or combination of sounds had apparently changed differently. For example, initial PIE **p* develops to *p'* in Dialect A (e.g. *p'lanim* ‘fall’), *h* in Dialect B (e.g. *heru* ‘last year’) and *y* in Dialect C (*yisun* ‘fifty’). Winter’s theory has rightly been rejected, but the idea that there are elements of dialectal diversity in Classical Armenian should not be dismissed out of hand (see Martirosyan 2010: 59-60, 689-90 for further discussion and references). In this paper I compare the Classical Armenian evidence with that of other ancient languages which, like Armenian, appear to have undergone standardization (Latin, Greek, Old Persian), but in which dialectal elements also survive. I shall show which, if any, of Winter’s variants might be plausible for Classical Armenian, and present some other morphological and lexical phenomena of Classical Armenian which might plausibly be attributable to early dialectal variation.

Martirosyan, Hrach K. 2010. *Etymological Dictionary of the Armenian Inherited Lexicon*. Leiden & Boston: Brill. Winter, Werner. 1966. Traces of early dialectal diversity in Old Armenian. *Ancient Indo-European Dialects: Proceedings of the Conference on Indo-European Linguistics, held at the University of California, Los Angeles, April 25-27, 1963*, ed. by Henrik Birnbaum and Jaan Puhvel. 201-211. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.

Տորք Դալալեան

Ստուգաբանական դիտողութիւններ երաժշտական մի շարք բառեզրերի մասին

Զեկուցման մէջ փորձ է արւում լեզվաբանական վերլուծութեան ենթարկելու հայերէնում գործածուող մի շարք երաժշտական գործիքների անուանումները: Նախ, քննութեան է առնում լիանդի՛ռ-ը, որն, ինչպէս յայտնի է, օգտագործուել է հայ վաղմիջնադարեան գուսանների կողմից որպէս դիցագներգական ասքերի ձայնակից, և ըստ Ժամանակակից երաժշտագիտական ուսումնասիրութիւնների՝ սկզբնապէս եղել է եռալար կամ քառալար կոթաւոր կամիթահար նուազարան՝ յետազայում վերածուերով աղեղնայինի: Փանդիռն, ըստ Էոթեան, նախատիպն էր նոր Ժամանակների հայ աշուղական արուեստում լայնօրէն կիրառուող լարային գործիքների՝ կամիթային սազերի ու թառերի և աղեղնային քամանչանների: Այս պատճառով՝ զեկուցման մէջ այնուհետև քննուում են լարային անկոր ու կոթաւոր նուազարանների անուանումները՝ քնար, ջնար, վին, լրահիղ, սազ, թառ. Վերջինիս համար առաջարկում է նոր ստուգաբանութիւն:

Նորովի ստուգաբանութեամբ վերլուծում են նաև այն նուազարանների անունները, որոնք հնուց ի վեր հանդիս են եկել որպէս թատերականացուած ծիսական ներկայացումների ուղեկից, ինչպէս՝ ծնծղայ, վող, շուի, պկու, թմրուկ, դասիկ: Թէ՛ լարային, թէ՛ փողային և թէ՛ հարուածային գործիքների պարագայում իրանական զուգահեռների առկայութիւնը խօսում է այս մասին, որ նշեալ նուազարանների անուանումներից շատերը տարածաշրջանում բարականաչափ սփոռուած մշակութային բառեզրեր էին, ինչը, սակայն, ոչ մի դէպքում չի նշանակում, թէ այդ փաստն աներկլարայօրէն կարելի է մեկնաբանել իբրև միակողմանի փոխառութիւնների ապացոյց: Բառաքննական մանրակրկիտ դատողութիւններով զեկուցման մէջ փորձ է արւում հիմնաւորելու այս տեսակետը:

Տեղանուններն իբրև լեզվական և արտալեզվական բռվանդակությամբ նշաններ

Տեղանունները լեզվի բառային և նշանային համակարգում յուրահատուկ դիրք են գրավում: Առանց տեղանունների՝ լեզվական հաղորդակցում անկատար է, իսկ բաղաքակրթական շփումը ժողովուրդների և երկրների միջև՝ անհնար: Աշխարհագրական անունները և բնակավայրերի անվանումները հարակա են, և քաղաքակրթության զարգացումը հանգեցնում է տարբեր լեզուներում տեղանունների շերտի անընդմեջ ընդլայնման, հարստացման, ընդ որում տեղանվանական բառաշերտն ընդլայնվում է ոչ միայն ընկ տեղանունների ստեղծման, այլ դրանց՝ փոխառությունների միջոցով: Համաշխարհայնացման գործընթացը հանգեցնում է տարբեր լեզուներում ազգային և փոխառյալ, միջազգային տեղանունների փոխազդեցությանը: Մենք նոր բնակավայրեր ենք կառուցում, ջրամբարներ ստեղծում, անտառներ հիմնում և այսպես շարունակ, իսկ ստեղծված յուրաքանչյուր միավոր ստանում է իր հատուկ անունը, գուգահեռաբար նաև մենք դրանք վերանվանում ենք: Այս ամենը, սակայն, արդյունք են տեղանունների գործառույթներից ընդամենը մեկի՝ անվանողականության կամ հասցեականության: Իրականում տեղանունները բազմազործառույթ են, և անվանողականությունը նրանց բռվանդակային կողմերից միայն մեկն է, թեև կարևորագույնը:

Տեղանունն օժտված է հարուստ բռվանդակությամբ և տեղեկատվական մեծ ներուժով: Իբրև բառային նշան՝ այն առաջին մակարդակում սերտ հարաբերվում է անձնանվանը, սակայն իրականում այս երկու հատուկ անունների միջև մեծ տարբերություն կա՝ հատկապես հասկացական բռվանդակության առումով: Տեղանվան սահմանումները բազմաբնույթ են, բայց սահմանելու ընթացքում նրանց՝ լեզվական նշան լինելու գաղափարի հետ մեկտեղ ծագում են այլ դիտարկումներ. «Անձնանունը, փաստորեն, անհատականացնում է իր միջոցով անվանված մարդուն, բայց նա ունի նաև բուն անձնանվան նշանակություն և ոչ թե բառային իմաստ, և դա չի կարող սահմանվել: Իսկ տեղանունների բռվանդակության բացահայտման յուրաքանչյուր փորձը, հեղինակին կանգնեցնում է ոչ թե անվան, այլ որոշակի տեղի քննության առաջ: Neustadt (Նոր բաղաքը)՝ Weinstraße-ում, օրինակ, բնավ նոր բաղաք չէ, իմ-նադրվել է 1232 թվականին և կոչվել բնակիչների ու հարևանների կողմից

որպես նոր քաղաք: Հետագայում ու նոր քաղադիչը կորցրել է իր «նոր» Նշանակությունը: Այսուհանդերձ, Neustadt-ը պատկանում է քաղաքանունների շարքին և ունի նույնականացման իր մասնաբաժինը»¹:

Տեղանունների ստուգաբանության, բառակազմական և հասկացական ծավալների վերլուծության ընթացքում հնարավոր է քացահայտել տվյալ ազգային լեզվի զարգացման գրեթե բոլոր շրջանների օրինաչափությունները՝ ընդհուպ մինչև նախագրային ժամանակները, այդ լեզվի կրող անվանադիր հանրույթի կազմավորման պահը: Ըստ այդմ՝ տեղանունների իմաստային դաշտի բննությունը թույլ է տալիս լոյս սփոռել տվյալ ազգի ձևավորման պատմության վրա՝ ինչպիսի՞ ցեղախմբեր, տոհմային միություններ են մասնակցել այդ ազգի ձևավորմանը. ի սկզբանե էքնիկական ո՞ր խմբերն են տվյալ տարածքում բնակվել և անվանակոչել իրենց շրջակա աշխարհը, բնակչության ի՞նչ տեղաշարժեր են կատարվել: Այս հարցերի պատասխանները կարելի է գտնել՝ ուսումնասիրելով յուրաքանչյուր լեզվի տեղանունները, որովհետո նշված երևոյթներն անխոսափելիորեն իրենց հետքն են թողնում աշխարհագրական անունների մեջ: Ահա, թե ինչպես է բնորոշում տեղանունների առաջացումը գերմանացի տեղանվանագետ Դ.Բերգերը. «Մարդը սեփականում է իր շրջապատը և նրան անոն տալիս: Որսորդի, զյուղացու, ձկնորսի, հանքաբար որոնողի պես նա բացահայտում է իր շրջապատը՝ իր կենդանիների համար փնտրելով արոտավայրեր, հերկելու համար գտնում է հողեր և ջուր՝ իր տան և ծառերի համար: Եվ ինչ գտնում է, փորձում է անվանել, որպեսզի այն կարողանա վերագտնել, նրա մասին պատմել իր ընկերներին և նրանց նոյնպես դրդի որոնողական աշխատանքի»²: Տեղանուններն առաջանում են լեզվի ընդհանուր ապելյատիվ բառապաշտից և իրենց առաջացման առաջնային շրջանում դրանք դյուրավ բացատրելի են, բայց ժամանակի ընթացքում նրանց հնչյունական և իմաստային բաղադրիչները այլակերպվում են, մթագնում. «Չատ տեղանուններ կարող են առանց դժվարության բացատրվել, նրանց որոշ մասը կարող է ունենալ մեկից ավելի հնարա-

¹ Dieter Berger, DUDEN, Taschenbücher, Geographische Namen in Deutschland, Herkunft und Bedeutung der Namen von Ländern, Städten, Bergen und Gewässern, DUDEΝVERLAG, Manheim. Leipzig. Zürich, 1993, էջ 9:

² Dieter Berger, Աշխ. աշխ., էջ 11:

վոր մեկսարանություններ, իսկ մյուս մասը դեռ մինչ օրս զբաղեցնում է հետագոտողներին»³:

Դատմաաշխարհագրական գործոնները հատկապես ցայտուն են դրսևորվում ֆիզիկաաշխարհագրական մարմինների և տեղանքի միավորների անվանումներում՝ լեռնանուններ, ջրանուններ և այլն, ավելի նվազ դրանք արտահայտվում են բնակավայրերի անուններում: Ի վերջո, բնակավայրերն ամենից առավել ենթակա են փոփոխությունների՝ ընդհուպ մինչև անհետանալը կամ վերանվանվելը, իսկ լեռնաշղթաների, նրանց գագաթների, ջրատարածքների կենսագրությունն ավելի երկար է, և, ամենակարևորը՝ կայուն, դրանք կախաց չեն քաղաքակրթական փոփոխություններից. «Աշխարհագրական անուններն ունակ են գոյատևելու հոյժ երկար՝ Աթենք, Դամասկոս, - Նեղոս... և շատ այլ տեղանուններ գոյատևել են ոչ թե դարեր, այլ հազարամյակներ, հնագիտական հոլոքանները հարություն են տալիս հետավոր անցյալի նյութական մշակույթին, բայց նրանք համր են, նրանց միջոցով հնարավոր է ստույգ վերականգնել, թե որ ժամանակներում և որ տարածքի վրա է տիրել խորային կամ անդրոնովյան մշակույթը, սակայն չեն կարող բացահայտել այդ մշակույթը կրող ժողովուրդներին:

Տեղանունների ուսումասիրության ընթացքն անխուսափելի հանգեցնում է դրանց իմաստակառուցվածքային կաղապարների առանձնացմանը, որն արդեն միավորում է բոլոր ժողովուրդներին՝ երևան բերելով անվանադրման ընդհանուր կաղապարները, որոնց մենք կհասդիմնենք զարգացած և հազարամյակների պատմություն ունեցող սեմական և հնդեվրոպական ժողովուրդների լեզուներում, ինչպես նաև իրենց քաղաքակրթության սկզբում առաջին քայլերը կատարող կղզիային տարրեր ժողովուրդների տեղանվանացանկերում: Կարող ենք ասել, որ անվանադրումը Ա.Յունգի ձևակերպմամբ, արքատիպ է:

Եթե Յունգն առանձնացնում է արքետիպերն ըստ կենսական բոլոր հիմնական իրավիճակների՝ Մեծ մայր, Հավերժական մանուկ, Ծեր իմաստուն, Գագան, Ոզի, Փոխակերպում, Սրբազն ամուսնություն և այլք⁴, ապա, մեր համոզմամբ, պետք է առանձնացնել Հասկերժական անվանադրի արքետիպը, որը թույլ է տալիս մարդկանց երկրի տարրեր ծագերում բոլոր ժամանակնե-

³ Reaney P.H., The origin of English Place-Names, London, 1960, էջ 3:

⁴ Հմմտ. Կարլ Յունգ, Избранные, М., 1998, էջ 8:

բում անվանակոչող բնութագրիչ նշաններ ստեղծել սահմանափակ թվով հիմնարարերով և ածանցներով ոչ միայն մարդկանց բազմության, այլև շրջակա աշխարհի անսահմանափակ միավորների համար. «Դա առաջնային նախնական փորձ է, որ բարձրանում է անժամանակության խորքերից ... բանդելու նախաստեղծ քառոսի թնջուկը»⁵:

Անվանումները բառային նշաններ են, դրանք վառ վկայում են այն լեզուների մասին, որոնց կրողն են: Եվ քանզի նրանք ամրակայվել են տեղանքին, նրանց միջոցով կարելի է վերականգնել հնագոյն լեզուն որոշակի տարածքի վրա և սահմանագծել նրա սփռման տիրությօթը: Լեզուների մեծամասնության տեսանկյունից տեղանունները գրավոր աղբյուրներից ամենավաղեմին են»⁶: Կան անգամ լեզուներ, որոնցից մեզ հասել են միայն մի քանի տասնյակ հատուկ անուններ, ինչպես պետութենք, միզդոններենք, դարդաններենք և այլն:

Տեղանունները ստեղծվում են տվյալ տարածքում խոսվող լեզվի բառային և քերականական միջոցների կիրառմամբ, բայց ձևափոխվում են այն լեզուների հնչյունական և քերականական օրենքներով, որոնք աստիճանաբար դուրս են մղել բուն լեզուն: Այսինքն՝ հայերենի տեղանունների քննությունը թույլ է տալիս վերականգնել այն բոլոր ցեղային խմբերը, որոնք մասնակցել են հայ ժողովրդի ձևափորմանը: Տեղանվան ծնունդն արդյունք է չորս գործոնների՝ պատմական, աշխարհագրական, լեզվական և քաղաքական: Պատմական գործոնը անվանաստեղծ ժողովրդի սոցիալ-պատմական և մշակութային գարգացման աստիճանն է, վիճակը:

Աշխարհագրական գործոնն այն փաստացի իրականությունն է, որ ճակատագրի կամոք չնորիվել է տվյալ ժողովրդին՝ նրա բնակության տեղանքի տեսքով՝ լեռնային, հարթավայրային, անապատային և այլն: Իսկ լեզվական գործոնը անվանադիր ժողովրդի լեզուն է՝ իր բառապաշտով, քերականական գործիքներով: Տեղանունը՝ իբրև տվյալ տեղանքի միավորի եզակի անուն, ամրակայվում է օրինակին՝ դառնալով հարաբերականորեն կայուն ոչ միայն անվանադիր ազգի, այլև օտարազգիների համար, որոնք անցնում կամ հաստատվում են այդ տեղանքում՝ երթեմն ժամանակավոր, իսկ երթեմն նաև հավերժ՝ դուրս մղելով բնիկ լեզվի կրողներին: Իր ծննդյան սկզբնական շրջանում տեղանուն դարձած բառը կամ բառակապակցությունը պահպա-

⁵ Նոյն տեղը, էջ 9-10:

⁶ В.А.Никонов, Введение в топонимику, М., 1965, էջ 11:

նում է լեզվական իմաստը և հասկացական ծավալը: Սակայն տեղանվանացման գրքընթացում բառը սահմանափակում է իր իմաստային դաշտը՝ պարփակելով գուտ այն տեղանքի միավորը կամ բնակավայրը, որն անվանում է: Զորօրինակ՝ Նոյեմբերյան բնակավայրի անունը կամ Արշանոց լեռնազագաթը և լեռնաշղթան ոչ մի կապ չունեն աշխանային նոյեմբեր ամսվա կամ արջ գիշատչի հետ, թեկող և նոյեմբեր ամսին տեղի է ունեցել Հայաստանի կարմիր հեղափոխությունը, իսկ Արշանոց լեռնաշղթայում, որը գտնվում է Գեղարքունիքում, այս գիշատիչները բավականին տարածված են: Ինչպես և Բաղանիս տեղանունն այլևս ոչ մի կապ չունի բաղնիքների հետ, թեև պատմական անցյալու այնտեղ հանքային աղբյուրներ են եղել: Բայց դրանք գործառողը տեղանունների բառային իմաստներին հղում չի կատարում, այլ տեղանվանական իմաստի վրա է հիմնվում՝ լեռնանուն, բնականուն և այդպես շարունակ:

Տեղանունների առաջացման չորրորդ՝ քաղաքական գործոնի ազդեցությունը հատկապես շեշտվել է վերջին շրջանում, աշխարհի քաղաքական քևեռների սահմանագատումը հանգեցնում է խոշոր տեղանունների՝ երկրանունների փոփոխության գուտ քաղաքական պատճառներով: Բնորոշ օրինակ են մինչ այսօր տարբեր զանգվածային լրատվամիջոցներում հրապարակվող նյութերն այն մասին, որ 2012 թվականից Ղազախստանի և Ղրղզստանի նախագահներն ու կուսակցությունները առաջարկում են փոխել իրենց պետությունների պաշտոնական անվանումների –ստան ածանցը, որը հին պարսկական ծագում ունի: Առաջին հայցքից որքան էլ տարօրինակ է, բայց իրանական հայտնի տեղանվանակերտ ածանցը Ղազախստանի և Ղրղզստանի դեկավարությանը սկսել է նյարդայնացնել: Իբրև պատճառաբանություն նշվում է այն, որ –ստան տեղանվանակերտով կազմված երկրներն ընկալվում են իբրև հետամսաց, քաղաքակրթական զարգացումից դուրս: Նախագահ Նազարբաևն առաջարկել էր վերանվանել երկիրը Ղազախ Ելի, որ բառացի նշանակում է Ղազախների երկիր: Իսկ Ղրղզստանում ընսարկում են Ղրղզ Էլ Հանրապետություն անվանումը կամ Ղրղզ Ժեկի տարբերակը, երկուսն էլ նշանակում են նոյնը՝ Ղրղզների երկիր: Փաստացի բովանդակային փոփոխություն չի առաջանալու, փոխվելու է միայն իրանական տեղանվանակերտը՝ ակսիայտ քաղաքական դրդապատճառներով:

Այս գեկուցման մեջ վեր ենք համեմ հայկական տեղանունների յուրահատուկ բառակազմական կաղապարները, իմաստաբանական անցումները:

Խոսքային գործունեության իմաստային ենթադաշտը արդի հայերենում. Տեսական հիմնավորում

Մեզ շրջապատող աշխարհը մենք արտացոլում ենք լեզվի միջոցով՝ տարբեակելով այն որպես համակարգ և որպես գործնթաց (իմա՝ խոսքային գործունեություն): Լեզուն՝ որպես համակարգ, նշանների միանություն է և որանց գործածության կանոնների ամբողջությունը, իսկ խոսքային գործունեությունը տվյալ լեզվի կիրառումն է հաղորդակցական տարրեր նպատակներով:

Խոսքային գործունեությունը (այսուհետև՝ **ԽԳ**) բարդ երևոյթ է, այն ունի լեզվաբանական, հոգեբանական, բնախոսական, փիլիսոփայական, հասարակգիտական և այլ տեսանկյուններ և դիտարկվում է համապատասխան գիտակարգերի կողմից⁷:

Եվ քանի որ **ԽԳ**-ը հասուն է որոշակի բառապաշար, և ժամանակակից բառագիտության մեջ էլ լայն տարածում ունի **բառապաշարի հետազոտումը** իմաստային միկրոհամակարգերի (դաշտեր, խմբեր) առանձնացման ու նկարագրման միջոցով, նպատակահարմար ենք համարում խոսքային գործունեության կառուցվածքն ուսումնասիրել իմաստարանության տեսանկյունից:

Հայագիտության մեջ **ԽԳ**-ը՝ որպես **իմաստային ենթադաշտ**, ուսումնասիրված չէ, և ցանկացած աշխատանք այդ ուղղությամբ, կարծում ենք, որոշակի հետաքրքրություն կառաջացնի՝ ուշադրություն հրավիրելով խնդրությունից:

ԽԳ հենքը խոսքն է, որը կարելի է դիտարկել և՝ որպես խոսողության գործնթաց, և՝ որպես նրա արդյունքը (խոսքային ստեղծագործությունը՝ տեքստը՝ բանավոր կամ գրավոր դրսուրումներով): **Խոսքը** շիման միջոց է. այն կոնկրետ է և անկրկնելի, ծավալվում և իրացվում է ժամանակի ու տարածության մեջ, անսահման է, նյութական, ընկալվում է օգայարաններով, արտացոլում է անձի կենսափորձը, նրա ստեղծագործության ազատ ձևն է, միտված է որոշակի նպատակի, պայմանավորված է խոսքաշարով և իրադրությամբ:

⁷ Տե՛ս Հ. Զ. Պետրոսյան, Հայերենագիտական բառարան, Ե., 1987, էջ 280:

յամբ, տարբերակային է ևն⁸: Խոսքի բոլոր այս հատկանիշները դրսնորվում են **մտածական**, **ասացական**, **զգացական**, **վարքարտահայտման** բայերի միջոցով: **ԽԳ Ներքին կառուցվածքը** պայմանականորեն կարելի է ներկայացնել հետևյալ ձևով. **մտածական բայերի** միջոցով ձևակերպվում են մտքերը (**ներքին խոսք**)՝ ստեղծելով **մինչխոսքային հաղորդակցման նախապայմաններ**, այսինքն՝ խոսքը նախ տրամադրանորեն հյուսվում է մտքում, ապա՝ նյութականանում **ասացական բայերով** (**արտաքին խոսք**), թրծվում զգացմունքների բոլորայում՝ արտահայտվելով **զգացական բայերով** (**զգացական խոսք**), հետո՝ վերածվում որոշակի **վարքի**՝ դրսնորվելով **վարքարտահայտման** բայերով՝ պայմանավորված **խոսքային համապատասխան իրադրությամբ**:

«**Խոսքային գործունեություն**» իմաստային ենթադաշտը (այսուհետ՝ **ԽԳԻԵ**) ներառված է «**գործողություն**» դաշտում⁹:

«**Դաշտ**» տերմինը գործածվում է բառերի իմաստային մեծածավալ միավորումների համար, որոնց կազմը բազմած է: Այն կարող է ներառել **ենթադաշտեր**, **ԲԻԽ** -եր, որոնք հասկացականորեն մերձ են: Արդի հայերենի **ԽԳԻԵ**-ի սահմանները որոշելով և բառային կազմը ճշգրտելով նպատակով մենք իմք ենք ընդունում **իմաստային չափանիշը**¹⁰ հենվելով բայերի **բառարանային բացարությունների** վրա: **ԽԳԻԵ**-ի հիմքում դնում ենք կարգային հետևյալ **իմակը**¹¹: «Մարդու գործունեության տեսակ, որն իրականացվում է խոսքի միջոցով՝ նկարագրվելով և դրսնորվելով **մտածական**, **ասացական**, **զգացական** և **վարքարտահայտման** բայերի միջոցով»:

⁸ Лингвистический энциклопедический словарь, М., 1990, էջ 414–415:

⁹ Лексико-семантические группы русских глаголов, Учеб. слов.-справ. / Под общ. ред. Т. В. Матвеевой, Свердловск, 1988:

¹⁰ Ո. Դոխտյան, Ասացական բայերի իմաստային դասակարգումը արդի հայերենում, Զահորկյանական ընթերցումներ, Ե., 2010:

¹¹ Իմաստային պլանում **կարգային իմակները** ձևավորում են դաշտեր/ներադաշտեր, **կարգային-բառային իմակները**՝ ԲԻԽ-եր, **սեռային իմակները** մեկ ԲԻԽ-ի կազմում տարրերակում են ենթահարացույցներ, տեսակային իմակները՝ խմբեր, ենթախմբեր, շարքեր ևն:

ԽԳԻԵ-ի միջուկը ասացական բայերի բառահմաստային խումբն £¹² (այսուհետ՝ **ԲԻԽ**), որի շորջը դասավորված են **մտածական**¹³, զգացական¹⁴, վարքարտահայտման բայերի **ԲԻԽ-երը**¹⁵:

ԽԳԻԵ-ի իմաստաբանությունն ուսումնասիրելու համար նպատակահարմար ենք գտել գործածել հետևյալ **քայլաշարք**¹⁶ ա. **որոշել** հետազոտվող լեզվամիավորների **առանձնացման** և **ընտրության** չափանիշները, բ. **բացահայտել** **միջուկային** և **եզրային** **ԲԻԽ-երը**, գ. **վերլուծել** **ԲԻԽ-երի** միջև եղած բազմաբնույթ իմաստային փոխհարաբերությունները (այդ թվում նաև **իմաստային հատումները** տարբեր **ԲԻԽ-երի** միջև) **հարացուցային**, **շարակարգային** և **գործարանական տեսանկյուններից**:

Կարծում ենք՝ առաջարկված **մեթոդաբանությունը** հնարավորություն կը նետառի ուսումնասիրելու նաև **իմաստային** այլ դաշտեր ու **ենթադաշտեր**:

¹² Ո. Դոխտյան, Ասացական բայերի բառահմաստային խումբը արդի հայերենում, Ե., 2014:

¹³ Ո. Դոխտյան, Մտածական բայերի իմաստային դասակարգումը արդի հայերենում, Հայերենագիտական միջազգային տասներորդ գիտաժողովի նյութեր (Երևան 7-9 հոկտեմբերի, 2015թ).-Եր.:, «Գիտություն» հրատ., էջ 90-103:

¹⁴ Ո. Դոխտյան, Զգացական բայերի իմաստային դասակարգումը արդի հայերենում, Արեւյանական ընթերցումներ, ակ. Ս. Արեւյանի ծննդյան 150-ամյակին նվ. հանրապետական գիտական նստաշրջանի գեկուցումների ժողովածու (Երևան, 2015թ., հոկտեմբերի 14-15), Ե., ԵՊՀ հրատ., 2016, Էջ 258-273:

¹⁵ Ո. Դոխտյան, Վարք արտահայտող բայերի իմաստային դասակարգումը արդի հայերենում, Զահորկյանական ընթերցումներ, գիտական հոդվածներ ժողովածու, Ե., «Ասողիկ» հրատ., 2016, էջ 46-55:

Anaïd Donabédian-Demopoulos

Tabita Toparlak

Grapheme-to-phoneme conversion of Western Armenian

The goal of this paper is to present the challenges for grapheme-to-phoneme conversion of Western Armenian. The project is conveyed in order to develop an online voice synthesis module for the online dictionary *parastan.fr*. Also, as an applied study it also serves as an opportunity to test and improve existing theoretical and descriptive work on the topic.

Although the goal of the study is descriptive rather than prescriptive, the fact that it will be implemented in a dictionary — with a potential reference to Western Armenian — implies taking into account some standardization issues. Therefore, the phonetic pronunciation adopted as the standard in our study is Western Armenian spoken by Lebanese Armenian-educated speakers.

Apart from collecting the phonetic characteristics of each phoneme free of contextual constraints (for example, intervocalic realizations of consonants), the main challenges for the study — and for the resulting application — are to describe diphthongs (*hɪ*, *ɛw*, *ɔo*), to identify the regular contextual constraints (word-final devoicing, devoicing in consonant clusters combining a voiced and an devoiced stop such as in *uʎhqp*), and to model the syllabification rules, including consonant-cluster segmentation with an epenthetic schwa. Beside regular contextual rules, some rules rely heavily on the morphological analysis of the word (despite its intervocalic position, in *ար սոյ այ սու թիւն*, *j* is realized [h] being root-initial).

Also, the distribution of the epenthetic schwa is highly challenging, and we consider it to be hardly predictable (some clusters are root-dependent: *սբել* vs *բստանալ*, others are usage-based: *յ անդ զնութիւն* and *պբտբտիլ/պբտսիլ* disputed sometimes).

The study relies on the theoretical work on Western Armenian phonetics and phonology (see references), and on experimental studies. Our experimental work is based on recordings of sample words and logotoms from two native speakers. Building on that, our IRISA-based partners will process to machine-

learning and develop a phonetization module which will be improved in several iterations of checking and rectification.

At this stage, the work is word-based and does not include any intonational parameters.

The study is done at the SeDyL/Inalco research laboratory (member of Labex EFL), in collaboration with the IRISA laboratory (Université Rennes 1) and ILPGA (Institut de Linguistique et de Phonétique Générale et Appliquée, Sorbonne-Nouvelle/Labex EFL).

References:

- Baronian, L., to appear, Two Problems in Armenian Phonology, in *Language and Linguistic Compass*.
- Vaux, B., 1998. *The Phonology of Armenian*, Oxford: Oxford University Press.
- Vaux, B., 2003, Syllabification in Armenian, Universal Grammar, and the Lexicon. *Linguistic Inquiry* 34.1:91-125.
- Vaux, B., Myler, N., and Arregi, K., 2013, Number marking in Western Armenian: A non-argument for outwardly-sensitive phonologically conditioned allomorphy, Linguistic Society of America Annual Meeting, Boston (unpublished).

Clause combining and narrative modes in Classical Armenian

The aim of this paper is to address the use of certain past tenses in Classical Armenian. We will be concerned with some uses of the Armenian imperfect and of the past participle.

1. The two meanings which are usually ascribed to the Armenian imperfect, namely the durative and the habitual, are quite characteristic of imperfective forms across the world's languages. Indeed, durative and habitual uses of the Armenian imperfect are well represented in the earliest texts and are probably the most common uses of the imperfect in translated literature. The picture is different in some original texts. Consider two examples:

- (1) *Grēr, kargēr ew awrinawk' yardashēr ew ařnoyr ənd iwr zomans lawagoyns yašakertac' iwroc' yaruc'eal gnayr ijanel i kolmans Vrac':* He (Mashtots) wrote, arranged it an put it in order, took a few of his pupils and went to the regions of Georgia. (Koriwn, *Life of Mashtots*, 15)
- (2) *Ew hasanēr sparapetn zōravarn Hayoc' Mušel, ankanēr i veray banakin k'arasun hazaraw, ew andēn jeřn i gorc arareal kotorēr: Apa miaji mazapur t'agaworn Parsic' Šapuh čolopreal p'axč'ēr. ew zamenayn karewan banakin ar̄ hasarak ənd sur hanēr Mušel handerc zōrōk'n Hayoc': Zi zbazums kotorēin, ew zbazums yawaganoyn Parsic' jerbakals ařnein, ew ařnuin zganjs t'agaworin Parsic' yawari. ew ambīnēin ztiknanc' tikinn handerj aylovk' kanambk'n: Ew zamenayn maškawarzan i buřn arkanēr Mušel sparapetn, ew zamenayn awaganin ars ibrew vec' hariwr hramayēr mort'el zōrawarn Hayoc' Mušel, ew lnul xotov. Ew tayr berel ar̄ Pap ark'ayn Hayoc': Ařnēr zays i vrěžs hōrn iwroy Vasakay:*

The sparapet general of Armenia, Mushegh, **fell** upon the banak with 40,000 (troops) and **put** his sword to work. The king of Iran, Shapuh, barely **escaped** by a hairsbreadth and fled on a horse, though Mushegh and the Armenian troops **put** the entire caravan of the banak to the sword. They **killed** many, **arrested** many Iranian nobles, **took** as loot the treasures of the Iranian king, and **seized** the queen-of-queens along with other women. Sparapet Mushegh **captured** the

entire *mashkawarzan* (royal pavilion) and he **ordered** that all the nobility, some six hundred men, be flayed and stuffed with hay. He **had** this brought to Pap, the king of Armenia. He **did** this to avenge his father, Vasak (*Buzandaran*, V, 2).

Some details are worth noting. First, here we observe a certain unity of time and place, and each event quickly follows up on the preceding one. Intuitively, one could say that in (2) the narrator was zooming in on the battle. Also, the first clause is verb-initial. We think that, as in e.g. Greek (Recht 2015) or Hittite (Sidel'tsev 2014), verb-initial clauses can mark events and small narratives which are out of sequence with respect to the main story line. Note that in the passage immediately preceding (2) we find almost exclusively the aorist, which is the default narrative tense in Armenian:

- (3) *Apa Mušel ordi Vasakay, stratelatn Hayoc‘ mecac‘, əndreac‘ iwr ars əntirs miamit azats azgayins k‘aṛasun hazar, miabans miakams, ew kazmeac‘ znosa jiov ew t‘ošakaw ew zinow. ew ařeal znosa ənd iwr, ert‘al nstel i sahmans Atrpatčac‘n, ew pahel zašxarhn Hayoc‘: Apa yaynm žamanaki kazmeac‘ patrastec‘aw Šapuh ark‘ay Parsic‘ amenayn kazmut‘eamb zōrovk‘ irovk‘, ekn ehas yerkirn Atrpayakani, ew Meružann ařajnord gndin banaki nora, ew bun banakn uremn t‘agaworin i T‘awrēšn bnaakeal ēin:*

Mushegh, the son of Vasak, the stratelate of Greater Armenia, **selected** choice men from the *azats* and his relatives (some 40,000) men who were united and of one will. He **organized** them with horses, stipends and weapons, he took them with him and went to the borders of Atrpatchank' to protect the land of Armenia. At that time Shapuh, the king of Iran, **organized** and **prepared**, and with the entire organization of his troops, **came** to the Atrpayakan country. Meruzhan was the guide of his *banak*'s brigade. The king's main *banak* was encamped at T'awresh (*Buzandaran*, V, 2)

Maksim Fedotov
Diana Mikaelian

Negative markers *č‘-* and *oč‘* in Classical Armenian and their later development

1. Since [MINASSIAN 1977]’s study of negation in Classical Armenian, for forty years there has been little or no improvement in the field.

We offer an updated study of negative markers in Classical Armenian based on the electronic corpus of Biblical texts [ARMENIAN E-BIBLE].

Special focus is on the markers *č‘-* and *oč‘* and their distribution.

After presenting the synchronic study, we will survey later development of the Armenian negation system in general and markers *c‘-* and *oc‘* in particular.

2. In Classical Armenian, both *č‘-* and *oč‘* were in principle compatible with both finite and non-finite (infinitive and participles) verb forms:

(1a) *Ew na as-ē. č‘-git-em.*

and s/he say-PRS.3SG NEG-know-PRS.1SG

‘He said, “**I do not know**; ..(GEN. 4:9)

(1b) *Oč‘ git-em dprowt ‘iwn:*

NEG know-PRS.1SG writing.ACC

‘We cannot read.’ (lit. ‘**I do not know** writing/letters’) (Is. 29:12)

(2a) *...č‘-afn-el inč‘ mez č‘ar*

NEG-make-iNF what we.ACC evil

‘... so that you will do us no harm’ (lit. ‘**not to do** anything evil [to] us’)

(GEN. 26:29)

(2b) *...z-ays aržan ēr arn-e ew z-ayn-ow oč‘ anc‘an-el*

ACC-this worthy be.iPF.3SG make-iNF and ACC-that-iNS NEG pass-iNF

‘.it is these you ought to have practiced, without neglecting the others.’

(lit. ‘it was worthy to do this and **not to neglect** that) (Lk. 11:42)

At the same time, corpus data show a clear preference of non-finite forms for *č‘-* and of finite forms for *oč‘*:

	Non-finite	Finite	Total
<i>oč'</i>	103 (1.9%)	5153 (98.1%)	5256
<i>č'-</i>	167 (27%)	451 (73%)	618

(the difference is statistically significant, χ^2 , P << 0,01)

3. Another regularity is found for the verb **լինել linel** ‘be’: it prefers *č'-*, unlike other (finite) verbs, which prefer *oč'*:

	linel ‘be’	Other verbs	Total
<i>oč'</i>	496 (9.4%)	4760 (90.6%)	5256
<i>č'-</i>	384 (62.1%)	234 (37.9%)	618

(the difference is statistically significant, χ^2 , P << 0,01)

4. In later periods of Armenian, the marker *c'* - completely ousted *oc'* of predicative negation. It happened already in Middle Armenian [KARST] and we see the same in Modern Eastern Armenian:

- (3) ...**tun č'-gn-ac'**...
 home NEG-go-AOR. 3 SG
 ‘[Whatever they did], he **didn't go** home.’
 (EANC; Musheg Galshoyan, Patmvack'ner)

The word *oc' (voc')* is retained only as a negative reply ‘no’ and for lexical negation:

- (4) *Gyulapet-ə gyug-i erazstakan dproc'-um met'odist ē nšanak-el oč' masnaget ir knož-ə.*
 village.mayor-DEF village-GEN musical school-LOC methodician be.PRS.3SG
 appoint-PTCP.PERF not specialist his wife.DAT-DEF
 ‘The mayor has appointed in the village’s music school a **non-specialist**, his wife, as methodician’. [DUM-TRAGUT 2009: 527]

References:

- Armenian E-Bible — [T. J. Samuelian (ed.)]. *Armenian E-Bible: Classical Armenian-English Concordance*. URL: http://www.arak29.am/bible_28E/.
- Dum-Tragut 2009 — J. Dum-Tragut. *Armenian: Modern Eastern Armenian*. Amsterdam—Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2009.
- KARST 1901 — J. Karst. *Historische Grammatik des Kilikisch-Armenischen*. Strasbourg, 1901. MINASSIAN 1977 — M. Minassian. *La negation en armenien classique* // *Revue des etudes arméniennes*. Vol. 12. 1977. Pp. 21-84.

Some features of the Western Armenian dialect spoken in Lichk

This paper investigates differences between Modern Eastern Armenian and a West Armenian dialect spoken in the village of Lichk (Լիճք) (old name: Gol / Gyol). The inhabitants of Lichk originate from the area of Alashkert (Anatolia) and came to present-day Lichk around 1830. The paper is based on field work in Lichk done by the author in 2011. It focuses on two salient differences between Modern Eastern Armenian and the Lichk variety of West Armenian, definiteness and the distribution of the tenses.

Modern Eastern Armenian differentiates between definite NPs and indefinite NPs (Dum-Tragut 2009: 102-111). Indefinite NPs are either unmarked -this means, lacking the definite suffix -or marked by means of the indefinite article *mi* (սի) ‘a’. Definite NPs take an indefinite article that has the form of a suffix. It has two allomorphs whose use is phonologically determined, the suffix *-e* (-ը) and the suffix *-n* (-ն) (see Dum-Tragut 2009: 108 for details of the distribution). Definite NPs are personal names, NPs in genitive phrases, NPs with specific, definite reference, and NPs marked with possessive pronouns, demonstrative pronouns, ordinal numerals or adjectives in the form of the superlative. Nominals in the instrumental, ablative, locative and vocative as well as appositions, adnominal datives and nouns combined with adpositions can never be marked for definiteness. Similar rules are found in Western Armenian according to Sakayan (2000: 1214), with some minor differences (e.g. the indefinite article follows the noun).

The Western Armenian variety of Lichk differs from Eastern Armenian (and Western Armenian) in two important ways: (i) the only definite article is *-n* (-ն); the suffix *-e* (-ը) is absent. (ii) The definiteness marking is optional in the contexts in which it is obligatory in Eastern Armenian, e.g. both (1a, 2a) and (1b, 2b) are possible. The paper will shed light on the distribution by exploring possible linguistic and sociolinguistic explanations.

The second topic concerns differences in the distribution of tense forms which differ between Eastern Armenian and Lichk Armenian (the tense system of Western Armenian seems be somewhere in the middle between those two,

see Sakayan 2000: 10-12, 70-72). For instance, the forms that is formally similar to the Conditional Future in Eastern Armenian fulfills the function of a present tense (ongoing actions in the present, timeless truths) and of a future in Lichk Armenian (3), (4). Similarly, a form that resembles the Conditional Past in Eastern Armenian fulfills the function of an imperfective past and conditional past in Lichk Armenian (5), (6). Table 1 summarizes the findings.

References:

- Dum-Tragut, Jasmine. 2009. *Modern Eastern Armenian*. Amsterdam: Benjamins.
- Sakayan, Dora. 2000. *Modern Western Armenian for the English-speaking world*. Montreal: Arod Books.

Examples of Lichk Armenian definite NPs

(1) a. Գարուն բածվավ:	b. Գարուն բածվավ:
garun bacvav	garun bacvav
spring began	spring began
‘The spring began.’	‘The spring began.’
(2) b. Ճիճ-ն էզավ:	c. Ճիճ էզավ:
ciz-n egav	čiž īgav
child-DEF came	child came
‘The child came.’	‘The spring began.’

Modern Eastern Armenian

(3)	ես	գն-ում	եմ	Երևան
	I	go-PTCP	AUX.1SG.PRS	Yerevan

‘I am going to Yerevan.’

Lichk Armenian

- (4) յեղս կ-երսամ Հերևան
 jas k-erta-m Herevan
 I COND-go-PRS.1SG Yerevan

‘I am going to Yerevan.’ (OR: ‘I will go / I would go to Yerevan.’)

Imperfect (imperfective past tense)

Modern Eastern Armenian

- (1) ես զնում էի Երևան
 es gn-um ei Jerevan
 I go-PTCP AUX.1SG.PST Yerevan
 ‘I was going to Yerevan.’

Lichk Armenian

- (2) յեղս կ-երսն-եւը Հերևան
 jas k-ert-enk' Herevan
 I COND-go-PST.1SG Yerevan
 ‘I was going to Yerevan.’

Table 1: The distribution of some verb forms

Forms of the 1SG	Eastern Armenian	Lichk Armenian
-um + em (participle + auxiliary in present tense)	(imperfective) Present	#
-um + ēl (participle + auxiliary in past tense)	Imperfect (imperfective past tense)	#
k- + Subjunctive Future	Conditional Future	Conditional Future
		(imperfective) Present
k- + Subjunctive Past	Conditional Past	Conditional Past
		Imperfect (imperfective past tense)

“Armenian արցանզեղ in the field of etymology”

Axel Bakunts mentions in one of his stories (Ու ցելերի սերմսացանը, Yerevan 1933) a flower, which he calls արցանզեղ. This flower has never been identified with any existing plant. Explanations and commentaries given in dictionaries just repeat what is written in Axel Bakunts' text itself. So even in the four volume of the dictionary of the Armenian Academy of Sciences there is an entry for արցանզեղ which includes something that is rather a description than a designation, i. e. “a frost resistant autumnal meadow flower”, and accompanied by a thorough quotation of exactly the same literary testimony of the word (Ժամանակակից Հայոց Լեզվի Բացատրական Բառարան, Yerevan 1991, p. 249, v1). In my lecture, I will try to identify the flower արցանզեղ by means of etymology and by using the comparative and explanatory methods of classical philology and historical linguistics.

Helen Giunashvili
Ramaz Gorgadze

Iranian Elements in Georgian and Armenian Versions of “The Martyrdom of Saint Shushanik” (V c AD)

The rise of the Sasanian Empire in the third century AD was of great importance for the historical development of the Caucasian countries, and particularly, for the Iberian and Armenian kingdoms.

Archaeological evidence, epigraphic materials, historical records and mostly linguistic data, testify to the Iranian-South Caucasian intensive multilateral interrelations of that period.

The Sassanian expansion in the South Caucasus was followed by an extensive spread of Middle Persian, the official, religious and literary language of the Empire.

Already Old Georgian hagiographic monuments (*vitae*) of V-VI cc. A.D. “*The Martyrdom of St. Shushanik*” and “*The Passion of St. Eustace the Cobbler*” attest the presence of the Iranians and the use of Middle Persian in Ancient Georgia.

The lives of the Georgian Saints are rich and many-sided. They contain vivid descriptions of life in the Caucasus, they give us insight into the history and aspirations of an important branch of the Eastern Church, and into its relationships with Zoroastrian Persia.

The life of Shushanik is the oldest surviving work of Georgian literature. It was composed between the years A. D. 476 and 483 by Jacob of Tsurtav, the priest, and is remarkable for its directness of language.

This monument is conveyed in several manuscripts, the autographs and early copies with their Armenian translations. Critical editions of Georgian and Armenian versions of the text were done by P. Peeters and I. Abuladze.

According to this writing, at the end of the fifth century Kartli (East Georgia) was governed by Varsken Pitiaxsh, who was married to Shushanik, a daughter of the chief commander of Armenians Vardan Mamikonian. Due to the political consideration, Varsken adopted Zoroastrianism, but his wife opposed him and Queen Shushanik thus became victim to this opposition.

The monument must be regarded as unique not only with respect to the historical-religious situation it describes but also linguistically, as it reveals a whole set of Iranian political-administrative, religious and common-using terms that do not occur in other sources (such as, *artošan/atrošan*, *(h)ešmak*, *zatik*, *zep’ur*, *mogui*, *mogueba*, *t’arig*, *uazno*, *t’adzar* etc.).

Iranian lexis of the Georgian text has been considered in works of I. Abuladze, A. Shanidze, M. Andronikashvili, J. Gippert and others.

The paper presents a systematic survey of the whole Iranian borrowings of the both Georgian and Armenian versions, with their etymologies and authentic transmissions.

Գրիգոր Տաթևացու «գիրք քարոզութեան» ձմերան հատորի անվանական դարձվածքների իմաստաբանական քննություն

Լեզվաբանական ուսումնախրությունները ապացուցում են, որ դարձվածքի առաջացման պատճառ են դառնում հիմնականում փոխարերությունը, համեմատությունը, չափագանցությունը, շրջասությունը և այլ ոճական հնարանքներ:

Ծագումնաբանական առումով դրանք կարող են ունենալ հեղինակային ծագում, սակայն լեզվի խոսակցական գործուն շերտում հայտնվում և տարածում են ստանում այն դարձվածքները, որոնք մոտ են ժողովրդական մտածողությանը:

Մրանց մեջ մի զգալի մաս են կազմում աստվածաշնչան ծագում ունեցող դարձվածքները, որոնք ընդհանրական գործածություն են ծեռք թերել թերևս վաղ միջնադարից, ինպես՝ արգելված պտուղ, Նոյի ազդավ, քավության նոխազ, Սողոմ-Գոմոր, քարի սամարացի, փարիսեցի մարդ, խաղաղության աղավնի, դրախտի դուռ, դժոխքի բաժին և այլն: Այս դարձվածքներից յորաքանչյուրի հիմքում աստվածաշնչան ծանոթ մի պատում կա, որոնց շարունական պատմելն ու կրկնելը պատճառ է դարձել, որ առաջանան այդ պատմությունների խորհուրդները ընդհանրացնող դարձվածքները:

Դարձվածքների թիվը Գրիգոր Տաթևացու միայն «Գիրք քարոզութեան» Զմերան հատորում գերազանցում է մի քանի տասնյակը, որոնց մեջ գերակշիռ թիվ են կազմում անվանական և բայական դարձվածքները: Ոճական այս հնարանքի այսչափ առատությունը պայմանավորված է գրքի շարադրանքի ընտրությամբ. «Գիրք քարոզութեան» հատորները կենդանի ունկնդրին ուղղված ոգեշնչությունների ժողովածու են, և հեղինակը խոսքը լսելի, կենդանի, հետաքրքրաշարժ դարձնելու համար հաճախ է դիմել գեղարվեստական ընդհանրացումների:

Իմաստաբանական առումով սրանց զգալի մասն իհարկե, աստվածաշնչան թեմաներին է աղերսվում, ինչպես, օրինակ՝ անմահութեան կերակուր, արեգակն արդարութեան, դիւրանցուկ մարմին, դիւրասահութիւն ի մեջս, գերազանց լուսաթիւն, ի Վերին գաւառն (արքայություն), ճանապարհ մարդեղության (Քրիստոսի երկրային լյանքը), եկամուտ կիրք, անհարազատ, ոչ բնորոշ կրքեր), քաղցր մարդասիրութիւն (աստվածային սերը մարդու նկատմամբ), զգեստ սրբութեան, ուսկեղէն բնութիւն

(ասթերի, կատարյալ, ի սկզբանե տրված բնություն), **գաղօթս նուիրել, զմահ ճաշակել, ի բոլոր սրտէ դիմել, յորովայնէ սրբեցաւ** և այլն:

Որոշակի թիվ են կազմում այն դարձվածքները, որոնք կազմված են փոխարերական իմաստով, որտեղ համեմատության եզրը բնության այս կամ այն երևույթն է. **անձրև** գիտութեան (գիտելիքների առատություն), **արմատ մեղացմ** (մեղքի պատճառ), **բռյար** բարեաց (բարի գործեր), **զարուն** հոգոյ (հոգևոր վերազարթոնք), **լոյսն** գերազանցիկ (շատ ուժեղ լոյս), **կաթիլ ջրոյ** միսիթարութեան (միսիթարության չսչին չափ), հեթանոսք **ցամաքեալ** (սին դարձած հեթանոսեր), յիմանալի **ծով** (գիտելիքների ամբողջություն), ոսկեղենն **բնութիւն** (անթերի, կատարյալ բնություն), **պտուղ** առարինութեան (առարինի գործեր), **ցողն** կենաց (կենարար, կենսատող ցող):

Որոշ դարձվածքներ կազմված են չափազանցության ճանապարհով, որտեղ փորձ է արվում անչափելին մարդու համար հասկանալի մնանակություններով ներկայացնել. **մեծ խոհեմութիւն, մեծագոյն սէր, զընդարձակագոյն գույն** և այլն:

Ուննեք «գերազանց» բարի հաճախակի կիրառություն, ինչպես օրինակ՝ **լոյսն զերազանցիկ** («Այլ յորժամ յաջորդէ զարուն և հսչ հողմն, հարաւոյ իշանէ լոյսն զերազանցիկ») - Գրիգոր Տաթևացի, Գիրք քարոզութեան Զմերան հատոր, Կ.Պոլիս, 1740թ., էջ 12). **զերազանց յղութիւն** (կատարյալ հղիություն). **զերազանց խոնարհութիւն** (անթերի, կատարյալ խոնարհությունն):

Bare Locatives in Western Armenian

Standard Western Armenian has a typologically rare pattern of bare locatives, or nouns that function to denote a location but are not marked by a postposition or case ending. Bare locatives can be proper nouns (1) or common nouns (2-3), and can occur with the copula /əllal/ (1-2) or with a lexical verb (3).

(1)	Armen-ə	<u>California</u>	e	
	Armen-DEF	California	be.3 rd SING	
	'Armen is	<u>in California'</u>		
(2)	Knar-ə	<u>tabrots</u>	bid(i)	əlla
	Knar-DEF	school	FUTURE	be.3 rd SING
	'Knar will be	<u>at school'</u>		
(3)	Bedros-ə	<u>dun-ə</u>	gə-kənana	
	Bedros-DEF	house-DEF	INDIC-sleep.3 rd SING	
	'Bedros sleeps	<u>at home'</u>		

I make two arguments about the syntactic structure of bare locatives. First, concerning their external structure, bare locative are **adjuncts to the verb phrase (VP)**. In sentences with a verb and a non-specific object (marked by the absence of the definite article /-ə, -n/), bare locatives can appear before the object (4) or after the verb (5), but never in between the two.

(4)	Anahid-ə	<u>təbrots-ə</u>	<i>tašnag</i>	<i>gə-nəvake</i>
	Anahid-DEF	school-DEF	piano	INDIC-play.3 rd SING
	'Anahid plays the piano at school'			
(5)	Anahid-ə	<i>tašnag</i>	<i>gə-nəvake</i>	<u><u>təbrots-ə</u></u>
(6)	*Anahid-ə	<i>tašnag</i>	<u><u>təbrots-ə</u></u>	<i>gə-nəvake</i>

Non-specific objects are inside the VP (Sigler 1997), so bare locatives cannot be VP-internal. However, a (non-focused) bare locative cannot precede the subject (7), which is inside the Tense Phrase (TP), so bare locatives must be VP-level, not TP-level adjuncts.

- (7) *Təbrots-ə *Anahid-ə* tašnag gə-nəvake

Second, concerning their internal structure, bare locatives have **no structure below the Determiner Phrase (DP)**. Bare locatives cannot appear with adjectives (8), indefinite articles (9) or the plural marker /-(n)er/ (10), all of which are below DP.

- (8) #Armen-ə *keyetsig* kayak-n e
 Armen-DEF beautiful city-DEF be.3rdSING
 ‘Armen is the beautiful city’ (NOT ‘Armen is in the beautiful city’)
- (9) #Armen-ə dun *mən* e
 Armen-DEF house INDEF be.3rdSING
 ‘Armen is a house’ (NOT ‘Armen is in a house’)
- (10) **Yeypayr-ner-əs* (darper) kayak-ner-ə g-abri-n
 Brother-PL-1stSING different city-PL-DEF INDIC-live-3rdPL
 ‘My brothers live in different cities’

However, bare locatives can occur with demonstratives (11), which are in DP.

- (11) Armen-ə *ayt* yegyetsi-n e
 Armen-DEF that church-DEF be.3rdSING
 ‘Armen is at that church’

If bare locatives have no structure below DP, then it accounts for why they cannot appear with elements below DP (8-10), but can with elements in DP (11).

Դավիթ Գյուրջինյան

**«Պարսկաստանում ապրող հայ» նշանակող
բառերը (իմաստակառուցվածքային և
բառարանագրական բնություն)**

Հայոց պատմությունը նկատելիորեն ազդել է հայերենի բառապաշտի վրա՝ հստակ դրոշմ դնելով նրա վրա: Հայոց պատմական դաժան ճակատագրի հետևանքն էին պարբերաբար իրականացվող բռնագաղթերն ու երկիրը ջլատող արտագաղթը, Հայաստանի բաժանումը թշնամի երկրների միջև, Արևելյան և Արևելյան Հայաստանների տարանշատումը և համապատասխան հասկացությունների ձևավորումը՝ իբրև որոշակիորեն սահմանագրատված քաղաքական, աշխարհագրական, տնտեսական, ապա և լեզվական իրականություններ:

Զեկուցման մեջ անդրադարձ է կատարվում պատմական իրադարձությունների հետևանքով ծնունդ առած «Պարսկաստանում ապրող հայ» հասկացության նշանակիչ բառային միավորներին (պարսկահայ, իրանահայ, թեհրանահայ և այլն), համանման բառերի հետնրանց առնչություններին:

Պարզաբանվում են բառիմաստի ձևավորման պատմական հիմքերը, նշանակիչ բառերի ստեղծման ժամանակը, կառուցվածքային առանձնահատկությունները, ձևաբանական արժեքներն ու իմաստները, բառերի գործածության ոլորտները, հաճախականությունը, բառային միավորների բառարանային առաջին գրանցումները, դրանց բառարանագրական պատմությանն առհասարակ:

What if Phrygian were the closest attested cognate of Armenian?

Scholars have long taken Greek for the closest cognate of Phrygian, and this is still the mainstream view, although ancient Greek sources point to a close relationship between the Phrygians and the Armenians and their languages. At least two exclusive lexical isoglosses with Greek (*viz.* the pronominal stem *auto-* and the stem *pant-*) can indeed be found within the very scarce Phrygian data, whereas it is naturally difficult to see common lexical features with Armenian, given the complex phonological developments in its prehistory and the relatively small amount of inherited words.

It seems obvious that Phrygian cannot be the direct ancestor of Armenian (cf. Phrygian *matar* “mother”, from which Arm. *mayr* cannot derive).

However, my PhD project has recently brought to light some interesting morphological and phonological features of Phrygian which are very reminiscent of Armenian. Most striking is a newly discovered Phrygian suffixed subjunctive in *-seti/-set* (3rdsg. with primary/secondary ending), which suspiciously resembles the Armenian subjunctive. Also, the *-v-* in the Old Phrygian stem *nevot-* “offspring” is reminiscent of the development of PIE **-p-* towards Armenian. In the recent past, A. Lubotsky (2004) stepped in for the view that Phrygian has undergone a “sound shift”; a view that more recent results of my work seem to confirm rather than rebut.

Yet, the prehistory of Armenian, as we view it, cannot easily be brought together with these new results. For instance, if we want to take the Phrygian and Armenian subjunctive formations for a common development, we will face a number of difficult questions concerning the Armenian “satemisation” and the analogue developments that may have taken place in Phrygian. Given the scarcity of the Phrygian data, such questions are practically impossible to answer. In the case of the sound shift and other possible common features of the two languages, we encounter similar problems.

In sum, although it seems probable that the relationship between Phrygian and Armenian is closer than that between Phrygian and Greek, the lack of data prevents us from proving this view. However, it may seem interesting to those

occupied with the prehistory of Armenian to look at its possible closest cognate and to consider what the relationship might have been like – and in what respect our concept of the prehistory of Armenian might change if it were so.

References:

Hämmig, A.E. 2013: ‘Nevotan niptiyan: Die Fluchformel der Stele von Vezirhan’. *IF* 118, 125–154.

Lubotsky, A., 2004: ‘The Phrygian Zeus and the problem of the “Lautverschiebung”’. *HS* 117, 229–237.

Артур Амбарцумян

О характере армянских топонимов северо-западного Ирана в XVIII-XIX веках (ист. Персармения-Парсакхайк)

В докладе пойдет речь о характере и происхождении названий армянских деревень и поселений на территории исторической Персармении (Парсакхайк), входящей ныне в состав остана Западный Азарбайджан, на северо-западе современного Ирана.

Рассматриваемые названия армянских деревень приведены в известной книге Е. Франгяна «Атрпатакан», изданной в Тифлисе в 1905 году [Frangian, 1905]. В этой книге Франгян приводит описание деревень, населенных армянами на период конца XVIII и начала XIX веков. В частности, он перечисляет населенные пункты уездов Маку, Хоя, Салмаста, Урми-Назлу-чая и Урми-Барандуза. Если исторические названия армянских областей Персармении были исследованы в известной работе Й. Марквтарта (девять кантонов: Зараванд, Гер, Арна, Зарехаван, Тамбер, Траби, Айли, Мари, Арасх) [Markwart, 1961] и в работах, связанных с «Армянской географией», то, что касается малоизвестных названий армянских деревень, сохранившихся к концу XVIII века (всего 74 названия), они, по-видимому, специально нигде не рассматривались. Исходя из лингвистического и этимологического метода, можно классифицировать данные топонимы, как топонимы армянского (куда входят также топонимы урартского периода), ираноязычного и тюркского происхождения, некоторые из которых могут считаться переосмыслившими и смешанными топонимами. К топонимам армянского происхождения можно отнести названия таких деревень как Хин-Кахак (*Հին-Քաղաք*), Урми (*Ուրմի*) и т.д. К топонимам ираноязычного происхождения (в основном на северо-западных иранских диалектах и языках) – Рахан (*Ռահան*), Диза (*Դիզա*), Шорав (*Շորավ*), Хафтван (*Հափթան*), Шейтанава (*Շեյթանավ*), Хосрова (*Խոսրով*), Геардабат (*Գեարդաբատ*), Хан-Бабахан (*Խան-Բաբախան*), Диза-Така (*Դիզա-Ճաքար*) и т.д. К топонимам тюркского происхождения – Агбулаг (*Աղբուլաղ*), Гаратурки (*Ղարաթուրքի*), Сона-булаг (*Սոնա-բուլաղ*), Горуг (*Ղորուղ*), Ики-агач (*Իրի-աղաջ*), Чичаклу (*Չիչակլու*), Таза-кеанд

(Թազա-քեանդ) и т.д. К смешанным топонимам можно отнести Гзылджа (Ղզըլջա), Нахиджев-тапа (Նախիջև-թափա) и т.д. Некоторые топонимы связаны с примечательными лицами или основателями деревень-армянами, носившими тюркские имена – Гзыл-ашуг (Գզըլ-աշուգ), Агисмайел (Աղիսմայէլ), а некоторые – с феодалами-землевладельцами и названиями доминирующих тюркских племен, поселившихся в регионе с сельджукского и сефевидского времени – Текелу (Թէքէլլու), Саатлу (Սահարլու), Иралу (Իրալլու), Гасымлу (Ղասիմլու). Большинство топонимов ираноязычного и тюркского происхождения являются микротопонимами, характеризующими особенности природы и ландшафта, указывают на наличие старых крепостей, водных ресурсов и родников.

В докладе будут рассмотрены основные подходы и методы анализа топонимов, представлены этимологические объяснения наиболее интересных названий армянских населенных пунктов того периода.

Литература

Frangian, 1905 – Frangian E., Atrpatakan. Patkērazard Žolovacu, T’iflis, 1905 (in Armenian).

Markwart, 1961 – Markwart I., Parskahayk‘ nahangě // Patma-banasirakan handes, 2 , pp. 212–244 (in Armenian).

Հինգերորդ դարի հայ ինքնուրոյն գրականության դարձվածքները

Դարձվածաբանությունը լեզվի բառապաշարի յուրօրինակ, տվյալ ազգի լեզվամտածողությունը մեծապես արտահայտող բաժինն է, որի քննությունը վաղուց ի վեր կարևորվել է ինչպես համընդհանուր, այնպես էլ հայ լեզվաբանության մեջ: Հայ լեզվաբանության մեջ դարձվածքների քննությունը, սկզբնապես ձևավորվելով օտար և հատկապես ռուս լեզվաբանների հետևողությամբ, շատ արագ զարգանում է և մշակում ուրույն սկզբունքներ ու մոտեցումներ: Կարճ ժամանակում բավականին մեծ թվով հետազոտություններ են կատարվում, բառարաններ կազմվում: Արդի հայերենի դարձվածքների վերաբերյալ ուսումնասիրությունները շարունակվում են մինչ օրս: Իսկ մեր լեզվի պատմության նախորդ փուլերի՝ գրաբարի և միջին հայերենի դարձվածաբանությունը նման բազմակողմանի քննության առարկա չի դարձել. եթե անզամ ուսումնասիրողները անդրադարձել են գրաբարի ու միջին հայերենի դարձվածքներին, ապա միայն խիստ համառոտ, կոնկրետ որևէ հարցի կամ մասնավոր երկի դարձվածքներին վերաբերող: Այսոր դեռևս չկան այնպիսի ուսումնասիրություններ, որոնք վեր կիանեն գրաբարյան բոլոր դարձվածքների կառուցվածքային օրինաչափություններն ու կադապարները, իմաստաբանական առանձնահատկությունները, ոճական արժեքը, մի խնդիր, առանց որի թերի է թե՛ գրաբարի բառագանձի մի շատ յուրօրինակ ու տվյալ դարաշրջանի լեզվամտածողությունը ներկայացնող կարևոր հատվածի ուսումնասիրությունն ու ներկայացնումը, թե՛ արդի դարձվածաբարանությունը քննող այն մասը, որն անմիջականորեն պայմանավորված է նրանով:

Մեր գեկուցման նպատակն է ներկայացնելու գրաբարի դարձվածքների այն մասի կառուցվածքային եւ ոճական քննությունը, որը կիրառված է 5-րդ դարի հայ ինքնուրոյն գրականության մեջ: Փավստոս Բուզանդի «Պատմութիւն հայոց», Կորյունի «Վարք Մաշտոցի», Եզնիկ Կողբացու «Եղծ աղանդոց», Ազարանգեղոսի «Պատմութիւն հայոց», Մովսես Խորենացու «Պատմութիւն հայոց», Ղազար Փարպեցու «Պատմութիւն հայոց», Եղիշեի «Վասն Վարդանաց» եւ հայոց պատերազմին» երկերում կիրառված դարձ-

վածքները առանձնացնելով՝ աշխատանքը կատարում ենք հետևյալ կերպ՝ պատասխանելով ստորև թվարկվող հարցերին.

ա. Նախ ստուգում ենք՝ մեր քարտագրած դարձվածքներն արդյոք ամբողջովին ընդգրկված են Ռ. Ղազարյանի «Գրաբարի դարձվածաբանական բառարան»-ում: Եթե ոչ, ապա որ մասն է առկա:

բ. Ապա աշխատություններից յուրաքանչյուրում կիրառված դարձվածների համեմատությամբ որոշում ենք, թե որ դարձվածքներն են առաջին անգամ վկայված երկերից յուրաքանչյուրում, որոնք են վկայված միայն այս կամ այն երկում են որոնք են ընդհանուր գրաբարի համար:

գ. Հստ Ռ. Ղազարյանի «Գրաբարի դարձվածաբանական բառարան»-ի և «Նոր բառզիրք հայկագեան լեզուի» բառարանի տվյալների՝ պարզում ենք, թե 5-րդ դարի հայ ինքնուրույն գրականության երկերում կիրառված դարձվածքները գրաբարյան դարձվածային ողջ հարստության որ մասն են կազմում:

դ. Կատարում ենք մեր քարտագրած դարձվածքների բառակազմական ու ոճական քննություն՝ պարզելով դարձվածքների կաղապարներն ու մասնակաղապարները, օրինաչափություններն ու առանձնահատկությունները:

Այդպիսով, վերականգնում ենք 5-րդ դարի ինքնուրույն գրականության մեջ կիրառված դարձվածքների կառուցվածքային, իմաստային, ոճական հնարավորինս համակողմանի պատկերը՝ ըստ անհրաժեշտության լրացնելով և ճշգրտելով բառարաններում մինչ այժմ ներկայացված գրաբարյան դարձվածքների քանակը և կազմը:

**Անձնանունները հայերեն ձեռագրերի հիշատակարաններում.
Նորահայտ անձնանուններ v-xiii դդ. հիշատակարաններում**

Հայերեն ձեռագրերի հիշատակարաններն առաջնային աղբյուրներ են միջնադարյան հայ լյանքի բազմակողմ քննության համար: Դրանք կարևոր են ինչպես պատմական, քաղաքական, հասարակական ամենատարբեր հարցերի ճշգրտման կամ բացահայտման համատեքստում, այնպես էլ լեզվական նյութի քննության համար: Այդ իսկ պատճառով այս աղբյուրները մշտապես եղել են նաև լեզվաբանների հետաքրքրության առանցքում. գրվել և գրվում են հոդվածներ, ուսումնասիրություններ, ատենախոսություններ և այլն¹⁶: Նշյալ աշխատանքները, սակայն, առավելապես ուղղված են հիշատակարանների, ավելի ստոյզ՝ գրիչների լեզվական առանձնահատկությունների բացահայտմանը, մինչդեռ առայժմ բավարար չափով ուսումնասիրված չեն գրավոր այս աղբյուրներում վկայված անձնանունները¹⁷:

¹⁶ Տե՛ս օրինակ **L.U. Հովսեփյան**, ԺԳ դարի հայերեն ձեռագրերի հիշատակարանների լեզուն, Երևան, 1997, **Գ. Զահորյան**, Բարբառային երևոյթներ հայկական հիշատակարաններում, Երևան, 1997, **Ալ. Մարգարյան**, Նորահայտ բառեր հայերեն ձեռագրերի XIV-XV դդ. հիշատակարաններում, ՊԱՀՀ, 1993 (1-2), էջ 35-42, **Վ. Խաչատրյան**, 5-11-րդ դարերի ձեռագրերի հիշատակարանների բառապաշարը, Երիտասարդ լեզվաբանների հանրապետական III գիտաժողովի գելուցումներ (Երևան, 2013 թ., հոկտեմբերի 2-3), Եր. 2013, էջեր 39-48, **Խ. Հարությունյան**, 1415-րդ դարերի հայերեն ձեռագրերի հիշատակարանների բառապաշարի բնություն, Զահորյանական ընթերցումներ (Երևան, 2013 թ., մայիսի 22-24), Երևան, 2013, էջ 78-85, **Սույնի**, Հոլովման համակարգը XV դարի հայերեն ձեռագրերի հիշատակարաններում, Բանքեր Երևանի համալսարանի, 2 (143), Երևան, 2014, էջ 123-131 և այլն:

¹⁷ Հայկական հիշատակարաններում վկայված անձնանունների վերաբերյալ տե՛ս՝ *Jos Weitenberg*, *Cultural Interaction in the Middle East as Reflected in the Anthroponomy of Armenian 12th-14th Century Colophons*, in *Orientalia Lovaniensia Analecta 134. Redefining Christian Identity. Cultural Interaction in the Middle East since the Rise of Islam*, edited by J.J. Van Ginkel, H.L.Murre-Van Den Berg, T.M. Van Lint, Leuven-Paris-Dudley, MA 2005, pp. 265-273. **Kh. Harutyunyan**, *Gli*

Սույն զեկուցումը նվիրված է հիշատակարաններում արձանագրված անձնանունների քննությանը. Ներկայացվում են վիճակագրական տվյալներ և նշվում նորահայտ մի շաբթ անձնանուններ: Նշյալ դարերի ընտրությունը պայմանավորված է առաջին հերթին քննվող նյութի ժամանակագրական հաջորդականությամբ. հիշատակարանների հրատարակված հատորները ժամանակագրորեն սկսում են V դարից¹⁸:

Նախնառաջ քննել ենք վկայված անձնանունների քանակը հիշյալ աղբյուրներում, ինչպես նաև մեկ հիշատակարանում արձանագրվող անունների միջին քանակն ու հիշատակվող անձանց հասարակական դիրքը: Ըստ այսմ՝ V-XII դարերն ընդգրկող հիշատակարանների հատորը պարունակում է 357 միավոր հիշատակարան, որոնցում, ըստ անվանացանվի, հիշված է 932 անձ (231 անձնանուն). այսինքն՝ մեկ հիշատակարանում անվանապես հիշված անձանց միջին թիվը՝ ≈ 2,7 է: Ճնշող մեծամասնությունը արական անուններ են, հիշվում է ընդամենը 58 իգական անձ: Ըստ որում՝ հասարակական դիրքի տեսանկյունից մեծ թիվ են կազմում եկեղեցական գործիչները (սարկավագ, վարդապետ, ուխտի առաջնորդ, կաթողիկոս: Միայն երկու իգական անուններ են հիշվում (Տիկնաց և Տիրատիկին)¹⁹, որպես Մադարդա վասքի Սուրբ Ստեփանոս Նախավկայի ուխտի միաբաններ²⁰), ապա աշխարհիկ կամ ուազմական առաջնորդները (թագավոր, իշխան, զորապետ և այլն): Եզակի են «հասարակ» մարդկանց հիշատակումները²¹:

XIII դ. պատկերը հետևյալն է. 832 հիշատակարանում վկայված է 2698 անձ (562 անձնանուն), այսինքն՝ մեկ հիշատակարանում՝ միջինը ≈ 3,3 անուն:

antroponimi nei colofoni armeni: gruppi semanticci e nuovi nomi, Orientalia Christiana Analecta 299, Colofoni armeni a confronto, Le sottoscrizioni dei manoscritti in ambito armeno e nelle altre tradizioni scrittorie del mondo mediterraneo, Atti del colloquio internazionale, Bologna, 12-13 ottobre 2012, a cura di A. Sirinian, P. Buzi, G. Shurgaia, Roma, 2016, pp. 47-72.

¹⁸ Հայերեն ձեռագրերի հիշատակարաններ Ե-ԺԲ դարեր, աշխատասիրությամբ Ա. Ս. Մաթևոսյանի, Երևան, 1988 (այսուհետ՝ Ե-ԺԲ):

¹⁹ Ե-ԺԲ, 214:

²⁰ 988 թ. Ավետարանի ստացողն է Կիրակոս վաճառականը (Ե-ԺԲ, 69), 1171 թ. Ավետարանի կազմությանը տախտակ տրամադրելու համար հիշվում է Պատրիկ հյուսնը (Ե-ԺԲ, 200):

Իգական անձանց թիվը 339 է: Ավելի շատ են աշխարհիկ կամ «հասարակ» մարդկանց հիշատակումները, որն ինքնին ենթադրում է ձեռազրի միջավայրի փոփոխություն: Այդ է վկայում նաև այն, որ այս շրջանում, ի թիվս այլ անձանց, հիշվում են նաև ձեռագրի վաճառքին մասնակցող միջնորդները²¹:

Համանման հաշվարկները ցույց են տալիս այս աղբյուններում հիշատակվող անձանց թվային աճ, ըստ որում՝ այդ աճն իր հերթին ավելի լայն հնարավորություն է տալիս պատկերացում կազմելու անվանադրման գործընթացների վերաբերյալ տվյալ շրջանում:

Քննվող հիշատակարաններում քիչ չեն նաև այն անձնանունները, որոնք հասկանալի պատաճաններով տես չեն գտել Հր. Աճայանի «Հայոց անձնանունների բառարան»²²-ում: Մեր այս աշխատանքում ներկայացնում ենք այդպիսի մի շարք անձնանուններ (ինչպես՝ Ապաշխարող, Թանկնազ, Հազարդեղ և այլն) և առաջարկում դրանց ստուգարանությունները:

²¹ Կ. Մաթեսոսյան, Գրչի և սրացողի միջնորդը (վաճառքի համար նախարարեալած զիրքը միջնադարյան Հայաստանում), ՊԲՀ, 1994 (4), էջ 121-131:

²² Հր. Աճայան, Հայոց անձնանունների բառարան, հտ. 1-5, Եր., 1942-1962:

The Armenian Word ‘Ganj’: A Lost and Found Piece of Middle Persian Treasury?

The Armenian word *ganj* (Arm. *շանջ*), besides its main meaning, i.e. treasure (henceforth *ganj* I) designates a certain type of liturgical hymns attributed to Grigor Narekac‘i (henceforth *ganj* II). Hrac‘ya Acaryan describes *ganj* I as a Middle Persian (MP *ganj*, meaning treasure, treasury) and *ganj* II as a New Persian (NP meaning “agroup of Persian musical modes or notes” attributed to Barbu/ad)

loanwords.²³ However, in the discussions on the origin and literary connections of the *ganj* as a poetical- liturgical genre, the *ganj* II was considered as a derivation from the incipits of Narekac‘i’s hymns.²⁴ Thus, according to this view, the secondary meaning of the *ganj*, i.e. song or sermon, has emerged within the Armenian ecclesiastical and literary environment. This explanation has served as a supporting argument for the “Armenian” origins of the genre. However, in my paper, based on the phonological analysis of the three dialect forms of the word *ganj*, I will argue that the word *ganj* meaning song (or recited speech) has existed in Armenian language since the 5th-6th centuries as a Middle Persian loanword. The three dialectal forms - *kanj*/լյաձձ (Larabat, ‘ritual or magic song’), *kanc*/կանչ (Satax, ‘announcement or edict’; attested as a verb) and *kanc*/կանչ (Van, ‘lament to the dead’) underwent the same phonetic changes - palatalization of the classical Armenian vowel ‘a’ (Acaryan’s Law) and devoicing of the initial stops and affricates (Devoicing

²³ Հայերեն արմագական բառարևու [Armenian Root Dictionary], 3 vols (Erevan: State University Press, 1971), s.v. “*շանջ*”.

²⁴ See especially, Armine K‘yoškeryan, “Introduction,” to *Sunqip l quiuālp* /Tals and *ganjs/* by Grigor Narekats‘i, comp. Armine K‘yoškeryan (Erevan: Academy Press, 1981), 21-23; Vardan Devrikyan, “Introduction” to *Գանջարան* [Ganjaran], comp. Vardan Devrikyan, 2 vols, Մատենադարան Հայոց ԺԱ, ԺԴ [Classical Armenian Authors 11, 14] (Antelias, 2008), 12-13. Also, Նոր բառզիրով հայկական լեզուի [A New Dictionary of the Armenian Language], 2 vols, vol. 1 (Venice: St. Lazar Press, 1836-1837), s.v. “*շանջ*.”

Rule). Based on the relative chronology of the Law (ca. 5th century) and the Rule (ca. 7th century), I will try to demonstrate that for undergoing these phonetic developments the *ganj* II, i.e. Middle Iranian *ganj* must have been borrowed in the course of the 5th- 6th centuries. This, in turn, allows to suggest that the secondary meaning of the MP *ganj*, attested in Early New Persian (NP گنجه, ‘a group of Persian musical modes or notes’ attributed to Barbud),²⁵ was already in use in the Middle Persian period. Hence, these dialect forms may serve as a clue to reconstruct the complete semantic picture of the MP *ganj* and supplement the dictionary of Middle Persian.²⁶ Moreover, they open new perspectives for the study of the literary connections of the *ganj* as a genre (e.g. its possible connection to the Syriac homonymous hymns).

²⁵ See especially *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, comp. Francis J. Steingass, rev. ed. (London: Routledge & Kegan Paul, 1977), s.v. “گنج”; [Dehkhoda Dictionary] گنج، vol. 6, comp. Mohammad Moin (1958), s.v. “گنج”.

²⁶ The few existing MP dictionaries refer to the word *ganj* meaning only ‘treasure’ or ‘treasury’. See especially *A Concise Pahlavi Dictionary*, comp. David N. MacKenzie, rev. ed. (London: Oxford University Press, 1986), s.v. “ganj”; *Corpus Fontium Manichaeorum: Dictionary of Manichaean Texts*, 4 vols, vol. 3, 1 (Dictionary of Manichaean Middle Persian and Parthian), comp. D. Durkin-Meisterernst (Turnhout: Brepols, 2004), s.v. “gnz”.

Rethinking the verbal phrase in deverbal nominalisations: corpus evidence vs. intuitive examples. Eastern Armenian as a control language in syntactic derivations

Deverbal or (alternatively, but somewhat inaccurately, referred to as) process nominalisations have been argued to contain a verbal phrase (VP) that acts as the basis for their syntactic derivation. Presented as evidence for such VP were postnominal adverbial modification and the anaphor *do so*, collectively discussed in Fu, Roeper, & Borer (2001). Fu et al. argue, among other things, that the VP in deverbal nominalisations is attested by the ‘fact’ that process nominalisations, e.g. *explanation*, can be (postnominally) modified by an adverbial, whereas underived nominals, such as *trip*, cannot. However, I will show that this as well as the other conclusions in Fu et al., which have been (tacitly) generalised and maintained in the literature since then, are inconsistent, on account of being based, I believe, on intuitive examples. I will argue that as such the arguments in Fu et al. do not provide a reliable account of the so far assumed linguistic nature of deverbal nominalisations and underived nominals. I will do so by providing corpus data from English, and, importantly, from Eastern Armenian, which will figure as a somewhat *control language* in my explanations. I will also subsequently offer, within the current syntactic frameworks, a new account of the derivation of deverbal nominalisations that will capture the new data I will present. My discussion, however, will not be the first to unveil the problems in Fu et al.; some substantial criticism has already been made by Ward and Kehler (2005). However, while Ward & Kehler predominantly favour a no-VP presence in deverbal nominalisations, my discussion - in the face of new empirical data - will not do so directly. Yet, one instance of convergence will be noted between my and Ward and Kehler’s explanations.

The findings to be presented will have important theoretical implications for general linguistic theory.

References:

- Fu, Jingqi, Roeper, Thomas & Hagit Borer. (2001). The VP within Process Nominals: Evidence from Adverbs and the VP Anaphor Do-So. *Natural Language & Linguistic Theory*, 19(3), 549-582. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/4048023>

Ward, Gregory & Andrew Kehler. 2005. Syntactic Form and Discourse Accessibility. In Branco, A., Tony McEnery & Ruslan Mitkov (eds.). *Anaphora Processing: Linguistic, Cognitive and Computational Modelling*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

Typology of Relative Clauses in Armenian

In the Armenian grammatical tradition, relative clauses are not treated as a separate category from other types of finite subordinate clauses or participial forms, and are classified according to the role they, or the element they modify, play in the matrix clause. Works that present Armenian relative clauses within the framework of the linguistic typological tradition, that is, taking an essentially functional definition of a relative clause and discussing all constructions used to fulfil this function, which may then be classified according to the role of the relativized element in the relative clause, have generally presented a partial or, at times, inaccurate picture of these constructions and their distribution, stating that the dominant strategy involves postnominal finite relative clauses with relative pronouns, and that participial forms may also be used, but only for (RC) subject and direct object.

This paper attempts to present a fuller picture of the range and distribution of the constructions available, integrating them into a typological framework as used for studies of relative clauses in languages across the world, thus facilitating comparative study, and revealing parallels with similar constructions in neighbouring language that may be due to contact.

As well as data from grammars of Armenian, this study makes use of sound recordings of colloquial and dialect speech from various areas of Armenia, and some printed dialect texts. The sound recordings include spontaneous speech, as well as the responses to questionnaires designed to elicit relative clauses in particular environments, including some that are rare in spontaneous speech. The use of these questionnaires made it possible to judge which types of relative clauses are preferred in which environments.

The results show that participial forms are preferred over finite forms for subject RCs, and for certain types of direct objects, notably inanimate ones, a fact which is paralleled in other languages. However, participial RCs are not restricted to these grammatical relations. It is particularly interesting that the ‘subject’ participle, in spoken language, is not in fact restricted to relativizing subjects, but may under certain circumstances be used to relativize other roles,

if the referent is judged to be more topical than the syntactic subject, a situation which is paralleled in other languages of the area. Finite relative clauses also show intriguing parallels with neighbouring languages, notably in the use of an indeclinable relativizer, which has been overlooked by many studies of Armenian.

Елена Джагацпаниян

Персуазивность и армянский футурум

Проблема соотношения темпоральности и модальности форм будущего времени по-разному оценивается в лингвистике в основном на материале немецкого футурума.

Модальности футурума способствует неопределенность будущего (т.е. неуверенность в его наступлении, что само по себе интересно с точки зрения теоцентризма/антропоцентризма).

В системе времен древнеармянского глагола, как, впрочем, и в праиндоевропейском языке, в индикативе будущее время не представлено. Во многих индоевропейских языках футурум индикатива восходит к модальным формам настоящего времени (например, конструкции *shall*, *will*, *to be going* в английском, *werden* – в немецком).

В современном восточноармянском языке в роли футурума индикатива выступают формы дестинатива и кондиционалиса, а в западноармянском – дебитива. Кроме того в речевых конструкциях как информирующего, так и побудительного и модально-оценочного характера футуральность выражается глагольными формами косвенных наклонений – кондиционалиса и конъюнктива (оптатива).

Персуазивность, определяемая как субъективная (модусная) категория, отражающая степень уверенности говорящего в достоверности информации привлекает внимание многих современных лингвистов. Интересным представляется рассмотреть в диахроническом аспекте способы выражения футуральности в армянском языке с точки зрения персуазивности (модальности).

Литература:

Ламбарджян С.П. Персуазивность в зеркале антропоцентризма. Ереван, 2017;

Шмелева Т.В. Смысл и формальная организация двухкомпонентных инфинитивных предложений в русском языке. – АКД МГУ, М., 1979;

Белошапкова В.А. Современный русский язык. Синтаксис. М., 1981.

Վանի բարբառի դրսնորումներ ՀՀ Կոտայքի մարզում²⁷

Հ.Աճառյանի կողմից հայոց լեզվի հարավային սահման անվանված Վանի բարբառը²⁸ եղեռնից առաջ ընդգրկում էր Վանա լճի ողջ արևելյան եզերքը՝ կենտրոն ունենալով Վան քաղաքը՝ շրջակա բազմաթիվ հայ գյուղերով, և տարածվելով հյուսիսում մինչև Դիաղին, հարավում՝ մինչև Մոկս, Ոզմի, Շատախ, արևելքում՝ մինչև Պարսկաստանի սահմանը, իսկ արևմուտքում՝ մինչև Մշո բարբառի տարածման սահմանները²⁹: Եղեռնը հայաթափեց հիշյալ բոլոր տարածքները, փրկված հայ բնակչության զգալի մասը ապաստան գտավ Արևելյան Հայաստանում, աշխարհի զանազան անկյուններում:

20-րդ դարի երկրորդ կեսից սկսած՝ հայ բարբառագետները արձանագրել են հայրենագրելիքած արևմտյան Կարնո, Մշո, Սասունի, Դիաղինի և այլ բարբառային միավորների առկայությունը Հայաստանում և նրա սահմաններից դուրս³⁰, սակայն Վանի բարբառի գործառության մասին որևէ վկայություն չի բերվել³¹, ավելին՝ ըստ Ա.Գրիգորյանի՝ «Վանի բարբառը մեր անցյալի խոշոր բարբառներից մեջն է եղել»³² (ընդգծումը մերն է – Վ.Կ.):

Հայաստանի Հանրապետության Կոտայքի մարզում 2017թ. ընթացքում բարբառագիտական հետազոտություններ կատարելիս ՀՀ ԳԱԱ Հ.Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտի բարբառագետների խումբը արձանագրեց Վանի

²⁷ Հետազոտությունն իրականացվել է ՀՀ ԿԳՆ ԳՊԿ-ի կողմից տրամադրվող ֆինանսական աջակցության շնորհիվ՝ № SCS 15T-6B101 «Կոտայքի մարզի բարբառային համապատկեր» գիտական թեմայի շրջանակներում:

²⁸ Տե՛ս Հ.Աճառյան, Հայոց լեզվի պատմություն, մաս 2, Ե., 2013, էջ 339:

²⁹ Տե՛ս Հ.Աճառյան, Հայ բարբառագիտություն, Մոսկվա – Նոր-Նախիջևան, 1911, էջ 140:

³⁰ Տե՛ս Հ.Աճառյան, Հայոց լեզվի պատմություն, մաս 2, Ե., 2013, էջ 337, 338, Ա.Ղարիբյան, Հայ բարբառագիտություն, Ե., 1953, էջ 407, Ա.Գրիգորյան, Հայ բարբառագիտության դասընթաց, Ե., 1957, էջ 333, 363, 388-389:

³¹ Տե՛ս Հ.Աճառյան, նշվ. աշխ., էջ 339, Հ.Աճառյան, Քննություն Վանի բարբառի, Ե., 1952, էջ 12, Ա.Ղարիբյան, նշվ. աշխ., էջ 384:

³² Տե՛ս Ա.Գրիգորյան, նշվ. աշխ., էջ 314:

բարբառը հիշեցնող խոսվածքների գործառություն Լեռնանիստ զյուղում և Հրազդան քաղաքի Վանատուր թաղամասում: Երկու բնակավայրերի բնակչությունը էն, որ իրենց նախնիները գաղթել են Վանի տարածաշրջանից, նաև հարևան բնակավայրերից, այլ վայրերից:

Հիշալ համայնքների խոսվածքների ընտությունը երևան է հանում Վանի բարբառի հետ ընդհանուր էական մի շարք հատկանիշներ, ինչպես՝ բառակզբի ձայնեղ պայթականների և հպաշփականների խլություն (բ,գ,դ,ջ - պ,կ,տ,ծ,ճ), բայնացած հետնալեզվայինների առկայությունը ոչ փոխարայլ բառերում (գ,կ,ք - գ!, կ!, ք!), **նգն,նկն** հնչյունակապակցությունների դիմաց **յն**, հինհայերենյան **հ-ի** դիմաց ոչ առնմանական **ին**, բառակզբի **դ-ի** դիմաց **կ**, երկրաբառների (**ե,ո**) առկայություն, քմայնացած ձայնավորների առկայություն, **շ-ով** բացառական, դերանունների թեր հոլովաճներում **ի-ի** առկայություն, **կու-ով** ներկա, **ու-ով** վաղակատար, **ուկ-ով** հարակատար և այլն: Առկա են նաև տարբերություններ, որոնց քանակը, ըստ Գ.Զահորյանի բազմահատկանիշ դասակարգման մեջ ներառված բարբառային հատկանիշների, մեր հաշվումներով կազմում է 18 միավոր:

Եվ քանի որ ըստ բարբառների բազմահատկանիշ դասակարգման՝ մեկ բարբառի մեջ միավորվում են մինչև 22 տարբերակից հատկանիշ ունեցող վայրերը³³, կարելի է փաստել, որ ՀՀ Կոտայքի մարզի Լեռնանիստ համայնքի և Հրազդան քաղաքի Վանատուր թաղամասի խոսվածքները ներկայացնում են Վանի բարբառի արդի դրսևորումներ:

Ակսհայտ է, որ հայ բարբառագիտությունը բարբառային հայերենի արդի վիճակը և առանձնահատկությունները հետազոտելու առումով հսկայական անելիքներ ունի:

³³Տե՛ս Գ.Զահորյան, Հայ բարբառագիտության ներածություն, Ե., 1972, էջ 127-128:

Василиса Кагирова

**Конструкции с результативным причастием и глаголом
«иметь» в современном восточноармянском языке
(в сопоставительном аспекте)**

Данная работа ставит перед собой задачу рассмотреть семантику и дистрибуцию конструкций, занимающих несколько маргинальное положение в системе личных форм глагола в армянском языке. Речь идет о комбинации результативного причастия с формами презенса и имперфекта глагола *upenal* ('иметь'):

Ինքը փորձած ունի դիմակայելու բոլոր մեթոդները:
ink’ə ḥorjəs uni dimakayel-u bolor metod-ner-ə.

он. сам пробовать: RES.PART иметь:PRS:3SG противостоять-DAT все метод-PL-DEF
Он испробовал все методы противостояния [<http://www.armversion.am>]

Как формально, так и семантически они представляют собой посессивный результатив, в некоторых случаях обнаруживающий тенденцию к развитию значения перфекта. Существование подобных конструкций с формами собственно результатива и перфекта со вспомогательным 'быть' позволяет говорить о нетривиальном явлении синонимии форм.

Краткие упоминания об этих формах можно встретить в грамматической и даже учебной литературе [1, с.560-561], [2, с. 104], [3]. При этом авторы не сообщают, в каких случаях и в каком регистре языка используются эти формы; из их указаний можно заключить только, что это относительно редкое явление.

Для того, чтобы определить, насколько частотны формы со вспомогательным *upenal*, от каких глаголов они образуются, и какова их семантика, будут использованы следующие источники материала: 1) электронные корпусы современного восточноармянского [<http://eanc.net/>] и других языков, оснащенные грамматической разметкой; 2) поисковая система Google. Решение использовать Google связано с рабочей гипотезой, согласно которой интересующие нас конструкции в большей степени характерны для разговорного языка; 3) анкетирование носителей языка.

Полученные примеры* будут классифицированы в соответствии с лексическим типом предикатов [6], проанализированы с точки зрения их темпорально-аспектуальных характеристик; результаты будут сопоставлены с данными древнеармянского языка (генитивная форма субъекта при причастии на *-eal*), а также с данными других языков.

* Некоторые глаголы из списка, с указанием числа вхождений: *t'k'el* плевать (284), *bínel* держать / хватать (133), *hagnel* надевать (84), *dnel* класть (58), *pahel* хранить (37), *grel* писать (26), *cackel* покрывать (18), *grkel* обнимать (14), *t'ak'c'nel* прятать (11), *xrel* втыкать (11), *kapel* привязывать (11), *tesnel* видеть (8), *patrastel* готовить (6), *kaxel* вешать (6), *seymel* прижимать (6), *usummasirel* изучать (4), *šalakel* взваливать на плечи (4), *sertel* зубрить (4), *nkarel* рисовать / фотографировать (3), *utel* есть (2), *kutakel* нагромождать (2), *tnkel* втыкать в землю / сажать (2), *sark'el* сооружать (1), *katarel* совершать (1), *t'ek'el* склонять (голову) (1), *xmel* пить (1), *hašvarkel* рассчитывать (1), *nšel* отмечать (1), *ordegrel* усыновить (1) *c'c'el* втыкать / насаживать (1), *p'orjel* пробовать (1)

Литература

- Абегян, М. Х. Теория армянского языка. – Ереван: «Митк», 1965. – 699 с. [на армянском языке].
- Антосян, С. М. Историческое развитие времен, образуемых прошедшим причастием древнеармянского языка / С. М. Антосян // Вестник общественных наук. – 10. – Ереван, 1973. – сс. 97–105 [на армянском языке].
- Маркосян, А. С. Крунк Айастани: Фонетико-грамматический справочник и армянско-русский учебный словарь / А. С. Маркосян. – М: Баласс, 2004. – 192 с.
- Плунгян, В. А. Введение в грамматическую семантику. Грамматические значения и грамматические системы языков мира / В. А. Плунгян. – М.: РГГУ, 2011. – 672 с.
- Bybee, J. L. The evolution of grammar: Tense, aspect and modality in the languages of the world / J. L. Bybee and others. – Chicago: The University of Chicago Press, 1994. – 398 p.

- Jaxontov, S. E. The typology of resultative constructions / S. E. Jaxontov, V. P. Nedyalkov // Typology of resultative constructions [ed. by Nedyalkov V. P.]. – Amsterdam / Philadelphia: Benjamins publishing company, 1988. – pp. 3–62.
- Kozinceva, N. A. Armenian / N. A. Kozinceva // Typology of resultative constructions [ed. by Nedyalkov V. P.]. – Amsterdam / Philadelphia: Benjamins publishing company, 1988. – pp. 449–468.
- Kozintseva, N. A. Perfect forms as a means of expressing evidentiality in Armenian / N. A. Kozintseva // Evidentials: Turkic, Iranian and neighbouring languages [ed. by L. Johanson; B. Utas]. – Berlin: Mouton de Gruyter. – pp. 401–417.
- Mačavariani, M. V. Georgian / M. V. Mačavariani // Typology of resultative constructions [ed. by Nedyalkov V. P.]. – Amsterdam / Philadelphia: Benjamins publishing company, 1988. – pp. 259–275.
- Maslov, J. S. Resultative, perfect and aspect / J. S. Maslov // Typology of resultative constructions [ed. by Nedyalkov V. P.]. – Amsterdam / Philadelphia: Benjamins publishing company, 1988. – pp. 63–85.
- Typology of resultative constructions [ed. by Nedyalkov V. P.]. – Amsterdam / Philadelphia: Benjamins publishing company, 1988. – 573 p.
- Сичинава, Д. В. Несколько перфектов в одной системе / Д. В. Сичинава [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://superinf.ru/view_helpstud.php?id=5162 (дата обращения: 30.04.16)

L'arménien de Bourj Hammoud: le cas de code-alternation et les éléments turcs dans l'arménien parlé

Grâce à une mission de terrain effectuée au cours de l'été 2016 dans une commune densément peuplée d'arménophones (Bourj Hammoud, Liban) nous avons constitué un corpus oral auprès de locuteurs arméniens turcophones parlant une variante archaïque (turc anatolien/régional). Le corpus oral comprend 105 enregistrements/interviews de 77 locuteurs arméniens de bilingues arménien-turc, selon la méthodologie de la linguistique de terrain et de l'histoire orale.

Même si notre but était de constituer un corpus du turc parlé dans le cadre de ma thèse de doctorat, ce terrain nous a apporté de grandes ouvertures concernant le contexte social du contact linguistique arménien-turc, après cent ans de rupture de la communauté de son terreau socio-linguistique d'origine, et l'absence de contact avec d'autres turcophones.

En fonction du contexte linguistique, le corpus oral présente des phénomènes de code-alternation et de code-switching (Thomason&Kaufman, 1998; Thomason, 2001; Auer 1998&1999) impliquant cinq codes dont les trois sont :

1) Turc : turc anatolien/régional de leur lieu d'origine d'immigration dans l'Empire ottoman.

Parlé couramment par les deuxième et troisième générations «dans la rue en cas de besoin (avec les touristes etc.)»; parlé entre les ami.e.s homme-homme dans la rue/café et femme-femme dans la rue/maison/cuisine ; les émissions turques suivies quotidiennement dans la maison par toute la famille (les infos, les séries télévisées).

2) Arménien : arménien occidental standard acquis à l'école après la deuxième génération, langue de l'enseignement, de la presse etc.

Parlé et écrit des contextes officiels, littéraires etc.

3) Arménien de Bourj Hammoud : présente le code-switching avec le turc anatolien-régional ; les changements induits par le contact avec le turc qui se présentent au niveau lexical, morphologique et syntaxique.

Parlé dans la vie quotidienne à la maison/au travail/dans la rue/dans les performances ordinaires comme celles qui sont présentées sur les médias sociaux et écrit dans la communication sur les médias sociaux. Mal vu dans les écoles.

Code-alternation quotidien entre (2) arménien et (3) arménien de Bourj Hammoud selon le contexte social/linguistique est courant.

Le phénomène de contact linguistique de l'arménien occidental avec le turc a une longue histoire qui montre des différents degrés selon les différents siècles. Dans l'arménien parlé de Bourj Hammoud le code-switching avec le turc est confiné au niveau lexical, morphologique, syntaxique. De plus, c'est uniquement dans ce code nous observons les formes stigmatisées dans l'arménien standard, comme gor (progressif), ne (conditionnel, subjonctif) etc.

Dans cette communication nous allons montrer le contexte sociolinguistique et la fonction de code-switching avec le turc. Nous allons montrer les changements induits au niveau morphologique et syntaxique de l'arménien de Bourj Hammoud à travers des formes comme la particule MI du turc pour la question en arménien parlé.

Особенности аугмента в армянском по сравнению с другими языками греко-армяно-индоиранского ареала

Распад индоевропейской языковой общности в V-IV тысячелетий д. н.э. привело к образованию новых диалектных ареалов, в недрах которых, после определенного промежутка времени, образовались современные индоевропейские языки. В первую очередь, из индоевропейской языковой общности выделяются анатолийские языки, а вслед за ними – греко-армяно-индоиранский диалектный ареал. Обособление этих двух диалектных общинностей датируется не позднее III тысячелетия д.н.э., что подтверждается разными лингвистическими данными.

Греко-армяно-индоиранский диалектный ареал представляет ряд изоглосс, присущих только языкам относящимся к данной языковой общности. Среди них определенно важное место занимает аугмент, не встречающийся в других диалектных ареалах.

Предполагается, что аугмент первоначально имел значение «тогда, в то время» (Brugmann 1916: 11; Kiparsky 1968: 45), или – «действительно» (Cowgill 1963: 108). Этот префикс, обозначаемый гласным *e* присоединяется к формам прошедшего времени изъявительного наклонения и является избыточной маркировкой для обозначения прошедшего времени. Аугмент будучи поздно-индоевропейским диалектным явлением получил развитие только в одном диалектном ареале. Тот факт, что употребление аугмента в ведийском, авестийском, микенском и гомеровском греческом факультативно – подтверждает это. С другой стороны, возникает вопрос по отношению к практической необходимости появления данного форманта в формах прошедшего времени. Ведь и так индоевропейский язык формировал достаточные формальные способы выделения прошедшего времени в рамках индикатива (первичные и вторичные окончания, противопоставление основ презенса и аориста).

Вся система индоевропейского глагола построена на основе оппозиции. Например, противопоставлением основ презенс-аорист с одной стороны, и имперфектив-перфектив – с другой формировалаась видовременная система индоевропейского глагола. Таким же образом маркованные, аугментированные формы прошедшего времени

индикатива противопоставляются формам инъюнктива без аугмента, а формы первичных окончаний презенса индикатива с формантом *-i* противопоставляются формам инъюнктива без форманта *-i* (Широков 1988: 48). Наличие морфологически немаркированных форм инъюнктива, не выражающих временные и модальные значения (Kiparsky 2005: 1) обусловливает присутствие маркированных форм в индикативе.

Специфика применения аугмента в армянском языке дает основание утверждать о возможном наличии инъюнктива вprotoармянском языке.

Подводя итоги можно констатировать, что аугмент будучи на раннем этапе развития греко-армяно-индоиранском диалектном ареале факультативным формантом, в дальнейшем становится нормой в древнегреческом, санскрите и древнеперсидском языках. Древнеармянский, образуя свою особую глагольную систему, развивает свои правила употребления аугмента в 3-ом лице единственного числа аориста.

Литература

Brugmann K. Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen. Bd. 2: Lehre von den Wortformen und ihrem Gebrauch. T. 3: Vorbemerkungen. S. 11. Straßburg, 1916.

Cowgill W. A Search for Universals in Indo-European Diachronic Morphology // Universals of language. Cambridge, 1963.

Kiparsky P. Tense and Mood in Indo-European Syntax // Foundations of Language. 4, 1968.

Kiparsky P. The Vedic Injunctive: Historical and Synchronic Implications // The Yearbook of South Asian Languages and Linguistics, 2005.

Широков О. С. Реконструкция праязыковых изоглосс общесиндоевропейского диалектного континуума // Сравнительно-историческое изучение языков разных семей. Теория лингвистической реконструкции. Москва, 1988.

Relative Marking in Armenian

Alongside with different participial strategies, the relative in Armenian can be expressed by a subordinate relative clause introduced by: 1) a relative pronoun with a full nominal paradigm in singular and in plural (1), 2) the invariable relativizer/complementizer (2), and 3) a set of case-marked semantically-dependent interrogative pronouns (3). Some combinations of these three strategies are also possible.

(1)

...նա	տեսավ	մի	մեծ	քար,
na	tes-av	mi	mec	k^har
he	see-AOR.3SG	a	big	stone

որից	կապել	էին	տասներկու	լուծ	եզ...
or-ic^h	kap-el	ēin	tasnerku	luc	ez
which-ABL	attach-PFV	be.AUX.3PL	twelve	yoke	ox

'He saw a big stone from which twelve yoke oxen were attached.'

(2)

<i>երկու</i>	<i>ձիթենիները</i>	<i>որ</i>	<i>կան</i>	<i>աշտանակի աջ</i>	<i>եւ</i>	<i>ձախ կողմերում</i>
<i>two</i>	<i>olive.tree-PL-</i>	<i>or</i>	<i>kan</i>	<i>aštanak-i</i>	<i>až</i>	<i>ew</i> <i>zaχ</i> <i>kowm-er-um</i>
	<i>DEF</i>					<i>GEN</i>

'...two olive trees on the right and the left of the lampstand...'

(3)

Ես	եպս	կինն	եմ,	ում	սիրել	եմ
es	nra	kinn	em	um	sirel	em
I	he.GEN	wife-	be.COP.1SG	who.DAT	love-	be.AUX.1SG
		DEF			PFV	

'I am the wife of [he] whom I loved.'

The participial strategy is by far the most frequent one in Modern Armenian, but a relative clause introduced by a relative marker (pronoun/relativizer) is also very frequent.

The antecedent often has a demonstrative attribute. The domain nominal can extend from a single nominal element to a whole matrix clause. The relativization is applicable to almost all the syntactic roles. The relative pronominal marking is accompanied by the movement to the clause-initial position and the relative clause is by default postnominal in respect to the matrix clause, though prenominal (especially in topicalized/focused constructions) and circumnominal options are also possible. External embedded and free relative structures are typical of Armenian. Pronominal omission strategy is ungrammatical, instead participial relativization is widely used. It is argued that the choice of the relative marking strategy depends on the referential peculiarities and semantic-syntactic criteria of the antecedent and the relative clause. Outlining the evolution of relative markers from Grabar up to Modern Armenian, the paper argues that the main complementizer in a language with relative marking often has relative marker origins.

Հայատառ պարսկերեն ժառանգություն ըստ Մատենադարանի ձեռագրերի

Հայատառ պարսկերեն ձեռագրային ժառանգության մի հատված պահպան է Երևանի Մատենադարանի ձեռագրաֆոնդում, որոնք հայերեն ձեռագրերում վկայված տարաբնույթ պատառիլիներ ու առանձին հատորներ են: Ամենահին հայատառ պարսկերեն ձեռագրի՝ նմուշ՝ Աւետարան Մարկոսի ԺԶ գլխի և Աւետարան Մատթեոսի Քրիստոսի հարության Նկարագրության թարգմանությունները, գետեղված են 1400/լթ. Թավրիզում գրված ձեռագրի Աստվածաշնչում՝ հմբ 184 (Էջ 288ա, 296ա): Հայերեն ձեռագրերում վկայված առանձին հատվածներն աղոթքների թարգմանություններ են (հմբ 1789, 4618, 5954, 10572, 1771, 8076 ևն), հետինակային քայլակներ կամ թեյրեր (հմբ 1245, 6820, 9646 ևն), հմայագրեր (հմբ 3979), մեծ ու փոքր պարսկերեն-հայերեն բառացանկեր (հմբ 1786, 372 ևն): Այս պատառիլիներն արդյունք են հայ-պարսկական գրական-մշակութային կապերի ու փոխագրեցությունների և կարևորվում են այդ բնագավառի, ինչպես նաև՝ հայերենի ու պարսկերենի պատմության ուսումնասիրության տեսակետներից: Մատենադարանի ձեռագրաֆոնդում պահպան են երկու ամրողական հայատառ պարսկերեն ձեռագրի՝ հմբ 3044, 1779թ Գյանջայում և հմբ 8492, 1727-1728թթ. Շամախիում գրված Ավետարանների պարսկերեն թարգմանությունները: Կրոնական ընույթի հայատառ պարսկերեն ձեռագրերի գոյությունը պայմանավորված է ազգային ինքության հարցում կրոնի կարևորությամբ: Պարսկախոս հայերը աղոթում էին պարսկերեն և աղոթքներն ու կրոնական գրականությունը թղթին հանձնում մեսրոպատառ: Միջնադարյան իրականությունից սկսած, կրոնական գաղափարախոսության տիրապետության պայմաններում, գիրն ու գրականությունը և հատկապես այրութենն ու տառերը դարեր շարունակ սրբագրծվել ու սրբազն բովանդակություն էին ստացել և այլական կրոնական գրականությունը մեսրոպատառ գրելու հիմքում ընկած էր այդ սրբության գաղափարը: Սույն գեկուցման մեջ հմբ 3044 և հմբ 8492 ձեռագրերի նյութի հիման վրա լուսաբանվում են հայատառ պարսկերեն կրոնական գրականության ստեղծման նախադրյալները ու նպատակները:

Հստ հիշատակարանների, այդ ավետարանները զենք էին հայ հոգևորականության ու առաջին հերթին «հասարակ ժողովրդի» ձեռքին մահմեղականացման գործընթացում մահմեղական հոգևորականների հետ բանավիճելու համար: Ավետարաններում վկայված է պարսկերենը հայերեն տառադարձելու առանձնահատկությունները և մի շարք հետաքրքիր բառաձևեր:

Arm. *busanim* and Gr. πέφυκα ‘grow’

Since long, CArm. *busanim* ‘grow’ has been derived from PIE $*b^h\text{ueh}_2$ - ‘become’, cf. Gr. φύω tr. ‘grow’, etc. (cf. HAB: 469f.; Klingenschmitt 1982:205). Although this root etymology is commonly accepted, the details of morphological reconstruction are debatable. In order to account for the root final *-s-* in *boys-*, most scholars agree on PArm. $*b^heuh_2$ -*K*- with a velar which may go back to a verbal suffix, cf. Gr. ἐρύ-ω ‘drag away’ : ἐρύ-κ-ω ‘keep in’ (Clackson 1994: 86). However, the ablaut structure of the alleged Proto-Armenian formation is aberrant.

In my presentation, I will explore the possibility of the direct comparison between the root CArm. *boys-* and Gr. πέφυκ-, the perfect stem of φύω ‘grow’ which goes back to $*b^he-b^huh_2$ -*k*. Importantly φύω was characterized by the split causativity (Kulikov 2014: 276): the transitive present φύω ‘grow’ was combined with the intransitive perfect πέφυκα the latter being used with the presentive value, cf. *Od.* 7.144: ἔνθα δὲ δένδρεα μακρὰ πεφύκει τηλεθάοντα “trees grow there, tall and luxuriant”. If the split causativity was an inherited feature of this verb in a dialect variety of Proto-Indo-European, to which both Greek and Armenian belonged, it is legitimate to assume the lexicalization of the perfect stem as a separate verb intr. ‘grow’ in the Armenian branch.

The formal side of the etymology, in particular the change from PIE $*eb^huh_2$ -*C*- ($*-eb^h\bar{u}$ -*C*-) to CArm. -*oy/u*-*C*-, is more controversial. It involves several issues of the relative chronology of the Proto-Armenian sound changes. On the one hand, PIE **leykós* > CArm. *loys* ‘light’ and **septm̄* > *ewt'n* demonstrate that PArm. **euC* (from PIE **euC*) and PArm. **ewC* (from PIE **epC*) did not behave in the same way, so that **ew* did not merge with **eu* to yield **ou* > *oy/u*. On the other hand, $*-w-$ (from $*-Vb^hV-$) was not lost at least in some of the intervocalic contexts, cf. PIE instr. $*-Vb^hi$ > CArm. -*Vw/v*. Yet, there is a possibility that **w* (from $*-Vb^hV-$) was lost in the intervocalic position when it was followed by **u*: **VwuC* > **VuC*. The relatively late age of the sound change **eu* > **ou* (> *oy/u*), is corroborated by PIE **s̄uesōr* ‘sister’ > **k̄e(h)ur* > CArm. *k'oyr* ‘sister’ and less securely **pejHur* > **he(i)ur* > CArm. *yojr* ‘fat’. The formal issues will be addressed in more detail in the paper.

When correct, the etymology presents an important argument in favor of the closer linguistic relationship between Greek and Armenian within the Indo-European language family, since the *k*-perfect derived from **b^hueh₂-* has been so far considered as an idiosyncratic feature of Greek.

References:

- Clackson 1994 = Clackson James. 1994. The linguistic relationship between Greek and Armenian. Oxford: Blackwell.
- HAB = Hrač'ya Ačařyan. 1971–79. Hayerēn armatakan baaran. 4 vols. 2. ed. Yerevan: University Press.
- Klingenschmitt 1982 = Klingenschmitt, Gert. 1982. Das altarmenische Verbum. Wiesbaden: Reichert Verlag.
- Kulikov 2014 = Causative formation. In: Georgios K. Giannakis (ed.), Encyclopedia of Ancient Greek language and linguistics. Vol.1 A-F. Leiden, Boston: Brill. 275–7.

Юрий Коряков

Амшенский армянский: сто лет выживания

В докладе будет рассмотрена ситуация с расселением и численностью амшенских армян по переписям 1926 и 2010 годов, а также будут представлены предварительные результаты недавних полевых исследований их диалектов.

На начало XXI века амшенские диалекты остаются крупнейшей компактной группой носителей армянского языка за пределами Армении и примыкающих регионов. Однако точная численность их носителей до сих пор неизвестна.

По переписи СССР 1926 года (к этому времени практически закончилось переселение армян на российско-черноморское побережье) в тех районах СССР, где преимущественно селились амшенские армяне (современные юг Краснодарского края и Абхазии), проживало 104 тыс. армян. Для того времени можно предположить, что большинство из них были именно амшенские армяне и что большинство свободно владело родным диалектом. По переписям 2010 (Россия) и 2011 (Абхазия) годов в этих же местах проживало 337 тыс. армян. Часто по умолчанию предполагается, что большинство из них являются амшенскими армянами, однако анализ данных российской переписи показывает, что это далеко не так. Кроме того, значительная часть согласно переписи, не владеет армянским языком. Сводная статистика выглядит следующим образом:

	амшенцы		не-амшенцы		всего
владеют армянским	107.494	32%	75.552	22%	183046
не владеют армянским	96.177	29%	58.221	17%	154398
	203671	60%	133773	40%	337.444

Под "амшенцами" в данном случае условно понимаются уроженцы Краснодарского края, Адыгеи и Абхазии для России и все армяне Абхазии. Таким образом, хотя за почти сто лет численность армян в этих краях увеличилась более чем в трое, численность армяно-

говорящих амшенцев осталась практически той же, составляя лишь треть от всех местных армян.

Хотя существует некоторое количество этнографической и исторической литературы по амшенским армянам [Торлакян 2002; Hovannessian 2009], с лингвистической точки зрения амшенские диалекты Абхазии и Кубани практически не исследовались. Единственной обзорной статьёй является [Chirikba 2008].

В ходе двух пилотных исследований 2016 года (одно в сочинском селе Хлебороб, другое в абхазском Агараки/Амжикхуа) были собраны стословные лексические списки и сделаны аудиозаписи диалогов. Как показывает предварительный анализ амшенские диалекты довольно существенно отличаются друг от друга, однако требуется гораздо более полномасштабное исследование с охватом большего количества сёл.

Литература

Торлакян Б.Г. Этнография амшенских армян. Краснодар, 2002.

Chirikba V.A. Armenians and their Dialects in Abkhazia. In: Evidence and Counter-Evidence, Festschrift Frederik Kortlandt, Volume 2: General Linguistics. Amsterdam; New York: Rodopi, 2008. (Studies in Slavic and General Linguistics 33) Pp. 51-67.

Hovannessian R.G. (ed). Armenian Pontus. The Trebizond-Black Sea Communities. Los Angeles: Mazda Publishers, 2009. (UCLA Armenian History & Culture Series No. 8)

Հնդեվրոպական *gʰisla /շիլ/ արմատի ընդհանրացումները հայերենում և թյուրքական լեզուներում

1. Աշըռ-ը բարբառային բառ է: Սրանից կազմված են **աջուղի**, **աջուղու**, **ըջրղվել**, **շիգրու** և շատ բառեր: Գրաբարի մատնագրության մեջ դրանք չեն հիշատակվում և հայերենի թիզ բարբառներում են տարածված: **Աշըռ** բառը նշվում է թուրքական փոխառությունների մեջ՝ **ըջրղու** և **աշըռ** ձևերով, «ի հեճուկս, շիգրու» իմաստներով: Թուրքական է համարում նաև **ըջրղվել** բայր՝ «զայրանալ, բարկանալ» իմաստներով: Նոյն բառից ծագած **շիգր** բառը և. Աճայշանը նշում է թուրքերենից փոխառյալ բառերի շարքում:

2. Աշըռ արմատին ձևով նման է նաև թուրքերենի *acik/miš/՝ «սոված»* իմաստով բառը: Աղրբեշաներենի *aciq՝* 1. չար, չարություն, 2. **հուսահատություն**, և *aciqca՝* 1. **հակառակ**, դիտավորյալ, 2. **սկզբունքից ելնելով** իմաստներով բառերի հիմքում, ինչպես նկատելի է, ընկած է *aci* արմատը: Աղրբեշաներենի *aciqca՝ «հակառակ, դիտավորյալ»*, մակրայի հոմանիշներից *gecri-ն* է, որ առնշվում է հայերենում գործածական **շիլ/կրու** բառին: Հնյունաբանական քննությունից պարզվում է, որ *aciq* և *gecri* բառերի համար նոյնական է հայերենի **շիլ** արմատը:

3. Նկատում ենք, որ թյուրքական լեզուներում **աջուղի**, **աջուղու**, **ըջրղվել**, **շիգրու** բառերին իմաստով և ձևով առնշակից են *gecri*, *giç*, *cil* և *aciqca* բառերը, որոնք, ամենայն հավանականությամբ, հայերենի բարբառներից անցած արմատի՝ թյուրքական բարբառներում կրած փոփոխությունների ձևերն են: Սրանցից առաջինը՝ *gecri-ին*՝ Արար. բարբարից, իսկ մյուսները՝ *giç*, *cil* և *aciqca-ն*, Սյունիք-Արցախ բարբառային խմբից: Վերջինը Մերձկասպյան թյուրքերենին անցել է ոչ թե *aciq*, այլ *aciğ* /**աշըռ**/ ձևով և հետագայում ստացել է -ca ածանցը:

4. Ա-շըռ բառում կամ **ու-ն** է դարձել **թ**, կամ **ի-ն՝ ու՝** բարբառախմբում առկա հնյունափոխության օրինակով, ինչպես՝ **ու-թ՝ մուրուր>մըրոր**, **պուտուկ>պըտօկ՝** տարնմանության օրենքով, **խուփս>խըփի/դըփի**, Արց.՝ **խըփէ՝** շեշտագորկ դիրում և այն: **Ի-ու՝ իրեար> ու-լու-ւր,** **լեզու-լիզել>լու-ւրալ** և այն: **Աշըռ** բառը գործածության երկու ձևերն ել

ունի՝ և՝ **աջըդ**, և՝ **աջուղ**, ուստի **ի>ու**, **ի>ը**, **ու>** կամ **ը>ու** հսչունական փոփոխությունները այս բառի համար օրենք չեն:

5. Ա-ջուղու, ջիգրու բառերում վերջադիր ուն ձայնավորների ներդաշնակության օրենքով է հավելվել՝ սեռ.-տր. հոլովի իմաստային համարանությամբ, ինչպես՝ **ինադին> ինադու՝ աջըդու՝ աջուղին// ջիգրին>ջիգրու** և այլն:

6. Ջիգրու-ն բարբառներում, համեմատած **աջըդ**-ին, տարածված չէ՝ չնայած Արար., Թրիլ. բարբառներում, Սյունիք-Արցախ բարբառային խմբում գործածական են՝ **ջրգրըրվէլ**, **ջրգրըրնէլ**, որ ունեն նոյն «բարկանալ», **բարկացնել**, **հակառակվել**, **հակառակել**» իմաստները: **Ջիգր՝ «ոխ, քեն», ջզրցնել՝ «բարկացնել»** բառերը նշված իմաստներով առկա են ժամանակակից հայերենում: Այսպիսով՝ Սյունիք-Արցախ բարբառային տարածքի բառապաշտում տարածված **աջուղ**, **աջուղու**, **ոջըդվէլ**, **ջիգրու**, **ճըլիզ** և սրանցից բաղադրված շատ բառերի ձևի և իմաստի համապատասխանությունից զայիս ենք այն եզրակացության, որ դրանք ***gʷʰisla /չիլ/** արմատի ընդհանրացումներն են Սյունիք-Արցախ բարբառային տարածքում և թյուրբական լեզուներում:

Կապան-Գորիս տարածաշրջանի խոսվածքների բայական համակարգերի համեմատական քննություն

Կապան-Գորիս տարածաշրջանը՝ իրեն բարբառային գոտի, հատկանշվում է (ԼԻ)Ս և Ում ճյուղերին պատկանող խոսվածքներով: Այս տարածաշրջանի բարբառային միավորների բայական համակարգերը քննել ենք համաժամանակյա կտրվածքով՝ համեմատական մեթոդի կիրառմամբ ներկայացնելով դրանց յուրահատկությունները:

Հետազոտության դրույթները կիմսվում են խոսվածքների բայական համակարգերի հետևյալ իրողությունների վրա.

ա. Եթե **ու/մւ**-ով անկատարն (**կամքթամ**) ընդհանրական է Կապան-Գորիս բարբառային գոտու համար, ապա **-իս-**ով կազմություն (**լսիս**) առկա է միայն (ԼԻ)Ս ճյուղի խոսվածքներում (Եղվարդ, Ներքին Հանդ, Սրաշեն, Կաղնուտ):

բ. Ընթացակցական ներկա և անցյալ ժամանակաձևերը (**հրսնէլավ լսէ**, **ի**) կիրառում են Եղվարդում, Ներքին Հանդում, Սրաշենում և Կաղնուտում:

գ. Խնդրո առարկա տարածաշրջանի **Ում** ճյուղի բարբառային միավորներում ապակատար դերբայը վերջավորվում է **-ու/մւ-**ով (**այիրէլու/ապուլու/կուլու**), իսկ (ԼԻ)Ս ճյուղի վերոնշյալ խոսվածքներում՝ **-ական-ով** (**մուլղնսական**):

դ. **Եմ** օժանդակ բայի ներկա ժամանակի եզակի երրորդ դեմքի **ա** ցուցիչը բնորոշ է քննվող տարածաշրջանի բարբառային միավորներին ընդհանրապես, իսկ մյուս դիմաթվային խոնարիշները տեղայնացված բնույթ ունեն. **ԵՐ** հնչյունափոխ տարրերակները գործածվում են Գորիսի խոսվածքներում և Կապանի Դավիթ Բեկում, Տանձավերում, Աղվանիում, **ԵՇ** անցմամբ փոփոխակները՝ Շիկահողում, Շիշկերտում, Ծավում, Ուժանխոսում, Ճակատենում, Վաշագանում, Օխտարում, Ազարակում, իսկ **ԵՐ** -ով տարրերակները՝ Կապանի մյուս խոսվածքներում:

ե. Հարակատար դերբայով հարադրված հիմնական և բաղադրյալ երկրորդական ժամանակաձևերը հատուկ են մասնավորապես Կապանի խոսվածքներին, որոնցում հարակատարով հիմնական ժամանակաձևերը

իմաստային տարարժեքություն ունեն (օր՝՝ կաղնած ըմ՝ «կանգնել եմ, կանգնած եմ»):

զ. Ուսումնասիրության ենթակա խոսվածքները ունեն որոշակի առանձնահատկություններ՝ ըստ խոնարհման հարացույցների անցյալ ժամանակաձևերի: Կապանի Ում ճյուղի բարբառային միավորներում, բացառությամբ Դավիթ Բեկի, Աղվանու, Տանձավերի, բացակայում են օժանդակ բայի անցյալի խոնարհաձևերը և անցյալ ժամանակաձևերի կազմում են անցյալ ցույց տվյող լայլ բառ-մասնիկով, իսկ օժանդակ բայի անցյալի խոնարհաձևեր ունեցող խոսվածքները տարրերակվում են եզակի երրորդ դեմքի էր կամ **ա/ար** ցույցիչով: Կապան-Գորիս տարածաշրջանի բարբառային միավորները, ըստ անցյալ կատարյալի ժամանակամատի արտահայտման, ևս կարելի է բաժանել երկու խմբի՝ *համադրական կազմությամբ* և *վերլուծական*. Վերջին խմբին դասվող խոսվածքներում բացակայում են ըղձական և ենթադրական եղանակների անցյալի առանձին ժամանակաձևերը:

է. Այս տարածաշրջանի միայն Գորիսի խոսվածքներում են կիրառական հարկադրական եղանակի՝ անորոշ դերբայով և **պիտկե՛մ/պէտկէմ** եղանակավորիչ բայով կազմությունները (*մընալ պիտկէմ* և արգելական հրամայականի՝ անորոշ դերբայով ու հետադաս **մի** մասնիկով ձևերը (*ասի՛ մի, օգոն'մ իլ*), իսկ Կապանի բարբառային միավորներում նշված եղանակամանակային ձևերը այլ կերպ են դրսնորում:

ը. Երկրորդական բաղադրյալ ժամանակաձևերի (*կէրսած ըր նո՞ւմ, իլրսէլիս ըլ նօլո՞յ*) հաճախադեպ գործածությունը հատուկ է Կապանի տարածաշրջանի խոսվածքներին:

թ. Խոսդրության առարկա խոսվածքները նմանվում կամ զանգանվում են նաև անկանոն բայերի եղանակաժամանակային բարբառային տարրերակներով:

Վերոբերյալ և այլ քերականական երևույթներով էլ բնութագրում և առանձնացնում են տվյալ խոսվածքը՝ ընդգծելով դրանց բայական համակարգերի ընդհանրություններն ու տարրերությունները:

Համանունության պատմալեզվաբանական հիմքերը Արցախի բնականուններում

Իրեն լեզվական իրողություն՝ համանունությունը նոյնարձեք չէ բառական-իմաստաբանական և տեղանվանական համակարգերում:

Եթե բառային համանունությունն արտահայտվում է նոյն հնչույթակազմով տարրեր հասկացություններ արտահայտող միավորներով, ապա դեղանվան համանունությունն արտահայտվում է բառական նոյնանշությամբ ու նոյն հնչույթակազմով դարձնելի նշումով:

Արցախի բնականվանացանկում համանուն 8 բնականուն կա՝ 18 բնակավայրերի նիշով³⁴: Պատմական տարրեր պայմաններում ու տարրեր ժամանակահատվածներում է առաջացել այդ խումբը: Տարրեր են նաև դրանց առաջացման պատմալեզվաբանական հիմքերն ու կենացքական ուղիները, որոնց քննությունից պարզորդ է դառնում, որ տեղանվան համանունությունը ծագումնապատճառաբանությամբ ու լեզվաբանական սահմանումով չի նոյնանում բառային համանունությանը:

Բառային նունանունությունն առաջանում է բազմիմաստության տրոհմամբ կամ բառաձևերի պատահական գուգադիպումներով, իսկ տեղանվանական համակարգում համանունության առաջացման հիմնական պատճառը պատմական պայմանների նոյնականությունն է, ապա և բնաշխարիի ընդհանրական-նկարագրական հիմքի վրա կառուցված պատահական գուգադիպությունը կամ դիպվածային անվանակոչությունը:

Առաջին դեպքում համանունությունը պատմական հիմքով համարմատ է. այն առաջանում է՝

Ապատմական, աշխարհագրական նոյնական պայմանների, երևոյթների, իրողությունների նոյնական ընկալմամբ, նոյնական ճանաչողությամբ,

³⁴ ԼՂՀ վարչատարածքային բաժանման մասին օրենք, հավելված 2 /26.06.1998թ. /:

Բ/ պատմական իրողությունների կրկնությամբ. հիմնականում՝ վերաբնակեցմամբ՝ գաղթով/այս դեպքում համանությունը դիտարկելի է տարածամանակյա կտրվածքով/:

Ա. Պատմական նոյնական պայմանների, իրողությունների նոյնական ճանաչողությամբ է առաջացել Վանք բնականվան համանունային շարքը: Այդ անվամբ Արցախի երեք բնակավայր էր նշվում, որից մեկը, 1998թ. վերանվանվելով, դադարել է շարքի եզրային անդամը լինելու:

Պատմահասարակական իրողության նոյնական ընկալման արդյունք է Մեծ շեն բնականվան համանուն օրիցի առկայությունը՝ համապատասխանաբար Մարտակերտի և Շուշիի շրջաններում:

Աշխարհագրական համանման պայմաններից է առաջացել Քարագլուխ/Քըրքկըլօխ/ բնականվան համանությունը: Այդ անվամբ երկու բնակավայր կա Արցախում՝ Ասկերանի և Հաղբութի շրջաններում:

Վ. Նշկոնվոր նշում է, որ «համանուն տեղանունների առաջացման ամենապարզ եղանակը նոյնանուն օրինակների միջև առկա նյութական կապն է»³⁵, ինչն ակներև է դառնում մեր քննության ժամանակ:

Բ. Բնակչության տեղահանությամբ, վերաբնակեցմամբ պայմանավորված ու այդ պայմաններում առաջացած համանունային շարքը տարածամանակյա կտրվածքով է առանձնանշելի: Այդ դեպքում եղակետային անոնք նոյն ժամանակահատվածում տվյալ հասարակության բնականվանացանկում սովորաբար գործառական չի լինում, մեկ այլ դեպքում էլ անվանը հարադրվում է՝ **նոր** հատկանշային բառամիավորը: Ինչպես՝ **Շահումյան** է վերանվանվել Քարվաճառի շրջանը՝ բռնազարդված **Շահումյանի** փոխարեն, իսկ Արցախի 14 բնականվան **նոր** բառային միավորն է հավելադրվել. **Կարմիրավան-նոր** **Կարմիրավան**, **Հայկաջոր-նոր** **Հայկաջոր**, **Բրածոր-նոր** **Բրածոր**, **Մարտա-նոր** **Մարտա**, **Ղազանի-նոր** **Ղազանչի** և այլն:

Երկրորդ դեպքում՝ պատահական զուգադիպությամբ առաջացած համանությունը կարող է թե՛ տարարմատ և թե՛ համարմատ լինել, ու այն պայմանավորված է՝

³⁵ **Никонов В.А.**, Введение в топонимику, Изд. “Наука”, Москва, 1965, стр.113.

1. լեզվական փոխադրությամբ՝ բառապատճենմամբ կամ թարգմանությամբ (այդպիսիք տարարմատ համանության հիմք են դառնում).
 2. դիպվածով (և՝ տարարմատ, և՝ համարմատ համանունային շարքեր են կազմում):
- 1. Այսպես՝ Ակնադրյուրը բնականվան համանությունը ծնունդ է լեզվական փոխադրության. Ասկերանի շրջանի Ակնադրյուրը՝ Ղարաբողադի, իսկ Հադրութի շրջանի Ակնադրյուրը՝ Աղբողադի փոխադրություն վերանվանումներն են:**

Իմաստային բաղարկությամբ լեզվական փոխադրության ու դիպվածային ընտրությամբ կազմված համանության գույզ է **Վարդանոր** բնականունը: Այդ անվամբ բնակավայրեր են հասցեավորվում Ասկերանի և Մարտակերտի շրջաններում:

2. Դիպվածով առաջացած համանության եռանդամ շարքով Այգեստանը բնականուն է հատկանշելի:

Պատահական գուգադիպությամբ առաջացած համանունային գույզ է Ջրաբերդը՝ հասցեավորելով բնակավայրեր Մարտակերտի և Հադրութի շրջաններում:

Դիպվածով առաջացած անձնանվանահիմք համանուն համարմատ բնականուն է Վազգենաշենը՝ Քաջաթադի և Մարտոնու շրջաններում: Երկու բնակավայրերն ել վերանվանված են. առաջինը՝ Հաջի Սամուի, երկրորդը՝ Գյուլափլուի:

Բնականունների համանության սկզբնապատճառային հիմքերի ըննությամբ բացահայտվում են թե՝ առկա պատմահասարակական, աշխարհագրական, թե՝ տվյալ ժամանակաշրջանի իրողությունները և թե՝ դրանց նկատմամբ ունեցած հասարակության վերաբերմունքն ու ընկալումները: «Գտնված տեղանունը դիպուկահարի անվրեա կրակոցի է նման», - այսպես էր կարևորում տեղանվան արմեքը Լևոն Հարությունյանը: Ըստ այդմ անվանակցումը այիտի պատասխանատվությամբ իրականացվի, իսկ վերանվանումների դեպքում հաշվառվեն պատմական իրողություններն ու տեղագրական ճշգրտությունը, որովհետև աշխարհագրական տարածքի յուրաքանչյուր մաս իր անվամբ հիշագրում է տվյալ ժողովրդի պատմությունը:

Armenian personal names: native and Iranian layers

1. This paper aims to present some thoughts about the highlights of Armenian personal names, paying particular attention to the native Armenian and Iranian layers.

2. Armenian anthroponyms with underlying native (Indo-European) appellatives:

Arj-uk m., with *arj* ‘bear’, cf. Skt. PN *Rkṣa-* m. reflecting *jṛkṣa-* m. ‘bear’, Lat. *Ursula* ‘little bear’; note also Arm. *Aršak* m., an Iranian LW (unless from **ṛšan-* ‘man, hero’);

Arew m. from *arew* ‘sun’, cf. Skt. *ravi-* m. ‘sun’, which is also found as a masculine anthroponym, *Ravi-*;

Hawroy, probably from IE **ph₂tro-* (cf. Arm. *hayr* ‘father’, gen. *hawr*), compare Greek compound anthroponyms with *πατρο-* as the first member; cf. also below on *Arcr-uni*.

3. The Armenian patronymics in *-uni* are often based on full or shortened personal names, some of which are not directly attested as such in Armenian. Here are a few examples:

Amat-uni, patronymic in *-uni* to *Amat-* from OIran. **Ama-t-*, a two-stem short name to OIran. **Ama-tanū-* ‘Kraft im Körper habend’, cf. Parth. m. PN *Amtan* [’mtnw].

Patspar-uni, reflecting Parth. m. PN *Patispar* [*ptspr*] from OIran. **Pati-spara-*, with **spara-* ‘shield’, cf. Arm. (Iranian loanword) *patsparem* ‘to protect, defend’ and *aspar* ‘shield’.

Spand-uni, reflecting a shortened form of *Spandarat* < Parth. **Spandaðāt(a-)* from OIran. **Spanta-dāta-* ‘given by (YAv.) Spəṇṭā- [Ārmaitī-/Mainiu-]’.

The ancient personal names that are not preserved independently but may be observed in such patronymics can also be of native Armenian provenance. In what follows I shall present such an example.

4. Two circumstances unite the princely families of Arcruni and Gnuni: (1) their descent is traced back to the story of two brothers; (2) they are considered

to have Orontid (Eruanduni) origin. Both circumstances bring us closer to the motif of twins, Sanasar and Adramelēk'/Bałdasar on the one hand, Eruand and Eruaz on the other. Moreover, the Indo-European and Armenian Divine Twins demonstrate a close association with the horse. In this respect one may assume that the original name of one of the Divine Twins was **Arctr-ēš* (var. **Arcr-ēš*) ‘Having swift horse(s)’ (reflected in the patronymic *Arctr-uni*), a native Armenian name directly matching Vedic *Rjṛāśva-* and YAv. *Ārəzrāspa-*. The semantic nucleus of the hypothetical eponym of the Arctruni **Arctr(-ēš)*, ‘Having swift horse(s)’, may be identical with that of *Eruand*, probably a shortened form of OIran. **Arvant-aspa-* ‘Having swift horses’.

5. Native Armenian and borrowed names based on the same etyma:

‘ant’: *Mrjīwnik* vs. *Morč’ek* (cf. also Skt. *Vamrá-*);

‘lamb’: *Garñ-ik* vs. *Varēn* (cf. also *Vargoš*);

‘mouse’: *Mukn* vs. *Mušk*;

‘wolf’: *Gayluk* vs. *Vrkēn* and later *Gurgēn*.

6. Three Armenian names of Iranian origin:

Ahgun f. < OIran. **Āθr(a)-gaṇa-* ‘of the colour / complexion of fire’ or ‘Fire-like’;

Mrhapet m. < **Miθra-pati-*, cf. MPers. m. PN *Mihr-bed* [*mtlpty*];

Varaz-Šapuh m. < MPers. m. PN **Warāz-šāpuhr* attested via Bactrian *Oapačoþopo*.

7. Apotropaic names:

Diw-a-tur m. (in an inscription on a 15th century cross-stone from Noratus), literally ‘Given by devil’; cf. **Dewdat** < OIran. **Daiva-dāta-* ‘Given by devil’.

Other Armenian apotropaic or protective names include: *Anpēt* m. ‘useless, insignificant, miserable, worthless’; *Apirat* m. ‘unlawful, unjust, wicked’, *Apuš* m. ‘foolish, stupid’; *Gēš / Gišuk* m. ‘bad, ugly’; *Yimar* f. ‘stupid, idiot’.

Արովյանի շրջանի մի քանի գյուղերի խոսվածքների հնչյունական համակարգերի նկարագիրը

Անցյալ դարի 70-80-ական թվականներին ԳԱԱ լեզվի ինստիտուտի բարբառագիտության բաժինը ձեռնամուխ եղավ հայերենի բարբառների հավաքական աշխատանքներին:

Սույն ուսումնասիրության առարկան 20-րդ դարում վարչական միավոր համարվող Արովյանի շրջանի (Ներկայումս՝ Կոտայքի մարզի) մի քանի գյուղերի խոսվածքների հնչյունական համակարգերի համեմատական նկարագիրն է համաժամանակյա կտրվածքով:

Խոսվածքները ձևավորվել են 19-20-րդ դարերում՝ Արևելյան և Արևմտյան Հայաստանի տարբեր վայրերից այսուեղ մշտական բնակություն հաստատած հանրությունների խոսակցական լեզուների հիման վրա: Դրանք են՝ Գառնիի, Ջրվեժի, Քանաքեռի, Պտղնիի, Էլարի խոսվածքները:

Հիշյալ լեզվական միավորների բաղաձայնական համակարգերը բառակզրում կամ ունեն պահպանված ձայնելոներ, կամ գրաբարյան ձայնելի դիմաց խողեր (Քանաքեռ, Ներկայումս՝ Երևանի թաղամաս), կամ էլ ձայնեղի դիմաց չնչեղ ձայնելոներ (գ. Գառնի): Ուշադրության են արժանի Աճառյանի օրենքի գործառությունը (ձայնավորի քմայնացում) չնչեղ ձայնեղ բաղաձայններից հետո և, ընդհակառակը, բառասկզբի խլացած բաղաձայններին հաջորդող դիրքերում ձայնավորի քմայնացման բացակայությունը: Հնչյունական երկու երևոյթներն էլ հազվագյուտ են հանդիպում բարբառներում:

Փակ վանկերում կան երկրաբառներ՝ ՚ո՛, ՚ո՛: Որոշ դեպքերում, Աճառյանի օրենքի ազդեցությամբ, գործում է նաև ձայնավորների ներդաշնակության օրենքը:

Հարկ է նշել, որ կարևորում ենք հիշյալ բարբառային միավորներին անդրադառնալը, քանի որ դրանք գիտականորեն բոլորովին ուսումնասիրված չեն, իսկ, հայտնի փաստ է, ժամանակի ընթացքում կարող են փոփոխության ենթարկվել խոսակցական լեզուների թե՛ հնչյունական և թե՛ ընթականական համակարգերը:

**Միջին հայերենի բարբառային
տարրերակվածության լեզվական և
պատմահասարակական նախադրյալները**

Հայոց լեզվի զարգացման միջինհայերենայան փուլը՝ որպես պատմահասարակական բարդ հանգամանքներում ձևավորված լեզվական որակ, ժամանակի ընդգրկման առումով մեկ ամբողջություն է և վերաբերում է հայերենի զարգացման 12-16-րդ դարերին: Այն միատարր լեզվական որակ չէ և հանդես է բերում լեզվական (բարբառային) զգալի տարրերություններ տարածք առ տարածք, դար առ դար: Լեզվական այդ տարրերությունների ճշգրտումը և բացահայտումն ունի գիտական հիմնավորումների անհրաժեշտություն:

Միջին հայերենում բարբառային տարրերակվածությունը տարրեր դրսնորումներով ու փուլերով է ներկայանում: Ըստ լեզվական փաստերի՝ միջին հայերենի կազմավորման սկզբնական շրջանում այն թույլ արտահայտվածություն է ունեցել, հետագայում խորացել ու վերաճել է առանձին տարածքային բարբառների տարրերակման: Վաղ շրջանում ընդամենը նկատելի էին այդ բարբառային իրողությունների սաղմերը, որոնք հետագայում ավելի որոշակի և ընդգծված արտահայտվածություն են ձեռք բերել:

Հայոց լեզվի պատմության հիմնախնդիրների վերաբերյալ գիտական հետազոտություններով հայտնի գրեթե բոլոր երախտավորները՝ Ա. Այտրյանը, Հ. Աճայյանը, Ժ. Կարստը, Ս. Ղազարյանը, Գ. Զահոռիկյանը, Ռ. Ղազարյանը, Հ. Մուրադյանը, Մ. Մարգարյանը, Լ. Հովսեփյանը և այլք, փաստել են, որ միջին հայերենը երրեք չի համարվել լեզվական միասնական նորմաներով ներկայացնող լեզու: Միջին հայերենի նորմավորման օրինաչափությունների մասին Գ. Զահոռիկյանը գրում է. «Եթե գրաբարի սկզբնական և նոր գրական հայերենների վերջին փուլերը բացահայտորեն նորմավորված և միասնական գրական լեզուներ են, ապա միջին հայերենի պատմության ողջ ընթացքում այդպիսի բացահայտորեն նորմավորված և միասնական վիճակ դժվար է արձանագրել. Նրան հատուկ են ձևերի բազմազանությունը և բազմիմաստությունը»³⁶: Հ. Մուրադյանը, որպեսզի ցույց տա

³⁶ Գ. Զահոռիկյան, Միջին հայերենը որպես լեզվական որակ, Բանքեր Երևանի համալսարանի, 1993, 1, էջ 16:

միջին հայերենի լեզվական միասնական համակարգերի բացակայությունը, միջին հայերենի գրավոր հոլովածաններում նշում է բաղաձայնական չորս համակարգի առկայություն՝ ա) *բուն միջին հայերենին վերագրվող եռաստիճանն ունեղաշարժ-ունեղափոխությամբ*, թ) գրարարագրից և արևելահայ գրականի դիպի, զ) *Մշոն և Կարնոն բարբառների դիպի*, դ) *արևմտրահայ գրական լեզվի երկարադան խազուրկ*³⁷:

Հետազոտությունները ցույց են տալիս, որ միջին հայերենը միատարր չի եղել գրեթե ամենուր: Տարածքային տարրեր միավորներից մեզ հասած լեզվական նյութերի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ տարրերը վայրեր ունեցել են բարբառային կայուն օրինաչափություններ: Դրանք հանգեցրել են լեզվական որոշակի տարրերությունների և ընդհանրությունների առաջացման, որոնց համամասնությունը, բնականաբար, տարրեր է: Նկատի առնելով լեզվական ընդհանրությունները՝ Մ. Մարգարյանը գրում է. «...միջին հայերենի տերիստորյալ տարրերակների միջև ընդհանրությունները պայմանավորված են նաև լեզվի զարգացման այդ փուլին հասզող ներքին տեսնեցների նկատելի համընթացությամբ, մի հանգամանք, որը հիմնականում արդյունք է իին հայերենի՝ բարբառային առումով՝ առավել միասնության»³⁸:

Հստ մեր դիտարկումների՝ միջին հայերենում լեզվական անհամասեռությունը, լեզվական համակարգերի տարրերակվածությունը և տարածքային տարրերակների առաջացումը հետևանք են հետևյալ պատմահասարակական գործոնների՝

թ) Պետություն ու պետականություն չունենալը. պետական, վարչական, տնտեսական կառույցների բացակայության պայմաններում չկար միամսնական կենսագործունեություն և զարգացում: Այս հանգամանքները խորացնում են լեզվական համակարգերի տարրերակվածությունը, նպաստում են առանձին տարածքների ոչ միամսնական զարգացմանը:

թ) Լեզվական տարրերակների առաջացման համար կարևոր նախադրյաներ են միջին հայերենի շրջանում կատարված զանգվածային զաղթերը

³⁷ Ակնարկներ միջին գրական հայերենի պակամության, հ. Ա, Երևան, 1972, էջ 123:

³⁸ Մ. Մարգարյան, Գրական միջին հայերենի տերիգորիալ բարբերակների հարցի շուրջը (XII-XIVդարեր), Լեզվի և ոճի հարցեր, III, Հայկական ՍՍՀ ԳԱ իրատ., էջ 220:

բուն Հայաստանից դեպի Կիլիկիա և Եվրոպայի զանազան երկրներ, ինչպես նաև՝ լեզվական այլ հանրույթների՝ սեղուկ-թուրքերի և թաթար-մոնղոլների ներթափանցումը Հայկական լեռնաշխարհ: Այսպիսի իրավիճակում հայախոս հանրույթներն աստիճանաբար մեկուսանում են իրարից, կենսագործունեությունն ծավալում լեռնային տարրեր գոտիներում և մեկուսի հովիտներում: Զեսավորված լեզվական «կղզյակներում» անխոսափելի են դառնում տարածքային միավորների տարրերակումը, բարբառների լեզվական իրողությունների ձևավորումը:

զ) Լեզվական նախադրյախները նույնպես առանցքային են միջին հայերենի տարածքային տարրերակների առանձնացման համար: Այստեղ կարևոր են մի քանի հանգամանքներ՝ 1. լեզվի՝ որպես բնական զարգացող օրգանիզմի փոփոխությունների ենթարկվելը, 2. իին լեզվական որակներին նոր լեզվական որակներով փոխարինելը, 3. թերական (համադրական) բնույթ ունեցող իին հայերենի աստիճանական պարզեցումը, նրա բարդ համակարգի քայլայումը, վերլուծական տիպի լեզու դառնալը:

Հայերենի այսպիսի զարգացումը և փոփոխությունների ենթարկվելը հանգեցնում է ոչ միայն լեզվական համակարգերի պարզեցման ու տարրեր ձևերի ազատ զործածության, զուգաձևությունների ու անմիօրինակությունների առատության, այև՛ նորանոր տարածքային տարրերակների առաջացման:

Կարելի է եզրակացնել, որ միջին հայերենի շրջանում վերջնական ձևավորում ստացած մի շարք բարբառների գոյությունն ուղղակիորեն վերոնշյալ հանգամանքներով է պայմանագործված: Ըստ վերականգնողական տվյալների՝ կան նաև բարբառային այնպիսի տարրերակներ, որոնք ավելի հին են, քան գրաբարը, ուստի՝ գրավոր ավանդվածություն չունենալով հայերենի զարգացման հինհայերենյան շրջանում՝ գրավոր հիշատակարաններում արտահայտություն են ստանում միայն միջին հայերենի զարգացման շրջանում:

Նշենք նաև, որ հայերենի բարբառների առաջացման, ձևավորման և կազմավորման համար քննարկման ենթարկվող պատմահասարակական և լեզվական նախադրյախներից բացի կարևոր են նաև բնակլիմայական պայմանները: Հայկական լեռնաշխարհը եղել է լեռնային երկիր, հետևաբար բարբառային և տարածքային առանձին միավորների ու համակարգերի գոյությունը գրեթե բոլոր ժամանակներում օրինաչափ է եղել:

Անգեղ աստվածը

Աստվածաշնչի հայերեն թարգմանության մեջ միջազետքյան Ներգալ աստվածը ներկայացված է որպես Անգեղ (Դ Թագ. մէ.30): Այս դիցանունը հանդիպում է նաև տեղանուններում՝ Անգ(ե)ղ, Անգեղտոն, Անգեղակոր: Ներգալը հայտնի է արդեն շումերական դարաշրջանից, որպես անդրաշխարհի և պատերազմի աստված: Հայոց Անգեղը ևս կապված է եղել անդրաշխարհի հետ. Անգեղտան Անգ(ե)ղ ամբողում է եղել իին հայ արքաների գերեզմանոցը:

Ըստ Սեբեոսի պատմության առաջին գլուխի, Անգեղը եղել է Հայկան տոհմից մի հերոս՝ Բագարատի կոչումը, «զոր ի ժամանակին յանմիկ ազգ բարբարոսացն աստուած կոչեցին»: Այս անոնքը ստուգարանվում է որպես իրան. Baga-dāta «աստծոն տուրք», որտեղ եցա «աստվածը» հատկապես Միհր աստծոն կոչումն է: Իսկ Խորենացին պատմում է մեկ այլ հերոսի՝ Տուրք Անգեղյայի մասին (ավանդված է նաև որպես Տուրք, որն աղավաղված ձև է): Այս տեղից բխում է, որ Բագարատն ուղղակի Տուրք Անգեղյայի թարգմանությունն է՝ «(Անգեղ) աստծոն տուրք» (Մ. Արենյան): Խորենացին Տուրքին ներկայացնում է որպես սաստիկ տգեղ և Անգեղ անոնք մեկնարանում է որպես «տգեղ» (ան-գեղ՝ հնդեվրոպական *gh- մխտականով *wel- «տեսնել» արմատից, «անտես, անտեսանելի» «անտեսք» և նման իմաստներով, հմտո. գեղեցիկ, որպես «տեսքոտ»): Ըսդհանրապես, կյանքի և մահվան աշխարհների հարաբերությունը բնորոշվում է նրանց բնակիչների փոխադարձ անտեսանելիությամբ, և անդրաշխարհի շատ աստվածներ անտեսանելի դառնալու հատկությունը ունեն (Ներգալ, Հաղես, Օղին): Իսկ հունական մահվան աստված Հաղեսի անոնքը ստուգարանվում է որպես *-gh-wid- «ան-տես», «անտեսանելի»: Անգեղը, ըստ այդմ, կարող է մեկնարանվել որպես Հաղեսի անվանը զուգահեռ կազմություն:

Հաղեսը եղել է գերագոյն աստված Զևսի մի հիպոստասիսը, անդրաշխարհի, ստորեկրոյարի Զևսը (Ζεὺς χθόνιος, Ζεὺς καταχθόνιος), որը ձեռք է բերել ինքնուրույն կերպարի գծեր: Եղած փաստերի հիման վրա կարեկի է կարծել, որ Անգեղը եղել է հայոց հնագոյն կարևոր աստվածներից մեկի անոնք կամ մականոնը, որն իրանական ազդեցության դարաշրջանում նոյնացվել է Միհրի հետ:

Նորարանությունների ներքին կերպավորումը և արտաքին վերաբերությունը

Լեզվական գործունեության ընթացքում նորարանություններն ստեղծվում են բանական գիտակցության փայլատակումների տեսքով: Լեզվականությունը, առաջ զարդ նախագիտակցության խորքերում, նրբին ներըմբռնողական-բանական երանգավորումներով վերածվում է նոր գաղափարի, որն արտահայտվում է նոր կազմությամբ՝ նոր բառով, որը, չնայած լեզվական նոյն օրենքների կիրառման, տարրերվում է ըստ բառաստեղծ հեղինակի լեզվականության զարգացածության և ոչ գծային բովանդակություն են ունենում ոչ միայն գեղարվեստական պատկերի հիման վրա ստեղծված նորարանությունները՝ ըստ փոխսարերության և փոխսանունության սկզբոնքների, այլ նաև այն զիտարաները, որոնք, նշանակելով նոր երևույթներ, արտահայտվում են բառակազմական հին եղանակներով կամ հնարանությունների վերաբիմաստավորումով, ինչպես՝ **մկնիկ** նորարանությունը կազմվել է գրարարյան **մուկն** հիմքից՝ այսպիսով տարրերվելով **մուկն** նշանակող փոքր կենդանու անվանումից՝ **մուկիկ**:

Գիտական խոսքում բառայնանում են իրական առարկաներն ու երևույթները, իսկ գեղարվեստական խոսքում՝ վերացական հասկացությունները, հատկանիշները, այդ պատճառով էլ գեղարվեստական նորարանությունները հասկանալի են տվյալ խոսքային միջավայրում, և շատ հաճախ իրենց հեղինակային իմաստով նրանք լրացնում են դիպվածային բառերի շարքը: Հեղինակի միտքը մարմնավորվում և փոխսակերպվում է նոր բառի նյութական տարրերի ամրողականության: Զափածո խոսքում նորարանության ստեղծումը նման է երաժշտական ստեղծագործության կատարման. «....արտիստը սեղմում է կետի և այն ձգելով վերածում է գծի, որը պատկանում է հեղինակի ոգու աշխարհին՝ որպես առկա գոյի զգայական կերպավորման, չընադություն, որպես այդ իդեայի իրայնացման «վերջին խոսք»³⁹:

³⁹ Տե՛ս Է. Արայան, Լեզվական աշխարհի կերպավորումը և արտաքին վերաբերությունը, Երևան, 1981, էջ 390:

Նորարանությունների հիմնական և երկրորդական ձևույթները ներկայացնում են տարրեր համաձայնվածքների լեզվական իրականության հարացույցներ, լեզվական գործունեության շարակարգեր, որոնք մեկ են դառնում իրք իմաստավորված բյուրեղացում նշան, որը, լինելով եզակի, տվյալ հետինակի մենաշնորհն է: Այսպիսով բառատեղծումը դառնում է իմաստային «նվազակցում», որն ունի մերձավոր և հեռավոր, ներդաշնակ կամ աներդաշնակ լրացույցի երանգավորումներ ստեղծելու հաղորդման նպատակ:

Նորարանություններն իմացարանական վերացարկման բարձրագույն մակարդակներում առանձնացվում են իրք մեկ համընդգրկող կառույց, գոյարանական մեկ ասույթագործույթային բանաձև, որը կարող է հանդես գալ որպես ոչ կատեզորիխական բնույթ ունեցող հակադրություն: Գոյություն ունեցող նորարանությունների բառապաշարի ողջ հարստության ներամփոփ միասնականության շնորհիվ է, որ հնարավոր են դառնում նրա հայեցակերպային - համարանական - նշանակցային - մետաֆորային կերպավորումն ու համապատասխան մոտեցման վրա հիմնված ճանաչումը:

Նորարանությունները առնչվում են ոչ միայն լեզվական գործոններին, այլ նաև կանխենքադրման հարաբերությամբ «հայելային» արտալեզվական գործոններին, որը է Աթայանը կոչում է «ետենթադրման՝ բովանդակային կառույցների խնդիր, որը, ուղղակիորեն արտահայտած չինելով, անմիջականորեն կամ միջնորդավորված ձևով բխում է հաղորդումից և կազմում նրա «ապաստորոշական» կամ որևէ այլ կարգի հեռանկարների հանրագումարը: Այսպիսով նորարանությունները ևս ետենթադրույթներ կամ կանխենթադրույթներ են, որոնք թաքնված են ետենթադրույթյան մեջ, և միայն հասկացական վերլուծությունն է, որ ի վհճակի է ինչ-որ չափով ամրակայել դրանք գիտակցական մակարդակում:

Ինչպես յուրաքանչյուր տեսություն, այնպես էլ նորարանությունների մասին տեսությունը ինքնին մի խնդիր է, որը նշանակալից և ավելի «ենթադրույթային» է դառնում շնորհիվ լեզվի բառակազմական հնարավորությունների, որոնց վերջնական արդյունքը լինում է նոր բառը, որի գիտակցումը ճանաչողության կենդանի սկզբի որոշումն է, բառի ստեղծագործությունը: Բայի ստեղծման պատմության ուսումնասիրությունը ցոյց է տալիս, որ այդ իրողությունն ինքնից հրաժարվող, դեպի կյանքը նպատակառուղղված ճանաչողություն է:

Владимир Плунгян

К ИССЛЕДОВАНИЮ МЕТРИКИ АРМЯНСКОГО СТИХА: НЕКОТОРЫЕ НЕРЕШЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ

В современном стиховедении существуют исследования армянской метрики (наиболее полной обобщающей работой на сегодняшний день, по-видимому, остается монография Папаян 1980), однако целый ряд проблем описания и интерпретации метрических форм армянского стиха остаются спорными или недостаточно исследованными. Решению этой проблемы способствовало бы создание полного диахронического корпуса армянской поэзии (начиная с древнейших известных образцов) со специализированной метрической разметкой, однако такой корпус пока остается делом будущего.

Предварительный анализ имеющего материала позволяет утверждать, что в армянской поэзии сосуществуют несколько разных метрических систем, употребительность которых связана с многими факторами и варьирует в зависимости от исторического периода, конкретного автора, жанра и т.п. Обычно исследователями выделяются два полюса: на одном из них располагается массив «строгой» силлабической поэзии (имеющей достаточно давнюю традицию, восходящую как минимум к средневековым образцам), на другом – массив классической силлабо-тонической поэзии (во многом формировавшейся, как можно полагать, под влиянием русского стиха, с учетом естественных фонологических ограничений армянского языка). Распределение обоих типов само по себе интересно, однако наибольшего внимания в теоретическом плане заслуживает, по-видимому, промежуточный массив метрических форм, которые не являются в строгом смысле ни силлабическими (в силу отсутствия изосиллабизма), ни силлабо-тоническими (в силу отсутствия изостопности). Установление их метрической природы является нерешенной задачей. Такого рода стих появляется в заметном количестве у (восточно)армянских поэтов с начала XX века (например, у Исаакяна) и тесно связан с фольклорной поэзией.

Можно предложить для этого типа метра условное название «нестрогий силлабический стих». Выбор такого обозначения связан с тем, что единственной константой такого стиха является приблизительное равенство слогов в строках (с колебанием в один-два слога; подсчет слогов часто также оказывается не вполне тривиальным в связи с

поведением редуцированной гласной). Все остальные параметры стиха (число слов, ударения и т.п.) обнаруживают более сильную вариативность и не могут служить метрической основой. Определение такого типа стиха как «дольника» предлагавшееся, с опорой на русскую традицию, некоторыми исследователями) кажется менее предпочтительным.

Папаян, Р. А. Сравнительная типология национального стиха (русский и армянский стих). Ереван: Изд-во Ереванского университета, 1980.

Նոր Զուղայի աշխարհաբարի բնութագիր և Կոստանդ Զուղայեցու լեզվական արվեստը

Պատմական իրադարձությունների բերումով Նոր Զուղան 17-րդ դարի սկզբներից տնտեսական, մշակութային, հոգևոր առումներով հայահնջ նշանավոր գաղթավայր էր դարձել: Ձևափորված լինելով հիմնականում Արևելյան Հայաստանի բնակավայրերից գաղթեցված հայերով (Առ. Դավիթիծեցին թվարկում է բնակավայրերը, որտեղից բերվել էին նոր բնակչութքը՝) Նոր Զուղայում միաձուվեցին տարբեր բարբառային միավորներ, և նման ճանապարհով առաջացավ Նոր Զուղայի բարբառը: Տեղի դպրության կենտրոններում ստեղծվել և պահպանվել են բազմաթիվ երկեր, որոնք ներկայացնում են նոր կազմավորվող աշխարհաբարի նորջուղայական տարրերակը:

Ձևելում մեջ փորձ է արվում Նոր Զուղայում 17-18-րդ ստեղծված աշխարհաբարյան բնագրերի քննության միջոցով վերհանել հայերենի տարածքային այդ կարևոր տարբերակի առանձնահատկությունները, համարել դրանք ուշ շրջանից հայտնի Զուղայի բարբառի տվյալների հետ (Հ. Աճառյանի քննությամբ), ներկայացնել հատկապես իր ժամանակի ուսուցապետ Կոստանդ Զուղայեցու երկերի լեզվի քննության միջոցով: Թեև առնչվում է հայոց լեզվի պատմությանը, հայերենի պատմական բարբառագիտությանը:

James R. Russell

What does Non-Christian Armenian Sound Like?

The Hebrew University of Jerusalem, Israel, and Harvard University,
USA.

Some languages, like English, Chinese, or even — it may be argued — modern Russian, have no vital, necessary connection to a given religion. Others, where the language is that of a small people with a faith that defines ethnicity, do. Hebrew is the language of the Jews and Judaism only. But we can observe in its very close relative, Phoenician-Punic, what a "pagan" Hebrew might sound like.

The Armenian language similarly has been linked since the moment of the creation of the alphabet of Mashtots' to the Christian faith of the Armenian Apostolic Church. The alphabet itself encodes Christian doctrine: the final letter, K', is the Chi-Rho (XPICTOC) symbol, for Jesus called himself Alpha and Omega. Christianity has always permeated Armenian literature and speech, even in the atheist Soviet era. There is a de-Christianized Armenian, the Homshetsma of Muslim converts, in which the verb *khachets'nush* means to make a cross-shaped pattern but has no overt religious overtone. We have some fragments of pre-Christian Armenian in epic, preserved mostly by Movses Khorenats'i and Grigor Magistros Pahlavuni.

What would a non-Christian (rather than pre-Christian) Armenian text look and sound like? This paper examines a prayer or oath attributed to "Manichaeans"— a general rubric, more likely of the Arevordik' ("Children of the Sun"). It examines both what is and what is *not* there, and how the prayer inevitably is colored by the surrounding Christian milieu of the Arevordis' compatriots. It is compared to analogous texts in other cultures.

Ղարաբաղի բարբառի ուսումնասիրությունը «լրաբեր հասարակական» գիտությունների հանդեսի էջերում

Ղարաբաղի բարբառի ուսումնասիրության պատմության մեջ կարևոր տեղ ունեն «Լրաբեր հասարակական գիտությունների» հանդեսում հրատարակված մեկ տասնյակից ավելի ուսումնասիրությունները։ Դեռևս 1955 թվականին հանդեսի նախորդը հանդիսացնող «Հայկական ՍՍՌ ԳԱ Տեղեկագիր» ամսագրում տպագրվել է Ս. Աբրահամյանի «Դիրողություններ բարբառների զարգացման ներքին օրենքների վերաբերյալ» հոդվածը⁴⁰։ Չնայած ընդհանուր խորագրին՝ այն նվիրված է Ղարաբաղի և Հաղորդի բարբառներում որոշյալ և անորոշ առումների, ինչպես նաև մակրայների գործածության առանձնահատկություններին։

«Հայոց լեզվի հյուսիս-արևելյան եզրի և հարակից հարցերի մասին» հոդվածում⁴¹ Բ. Ուլուբարյանը, հենվելով պատմական ու կոնկրետ փաստերի վրա և հանգամանորեն անդրադառնալով խնդրու առարկա տարածքի ու նրա խոսվածքների ուսումնասիրության պատմությանը՝ հանգամանորեն ներկայացրել է Ղարաբաղի բարբառի ծագման և զարգացման հետ կապված մի շարք հարցեր։

Բարբառում *p^t* և *p^h* հնչյունների գործածությունն է քննել Ս. Ալավերդյանը⁴² հանգելով այն եզրակացությանը, որ դրանք *p* և *t* հնչույթներից առանձին լեզվական իմաստներ չեն արտահայտում և հնչույթային արժեք չունեն։

Ղարաբաղի բարբառի բառապաշարի տարրեր շերտերի բացահայտմանն են վերաբերում Լ. Հովհաննիսյանի երեք հոդվածները։ Առաջին

⁴⁰ Աբրահամյան Ս., «Դիրողություններ բարբառների զարգացման ներքին օրենքների վերաբերյալ», 1955, N7, էջ 65-73։

⁴¹ Ուլուբարյան Բ., «Հայոց լեզվի հյուսիս-արևելյան եզրի և հարակից հարցերի մասին», 1968, N1, էջ 51-77։

⁴² Ալավերդյան Ս., «Ղարաբաղի բարբառի հնչյունային մի առանձնահատկության մասին», 1970, N3, էջ 78-82։

հողվածում⁴³ հեղինակը քննել է բարբառում գործածվող բառային հնարանությունները՝ գրաբարում չափանդված բնիկ բառերին և բառաձևերին զուգահեռ ներկայացնելով նաև այն միավորները, որոնք գործածվում են և' բարբառում և' հին հայերենում, սակայն բացակայում կամ թիվ գործածական են արդի գրական հայերենում, միշտն հայերենում և ուրիշ բարբառներում, ինչպես նաև այն բարդ բառերը, որոնց բաղադրիչները գրաբարյան են, սակայն բարդությունն ամբողջովին վկայված չէ հին հայերենում։ Երկրորդում⁴⁴ ընսության են առնվում իրանական լեզուներից փոխառված այն բառերը, որոնք հնչունակազմով կամ իմաստով հարում են հին և միշտն իրանական լեզուներին կամ ենթարկվում ուշագրավ ստուգաբանությունների։ Առանձին անդրադարձ է կատարվում բարբառում մի մասնիկով բայակազմությանը՝ ընդգծելով դրա առնչությունը իրանական լեզուների հետ։ Երրորդում⁴⁵ հեղինակը ներկայացրել է բարբառի հնդեվրոպական տարրերը՝ Գ. Զահուկյանի աշխատություններից քարված ցանկը լրացնելով նոր բառերով, միաժամանակ նշելով, որ նման կարգի օրինակները չի կարելի անվերապահորեն գրաբարից հին համարել, «քանի որ բարբառային բառերում ձայնավորների հարաբերակցությունը հնդեվրոպական թե գրաբարյան համապատասխանակի հետ հսկու չէ»⁴⁶։

Հարցին անդրադարձել է նաև Զ. Երվանդյանը⁴⁷ վերլուծելով բարբառում գործածվող հնագույն մի շարք արմատներ, որոնց զգալի մասը հանդես է գալիս հնչունակազմական և իմաստային որոշակի յուրահատկություններով։

⁴³ Հովհաննիսյան Լ., Բառային հնարանությունները Ղարաբաղի բարբառում, 1979, N9, էջ 52-60։

⁴⁴ Հովհաննիսյան Լ., Ղարաբաղի բարբառում իրանական մի բանի փոխառությունների մասին, 1990, N11, էջ 65-70։

⁴⁵ Հովհաննիսյան Լ., Ղարաբաղի բարբառի բառապաշտի հնագույն շերտերը, 2000, N1, էջ 117-122։

⁴⁶ Նշվ. Աշխ., էջ 122։

⁴⁷ Երվանդյան Զ., Հնագույն բառարմադները Ղարաբաղի բարբառում, 2004, N1, էջ 108-117։

Կարևոր արժեք ունի Գ. Զահոռվանի հոդվածը⁴⁸, որտեղ քննվում են բարբառի որոշ առանձնահատկություններ՝ բառակազի հավելուրդային հի գործածություն, գրաբարյան և-ով վերջացող հիմքերի պահպանում և գրաբարից ավելի մեծ տարածում, հսյունների քմայնացում, ձայնեղների խլացում, ձայնավորների հերթազայություն ևն: Հակադրվելով Հր. Աճառյանին, ով, հիմք ընդունելով Ղարաբաղի բարբառի՝ հայերեն բառերում ու հին փոխառություններում ձայնեղների խլացման երևոյթը, որը չի տարածվում թուրքենից կատարված փոխառությունների վրա, նրա ծագումը կապում է 12-րդ դարի հետ՝ նախքան թուրքերի մուտք գործելը Հայաստան, նշանավոր լեզվաբանը հիմնավորում է դեռևս 1959 թ. իր առաջ քաշած դրույթը, որ հայերենի բարբառների հսյունական, քերականական և բառապաշտարյան հատկանիշները ձևավորվել են հայերենի պատմության ողջ ժամանակաշրջանում պատմական տվյալ պայմաններից կախված՝ ուժեղանալով, թուրքական կամ նոյնիսկ ընդհատվելով և պատմական տվյալ պայմաններում տպուվ բարբառային տվյալ խմբավորումները:

Հանդեսում տպագրված որոն հոդվածներ վերաբերում են Ղարաբաղի բարբառի առանձին խոսվածքների տարրեր օրինաչափությունների: Բ. Մեծոնցն⁴⁹ անդրադարձել է Արցախի Հաղորութի շրջանի Խծարերդ, Դոլանլար, Շաղալս, Մելիքջանլո, Խրմանջող, Աղբուլաղ գյուղերի խոսվածքների ամբողջությունը կազմող Շաղախի և թարաբրբառի որոշ, հատկապես գոյական անունների որոշյալ կամ անորոշ կիրառությամբ պայմանավորված հոլովման, անորոշ դերբայի բայական կիրառության, սահմանական, ըղձական, պայմանական ու հարկադրական եղանակների անցյալի ձևերի կազմության առանձնահատկություններին:

Գորիսի խոսվածքի հսյունահնչույթարանական մի շարք առանձնահատկություններին է նվիրված Ժ. Միքայելյանի հոդվածը⁵⁰, որտեղ, քննելով խոսվածքի հսյունախոսությունն ու հսյունափոխության դեպքերը, հեղինակը լուրջ ուշադրություն է դարձրել հատկապես գրական հայերենում չվկայված

⁴⁸ Զահոռվան Գ., Արցախահայ (Ղարաբաղի) բարբառի կազմավորման մասին, 1991, N5, էջ 52-58:

⁴⁹ Մեծոնց Բ., Հոլովման ու խոնարհման առանձնահատկությունները Շաղախի և թարաբրբառում, 1974, N3, էջ 86-91:

⁵⁰ Միքայելյան Ժ., Գորիսի խոսվածքի հսյունահնչույթարանական մի բանի առանձնահատկություններ, 1980, N8, էջ 37-48:

քմային ծայնավորներին և *թէ* հնչյունին՝ հիմնավորելով դրանց հնչույթայնությունը:

Բարբառի մեկ այլ՝ Կապանի տարածաշրջանի խոսվածքների հնչյունական համակարգը, հատկապես համաժամանակյա և տարաժամանակյա հնչյունափոխությունն է ներկայացրել Ս. Մանուչարյանը⁵¹:

⁵¹ Մանուչարյան Ս., Կապանի տարածաշրջանի խոսվածքների հնչունական իրողությունների ընդհանուր նկարագիրը, 2014, N3, էջ 238-243:

Indicative imperfect in the Armenian dialects: an innovative inflection pattern

In the long and complex history of the Armenian diasystem the indicative imperfect shows a strong structural link with the indicative present, but the morphological expression of this connection can vary significantly. In Old Armenian, the paradigmatic relation between present and imperfect was primarily assured by the sharing of the present stem, while endings played the role of differentiating the two tenses. This paradigmatic pattern has been preserved until the present day in the majority of modern Armenian varieties; both in Standard Eastern and Standard Western Armenian the fusional morphology of Old Armenian, almost totally lost in noun inflection, has been preserved especially in verb inflection and the imperfect makes no exception. The verbal stem is the same used for the present tense and the tense information is expressed by inflectional morphemes cumulating also person and number. The morphological innovation in verb inflection of both the present and imperfect tense in modern standards is the presence of an agglutinative morpheme for mood. Originally the present day mood morphemes SEA - *um*/(inf. + -*is* for mono-consonantal roots) and SWA *gə-* represented expressions of progressive aspect and can be traced back respectively to a participle morpheme *-um* and to the grammaticalization of a sequence *kay ew/kay ow* “I stay and”, cfr. the outcomes *ku/gu* and in SWA the allomorph *gu* with mono-consonantal roots (*gu kʰam* “I come”, *gu lam* “I cry”, *gu dam* “I give”). Regarding the grammaticalization of the post-Classical sequence *kay ew/kay ow* the fact that SWA stative verbs do not admit the prefix *gə* (or *gu*) seems to assure that it was in origin a marker of progressivity, cfr. *kʰidham* “I know”, *ga* “there is”, *gardzem* “I think”, *garenam* “I can, I am able” etc. In fact, a progressive form has supplied the old indicative present and imperfect, which have become more peripheral and marked forms, assuming the function of subjunctive present and imperfect.

The same substitution and change, i.e., a progressive form which generates the new indicative present and imperfect and the old present and imperfect which become subjunctive forms, is ubiquitous in the Armenian dialects and, from a more general point of view, the fact that the same sequence

of innovation has touched almost all modern Armenian varieties is noteworthy. However, some Armenian dialects situated in Siwnik^c (e.g. Karchevan, Meghri), Nakhichevan (e.g Agulis), Gharabagh (e.g. Hadrut^c) and Northern Iran (e.g. Khoy, Maragha) show a further and particular structural innovation in the inflection of indicative imperfect, whose marker is represented by a non-cumulative morpheme collocated after the person/number marker, cfr. e.g. *siris im lä* “I loved, I was loving” in Meghri dialect, *k'əres əm nis* “I wrote, I was writing” in Hadrut^c dialect, with its equivalent *k'ires em er* in Maragha dialect. Despite the use of different morphs (*le* in Karchevan, *lä* in Meghri, *nəl* in Agulis, *nis* in Hadrut^c, *er* in Khoy and Maragha), the encoding of the imperfect in all these dialects features a close inner morphological organization, which supposes parallel processes of inflection restructuring. Something very similar can also be observed outside this group. For example in the dialect of Svedia a morpheme *-er-* indicates the value of the past tense in the imperfect plural persons cfr. impf. *gə sirērink^h*, *gə sirērik^h*, *gə sirērin* “we, you, they loved (impf.)” vs pres. *gə sirink^h*, *gə sirik^h*, *gə sirin* “we, you, they love”. In all these dialects the outcome is a new morpheme expressing remoteness, which also generally appears in other relative past tenses such as the past future and past pluperfect. In other words the tense information defined as *remoteness* has been detached from fusional endings and transferred on a dedicated agglutinative morpheme. Moreover the innovative inflection pattern shown by the dialects of Karchevan, Meghri, Agulis, Hadrut^c, Khoy and Maragha can be considered typologically rather unusual for placing a morpheme of inherent inflection after that of context inflection. Such a morphological organization also exists in the Indo-Aryan language known as Romani, where the imperfect 3rd sing. of *to be* has become, in a pre-European stage of this language, the only morpheme marking the imperfect and past pluperfect. It cannot be excluded that Romani imperfect and past pluperfect could rest on an innovative Armenian structural model or, perhaps more probably, that the emergence of both innovative Armenian and Romani imperfect inflections could have been triggered by contact with other, possibly Iranian, languages. The paper will discuss the above mentioned innovative imperfect inflection in Armenian dialects from a historical and typological point of view.

Semantic and origin of the Armenian word «բազմական»

The word *bazmakan* is well attested in the Bible translation: it is primarily used with the meaning of ‘host’, ‘person invited (to a feast)’, ‘table companion’, for example in 1Kings 1 41, where it translates gr. κλητός ‘host, invited’, or in Jn 13 28, where it corresponds to gr. ἀνακειμένος ‘invited, table companion’. But in the text of the Armenian Bible, it displays the meaning of ‘seat’ i.e. ‘carpet’ or ‘couch’ as well: for example in Jth 12 15.

The etymology of the word has been already declared by H. Hübschmann (1897: 114; see also Ačařyan 1971: 376), who considered it as an internal formation from the verbal stem *bazmim* ‘to banquet’, by the mean of the suffix *-akan*. Both of these elements are loans from Iranian: *bazmim* corresponds to the Persian noun *bazm* ‘banquet’. The Armenian suffix *-akan* is a replay of the Middle Iranian suffix *-akān* (> *-agān*), coming from Old Iranian *-akāna*; this suffix is largely productive in Armenian as well, even in connection with base words of non-Iranian origin: e.g. in *jrakan* ‘aquatic’ (from *jowr* ‘water’); *gišerakan* ‘nocturnal’ (from *gišer* ‘night’), *leñakan* ‘mountainous’ (from *leañ* ‘mountain’).

In such cases, where both the base word and the suffix are loans from the same foreign language, the reconstruction of the formation process is not straightforward: in particular, it is not clear if the derivation happened either in the source language, or in the target one. This doubt is clearly expressed by B. Olsen (1999: 256-57): «It remains an open question whether the suffix was actually more widely used in the source language than is immediately revealed by the texts or, alternatively, constellations of the type *ormizd-* + *-akan*, *bazm-* + *-akan* were internal Armenian creations».

More recent researches on Iranian Manichaean manuscripts can support an Iranian origin of the derived word *bazmakan*: it is clearly attested in a Middle Persian hymn, but it can also allow a better interpretation of a Parthian fragment.

References:

- Ačařyan, H. (1971), *Hayeren armatakan bařaran*. Erevan (1st ed. 1926).
Hübschmann, H. (1897), *Armenische Grammatik*. Leipzig.
Olsen, B.A. (1999), *The Noun in Biblical Armenian: Origin and Word Formation – With Special Emphasis on the Indo-European Heritage*. Berlin.

СИНТЕТИЧЕСКОЕ VS АНАЛИТИЧЕСКОЕ БУДУЩЕЕ ВРЕМЯ В ДРЕВНЕАРМЯНСКОМ ЯЗЫКЕ

Древнеармянский язык не имеет специализированного показателя будущего времени – для выражения соответствующих значений в подавляющем большинстве случаев используются формы презенса или аориста конъюнктива; также в этой функции могут употребляться презенс индикатива и аналитическая форма, состоящая из вспомогательного глагола *em* ‘быть’ и причастия на *-loc'*. В рамках доклада мы сосредоточим основное внимание на факторах, определяющих выбор синтетического (формы конъюнктива и презенс индикатива) или же аналитического (конструкции с причастием на *-loc'*) способа выражения значений будущего времени. Материалом исследования служат тексты четырёх Евангелий, представленные на сайте проекта PROIEL⁵².

Основное различие между формами презенса и аориста конъюнктива типологически наиболее точно можно описать как противопоставление имперфективного и перфективного будущего⁵³, ср. (1), где имперфективной является ситуация, задаваемая формой презенса конъюнктива *imic'i* ‘не будет иметь’, в то время как перфективные ситуации передаются формами аориста конъюнктива (Синодальный перевод здесь не отражает указанного противопоставления, и мы приводим в скобках буквальный):

⁵² Pragmatic Resources in Old Indo-European Languages:
<http://foni.uio.no:3000/>.

⁵³ Примерно об этом говорит, в частности, Э. Г. Туманян: «В будущем I (конъюнктив презенс) и будущем II (конъюнктив аорист) наиболее чётко прослеживается видовая оппозиция и.-е. основ по длительности и мгновенности, которая, очевидно, первоначально выражала их основное значение, частично утерянное впоследствии. При этом конъюнктив презенс выражает процесс длительный, незавершённый, а конъюнктив аорист – процесс, законченный <...>» (Туманян 1971: 363).

(1) Мк. 3:28-29

<i>amenayn</i>	<i>t'ol-c'i</i>	<i>ord-ic'</i>	<i>mardkan</i>
весь	отпустить-CON _{AOR.3SG}	сын-GEN.PL	человеческий
<i>melk' ew hayhoyut 'iwn-k'</i>	<i>orč'ap' ew hayhoyes-c'en</i>		
грех и проклятье-NOM.PL	сколько и проклинать-CON _{AOR.3PL}		
<i>bayc' or hayhoyes-c'ē</i>	<i>z=hogi=n surb</i>		
но REL проклинать-CON _{AOR.3SG}	Z=дух=DEF		святой
<i>oč' uni-c'i</i>	<i>t'olut 'iwn</i>	<i>yawitean</i>	
не иметь-CON _{PRES.3SG}	отпущение		вечный
<i>ayl partapan li-c'i</i>	<i>yawiten-ic '=n</i>	<i>met-ac'</i>	
но должник становиться-CON _{AOR.3SG}	вечный-GEN.PL=DEF		грех-GEN.PL

‘Будут прощены сыном человеческим все грехи и хуления, какими бы ни хулили, но кто будет хулить Духа Святого, тому не будет прощения вовек, но подлежит он вечному осуждению’. (букв. ≈ ‘Отпустятся сыном человеческим все грехи и хуления, какими бы ни похулили, но кто похулит Духа Святого, тот не будет иметь прощения вовек, но станет должником вечных грехов’).

Аналитическая глагольная форма с причастием на *-loc'* в большинстве работ описывается скорее, как дебитив⁵⁴, что, на наш взгляд, не вполне верно. Данная конструкция в значительной степени тяготеет к проспективным контекстам (то есть используется при описании ситуаций типа ‘положение дел таково, что в ближайшем будущем произойдёт Р’):

⁵⁴ “Periphrastic forms with a connotation of necessity” (Godel 1975: 38), “indicate what will or should happen” (Thompson 1989: 77), «сочетаясь с презенсом бытийного глагола, будущее причастие выражает будущее действие, которое обязательно должно иметь место <...> сочетаясь с имперфектом бытийного глагола, будущее причастие выражает действие, которое должно было совершиться в прошедшем» (Туманян 1971: 412) и др.

(2) Лк. 19:4

<i>ew</i>	<i>ənt'ac'-eal</i>	<i>yar'qjs el</i>	<i>i</i>	<i>žantat'zeni=n</i>
и	продвинуться-PTCP _{RES}	вперёд	идти.AOR.3SG	PREP смоковница=DEF
<i>zi</i>	<i>tesan-ic 'ē</i>		<i>z=na</i>	
чтобы	видеть-CON _{PRES.3SG}		Z=ОН	
<i>k'anzi</i>	<i>ənd ayn isk anc'ane-loc'</i>			<i>ēr</i>
потому что	с тот, но	проходить-PTCP _{FUT}		AUX.PAST.3SG
‘и, забежав вперед, взлез на смоковницу, чтобы увидеть Его, потому что Ему надлежало проходить мимо нее’				

Если смотреть на соответствие древнеармянской аналитической формы с причастием на *-loc'* древнегреческой проспективной конструкции с *μέλλω*, то процент совпадений окажется очень высоким – 80.5% (29 контекстов из 36). Помимо этого, как мы и ожидаем в случае с проспективом, конструкции с причастием на *-loc'* не употребляются с показателями отрицания.

Следует отметить, однако, что аналитическая конструкция в древнеармянском не ограничивается только лишь проспективными употреблениями, но может также выражать и «обычное» будущее индикатива:

(3) Мф. 24:6

<i>Lse-loc'</i>	<i>ēk'</i>	<i>paterazmun-s</i>	<i>ew</i>
слышать-PTCP _{FUT}	AUX.PRES.2PL	война-ACC.PL	и
<i>z=hambaw-s</i>	<i>paterazm-ac'</i>		
З=слух-ACC.PL	война-GEN.PL		

‘Также **услышите** о войнах и о военных слухах’.

Список гlossen: **2**, **3** – 2, 3 лицо; ACC – аккузатив; AOR – аорист; AUX – вспомогательный глагол; CON_{AOR} – аорист конъюнктива; CON_{PRES} – презенс конъюнктива; DEF – определённый artikel; GEN – генитив; NOM – номинатив; PAST – прошедшее время глагола-связки; PL – множественное число; PREP – предлог; PRES – настоящее время; PTCP_{FUT} – причастие на *-loc'*; PTCP_{RES} – причастие на *-eal*; REL – относительное местоимение; SG – единственное число; Z – проклитика *z*.

Литература

Туманян 1971 – Э. Г. Туманян. Древнеармянский язык. М.: Наука, 1971.

Godel 1975 – R. Godel. An introduction to the study of Classical Armenian. Wiesbaden: Reichert.

Thompson 1989 – R. W. Thompson. An introduction to Classical Armenian. Delmar, New York: Caravan Books, 1989.

**Քերականական տեղեկություններ Բարդուղիմեռու
Մարդացու «Հաւաքումն համառու և յոյժ օգտակար ի
դիալէթիկէն» երկում**

Ինչպես հայտնի է, Մարադայի եպիսկոպոս Բարդուղիմեռու, Քռնայում ստանձնելով հայ ոնփրոնների առաջնորդությունը, միարարական քարոզությանը զուգահեռ ծավալել է նաև մատենագրական գործունեություն, և դավանակից միաբանների հետ ստեղծել է հիմնականում աստվածաբանական բովանդակությամբ ծավալուն զրականություն։ Նրա նշանավոր երկերից մեկը՝ «Հաւաքումն համառու և յոյժ օգտակար ի դիալէթիկէն» (ՄՄ. ձեռ. 69), պարունակում է քերականագիտական բազմաթիվ և արժեքավոր հատվածներ։ Արձարձված հարցերի նախնական ամփոփումը պարզում է բավականին ընդգրկուն պատկեր՝ հետևյալ բովանդակությամբ։ Դիալէթիկայի և քերականության համեմատական գնահատումը՝ իրքն կատարյալ և անկատար իմացություն ստանալու միջոցներ, հնչման սահմանումը՝ իրքն հատուկ և ըստինքյան միավոր, դրա տեսակը՝ ձայնը, իրքն բնականորեն ձևացած, հնչման և ձայնի տարրերությունը, ձայնի տեսակները՝ նշանական և աննշանակ, կամային նշանական ձայնի տեսակները՝ շարահյուսված՝ իրքն խոսք, անշարահյուս, որոնք են անոն և բայ, անվան սահմանումը՝ որպես կամային նշանական և ամբողջական ձայն՝ առանց ժամանակի, հատկանշված մի շարք տարրերություններով, որոնք են որոշակի և անորոշակի, ուղղակի և հողովական և այլն, բայի սահմանումը՝ որպես կամային նշանական և ամբողջական ձայն՝ ժամանակով արտահայտված, դարձյալ հատկանշված մի քանի տարրերություններով, բայի և ընդունելության տարրերությունը՝ ըստ ենթակա և ստորագյալ դառնալու կարողության, ենթակայի և ստորոգյալի հարաբերությունը, դրանց սահմանումները, բանի սահմանումը՝ որպես կամային նշանական և տրոհված ձայն, բանի տեսակները՝ ըստ ժամանակային հատկանիշի կարգի բացակայության կամ առկայության՝ անկատար և կատարյալ, կատարյալ բանի տեսակները՝ սահմանական, հարցական, հրամայական, ըղձական կամ աղաչական, կոչնական, նախադասության սահմանումը՝ որպես ճշմարտություն կամ ստորթյուն նշանակող խոսք, տեսակները՝ «քաթեզօրիկա» կամ ստորոգական և «իփոթեթիկա», սրանց ենթատեսակ-

ները՝ ընդիանուր, մասնավոր, անորոշակի, եզական, ստորասական, բացասական, ներհակական, ենթաներհակական, շաղկապական և այլն: Բովանդակությունը ներկայացնելուց զատ՝ կարևոր է նաև մատնանշել Բարդուղիմնոսի աշխատության աղբյուրները: Այն, հղումներից դատելով, շարադրված է հիմնականում Արքստուելի տրամարանական կորպուսի հետևողությամբ, զուգահեռ ներառում է նաև այլ նյութեր, օրինակ, Սեվերինուս Բուտիուսի տրամարանական տրակտատներում տեղ գտած քերականական որոշ դիտողություններ (ձեռ. 69, էջ 287ա): Բարդուղիմնոսը, ենթադրաբար, զործնական օժանդակություն է ցուցաբերել իր աշակերտ Հովհաննես Քոնեցուն՝ «Յաղագս քերականին» երկը ստեղծելիս: Ուստի կարևոր է նաև համեմատական քննությամբ՝ կենտրոնանալով հատկապես շարադրուսական նյութի վրա (քանի որ այն առաջին անգամ համակարգված շարադրվել է ունիթորական միջավայրում), պարզել այդ վարկածի իսկությունը, ըստ այդմ հստակեցնել Քոնեցու քերականության ևս մեկ աղբյուր:

Артем Трофимов

Об одной фонетической изоглоссе греко-армяно-индоиранской общности

Изоглоссы в рамках греко-армяно-индоиранской общности в основном сводятся к лексическим: морфологические и фонетические также выделяются, но их значительно меньше [Martirosyan 2013]. Кроме того, подобные изоглоссы не всегда распространяются сразу на греческий, армянский и индоиранские языки: например, протетические гласные есть только в греческом и армянском.

На наш взгляд, существует важная фонетическая изоглосса, характеризующая греко-армяно-индоиранский ареал. Это наличие определенного рода начальных консонантных кластеров, которые запрещены в остальных группах индоевропейских языков и, соответственно, должны считаться ареальной особенностью. Подробно все типы подобных начальных кластеров были рассмотрены в диссертации [Трофимов 2015].

Среди начальных кластеров, отразившихся в армянском материале особенно выделяются кластеры структуры *TT (где T – глухой смычный), включая *TK (где K – глухой заднеязычный). Когнаты, встречающиеся в греческом, индоиранских и армянском, бесспорны; параллели из других языков редки и сомнительны. Любопытно, что примеры на подобные начальные сочетания согласных есть и во фригийском, что является аргументом в пользу включения фригийского в греко-армяно-индоиранский ареал.

Литература:

Трофимов 2015 = Трофимов А. А. Развитие индоевропейских консонантных сочетаний, содержащих s, в греко-армяно-индоиранском ареале. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Москва: Московский государственный университет имени М. В. Ломоносова, 2015.

Martirosyan 2013 = Martirosyan H. The place of Armenian in the Indo-European language family: the relationship with Greek and Indo-Iranian // Вопросы языкового родства. № 10, 2013., pp. 85-137.

La dissimilation d'aperture vocalique en arménien (loi d'Olsen)

Il s'agit d'un phénomène entrevu par Meillet (dans le cas de **i-u > e-u*) et reconnu par Olsen (1999 : 801-805). Nous distinguerons trois formules :

I : **i-i > e-i*, **u-u > o-u*, mais aussi **i-u > e-u*, **u-i > o-i* (quel que soit l'accent).

Exemples (Olsen l. c.) souvent incertains, sauf pour **i-u > e-u* : *zgenum* ‘je me vêts’ < **zu-ginúma* < **wesnumai*; *atbewr* ‘source’ < **rbíwur* < **b^hrēwōr*.

II : **o-u > *a-u*, **o-i > a-i* (quel que soit l'accent) :

**doru* ‘bois’ > *tarr* ‘élément’ (Lamberterie 2003 : 251),

**poliwo-* ‘blanc pâle’ (gr. πολύώς, n. pl. **poliwā* > *alik* ‘vagues ; cheveux blancs’).

e n'est pas affecté.

III : **ey* (inaccentué) > *e* devant *i*, *u*, dans des conditions qui restent à préciser :

**swoiniā* (lit. sváinè) > **k'eynía* > *k'eni* ‘sœur de l'épouse’ (Olsen 1999 : 803).

La formule I présente de nombreuses exceptions :

– La dissimilation ne s'applique pas aux emprunts iraniens (elle est antérieure).

– Elle est souvent empêchée par l'analogie : *zgenum* ‘je me vêts’ : *zgec'aw*, mais *lnum* (< **linúm*) ‘je remplis’ : *elic*.

– Elle n'agit pas en syllabe fermée.

– Elle n'agit pas dans les séquences **iRi*, **uRu*, p. ex. *glux* ‘tête’, *cunr* ‘genou’.

L'exposé consistera essentiellement en listes d'exemples et d'exceptions (avec essai d'explication de celles-ci).

Nous préciserons aussi la chronologie relative de ces dissimilations par rapport aux autres lois phonétiques impliquant le vocalisme – c'est un contrôle nécessaire.

LAMBERTERIE, Charles DE, 2003 : compte rendu d'OLSEN 1999 dans *BSL* 98/2 : 247-259.

OLSEN RASMUSSEN, Birgit Anette, 1999 : *The Noun in Biblical Armenian*, Berlin-New York.

Принцип устройства армянского дактильного алфавита, разработанного Вачаганом Геворковичем Халатяном (1973 г.)

Семиотические системы, обеспечивающие коммуникацию людей, позволяют не только общаться, обмениваться информацией, но и развивают мышление человека, запуская формирование «речемыслительный механизма». Недостаток (а тем более отсутствие) вербального развития негативно сказывается не только на психическом, но и на ментальном (когнитивном) развитии ребенка. Отсутствие навыков оперирования семиотической системой (самой универсальной – человеческим языком) у ребенка дошкольного возраста приводит к необратимым последствиям в развитии когнитивных структур.

Можно ли утверждать, что характер семиотической системы, которая осуществляет «запуск» когнитивного развития, оказывает огромное влияние на формирование представлений об окружающем мире? Создают ли звуковой язык (акустико-артикуляционный) и жестовый язык глухонемых разные «картины мира»? Ответы на эти вопросы нужно искать в анализе устройства языков глухонемых и слышащих людей.

Коммуникация глухонемых обеспечивается как минимум двумя семиотическими системами, имеющими принципиально разное устройство: это **жестовый язык и дактильный алфавит**.

Жестовый язык – иероглифическая система, т.е. отдельный жест может передавать не только определенное понятие, но и описать ситуацию в целом. Жест в такой системе передает слово или целое предложение, а не звук или букву. Жестовый язык характеризуется опорой на коммуникативную ситуацию, широкой и образной семантикой знаков (жестов), развитым синтаксисом и отсутствием морфологии (грамматической категоризации). Некоторые жесты иконичны, т.е. по жесту можно догадаться о его значении. Однако большинство жестов в языке глухонемых (как и слова в естественном языке) условны, именно поэтому язык жестов необходимо учить, без специальных навыков понять коммуникацию глухих невозможно.

Особенностью жестового языка является его ограниченный характер (существуют региональные жестовые языки, особые языки для коммуникации социальных групп и т.п.). Языку жестов можно обучать лишь в условиях непосредственного контакта, т.к. жесты сочетаются с мимикой, жест имеет множество характеристик – скорость исполнения, резкий или плавный характер движений, положение руки (обеих рук)

относительно корпуса, направление движения и т.п. Большой проблемой являлось также создание словаря жестов, т.к. жестовый язык – система динамическая: жест живет лишь в движении, а описать это движение в формате печатной книги было непросто. В последнее время ситуация несколько улучшается, т.к. жест можно передавать в режиме онлайн и создавать визуальные словари жестов.

Дактильный алфавит – система жестов, посредством которой кодируется каждая буква алфавита, слова дактилируются, то есть передаются последовательностью жестов, передающих конкретные буквы. Очевидно, что система дактилологии может опираться лишь на **алфавит** того или иного языка. Именно эта особенность предопределяет плюсы и минусы дактильных систем.

Во-первых, дактилология является совершенно условной системой, которой необходимо специально обучать глухонемого. Догадаться по жесту о том, какую букву этот жест передает, почти невозможно («почти» – ведь жест тоже может в большей или меньшей степени напоминать графический знак).

Во-вторых, каждый язык будет иметь собственную систему дактильного алфавита, поэтому важно при разработке дактильного алфавита учитывать социолингвистическую ситуацию, ведь глухой может пользоваться несколькими дактильными алфавитами в многоязычном государстве, поэтому необходимые ему дактильные системы не должны противоречить друг другу, должны, наоборот, поддерживать и логически дополнять друг друга.

В-третьих, дактилология опирается на буквы, а не на звуки (фонемы), ведь звуков глухие не слышат, а соответствие буквы и звука для разных алфавитов не всегда однозначно.

В настоящем докладе предпринята попытка анализа дактильного алфавита, разработанного для армянского языка, известным армянским сурдопедагогом В.Г. Халатяном. На основе сопоставления структур нескольких дактильных алфавитов (для русского, польского, румынского, эстонского языков) В.Г.Халатян выявил наиболее удачные для использования в коммуникации жесты, передающие буквы армянского языка. Исследователь особенно отмечает жесты, максимально похожие на буквы, при этом учитывались графические особенности армянских букв по сравнению с буквами алфавитов европейских языков (имеется в виду квадратная, а не круглая основа начертания армянских букв и малая их контрастность). Сложность графического облика армянских букв привела к тому, что многие дактилемы оказались очень похожи, их трудно было различать в процессе дактилизации. В.Г.Халатян предлагает для армянского языка новый принцип устройства дактильной азбуки – **опора**

на фонетическую систему армянского языка, а не на графическое изображение букв.

Поскольку многие учащиеся специализированных школ Армении изучали русский язык, В.Г. Халатян предложил использовать дактилемы русского дактильного алфавита для обозначения звуков армянского языка, похожих на звуки русского языка. Для остальных звуков армянского языка автор создал новые дактилемы. В результате новый дактильный алфавит для армянского языка приобрел следующий вид:

Рис.10. Армянский дактильный алфавит

Удачный опыт армянского ученого В.Г. Халатяна необходимо учитывать при разработке принципов создания новых дактильных алфавитов для национальных языков и для создания универсального мирового языка для глухонемых.

Литература:

- Гейльман И.Ф. Знакомьтесь: Ручная речь. М.: Загрей, 2001.
Гейльман И.Ф. Специфические средства общения глухих (дактилология и мимика). Язык жестов. Л. 1975.
Зайцева Г.Л. Жестовая речь. Дактилология. М. 2000.

Руки говорят: Армянский словарь жестов (учеб. пособие). — 2004.

Соколянский И.А. Усвоение слепоухонемым ребенком грамматического строя словесной речи // доклады Академии педагогических наук РСФСР. № 1. 1959.

Халатян В.Г. Разработка дактильного алфавита для специальных школ с обучением на армянском языке. Диссертация на соискание уч. ст. кандидата педагогических наук. М. 1983.

Մարատ Յավրումյան, Հրանտ Խաչատրյան
Աննա Դանիելյան, Գոռ Առաքելյան

**Արևելահայերենի շարահյուսական վերլուծիչ ու շարահյուսական
ծառերի շտեմարան նախագիծ. հետազոտության
ընթացիկ վիճակը**

Նախագիծը արդի արևելահայերենի մասնագիտացված լեզվաբանական կորպուս է, որի շրջանակում ստեղծվում է մեքենայական ուսուցմամբ ձևաբանական և շարահյուսական վերլուծիչ:

Կորպուսի հիմքում ժամանակակից գեղարվեստական գրականության (արձակ) նմուշներ են, էլեկտրոնային և տպագիր մամուլից տարբեր բնույթի և ընազավարների տեքստեր, բուհական դասագրքերից վերցված օրինակներ:

Կորպուսի հիման վրա մշակվում է տեքստերի ինքնակա բառանիշ-շավորման մոդուլ: Բառանիշերն այնուհետև ծանոթագրվում են ձևաբանորեն, ապա շարահյուսորեն՝ կախումների մեթոդով վերլուծության եղանակով:

Ծանոթագրումների համար գործածվող ձևաբանական (POS-խոսքի մասային պատկանելության) ու շարահյուսական կախումների պիտակները համապատասխան են UD (Universal Dependencies v2) մշակումներին:

Զեկուցմանը ներկայացվելու է հետազոտության ընթացիկ վիճակը, խոսվելու նախագծի հիմքում դրված կորպուսի բնութագրերի, մատենագիտական ծանոթագրման համակարգի ու մետատվյալների ընտրության առանձնահատկությունների մասին: Ապա խոսվելու է բառանիշավորման մոդուլի, խոսքիմասային ծանոթագրման համակարգի հիմքում դրված կանոնների ու դրանց տեխնիկական իրացման ընթացքում ընդունված որոշումների մասին: Օրինակներով ցոյց է տրվելու այս կանոնների իրացման ճշգրտությունը կորպուսի տեքստային նյութի վրա կիրառելիս: Նախանշվելու են ուղղությունները, դեպի ուր զարգացման ներուժ է պարունակում նախագիծը:

On areal semantic parallels to Sasun Daredevils: deep semantics of proper names

The parallel between Mher from the Armenian epic and Iranian Mihr (Mithra) lies on the surface, which was pointed out many times starting from very early studies. At the same time, different explanations were proposed in order to elucidate the semantic dependences between Mher-Lion and Mher the Little. Despite the fact that in most versions only one of them appears, these characters represent two substantial and significantly differentiated elements in the semantic structure of the epic. As it was shrewdly pointed by Joseph Orbeli, the image of this deity in the epic is split into two characters: if Mher-Lion corresponds to a rising sun, Mher the Little correlates with a setting sun (more precisely — a midnight-black sun, which correlates with death and burial). The parallels between Mher-Lion and Iranian Mihr are obvious, but in the case of Mher the Little this does not look convincing enough. However, for the reconstruction of the semantics of the cave, one should refer to another Mher's prototype. In this case, Mher the Little inherited some attributes of the god Mithra from a Roman (exclusively male) cult — the deity born to a rock without any female interference. Mithra's birth from an inseminated stone has a semantic structure which represents a total inversion of the initial episode in the Armenian epic (the birth of twins). Such a duality can be viewed as typical for the Armenian identity, which is known for some peculiar syntheses between Eastern and Western traditions.

This story also resembles the birth of Sosruko (Sosryko, Sozyrko, Sasrykva) — the main hero of the North-Caucasian epic about Narts. Sosruko was born out of a stone inseminated by a mythical giant shepherd. This corresponds to the episode of the captivity of the Alanian Princess Satenik by the Armenian king Artashes and their further marriage. This was reported by Movses Khorenatsi as a historical event, and this is also reflected in Armenian wedding songs.

A comparison in the opposite direction also proves to be fruitful — the Nartic epic allows to explain some episodes which are not clear in the Armenian epic. For example, the final episode where Mher — the last hero

from Sasun — gets detained, has evident parallels with the North-Caucasian mythology: the magical "Pataraz" cross which had protected the Sasun heroes and was sometimes used as a weapon refers to the name of the Nartian hero Patraz/Batraz and his magical sword, etc.

In our paper, we intend to demonstrate that the above-mentioned parallels and similarities are structural and that it would be wrong to explain them as a result of occasional loans, particular coincidence or as universal typological patterns. The similarities are more evident if they are considered on the deep (structural and conceptual) rather than on the surface (textual) level.

Бурастан Зулумян

Язык поэзии Мисака Мецаренца

Сборники «Радуга» (1908) и «Новые песни» Мисака Мецаренца ознаменовали новое качество армянской литературы: поэтическая парадигма перешла от повествовательности к изобразительности. Вместе с тем изменился поэтический язык, существенно расширился арсенал средств выразительности (эпитетов, метафор).

В картине мира Мецаренца появляются новые для армянской поэзии образы иных миров, Ночи как объекта поклонения, лирический субъект, погруженный в жизнь Вселенной; природа изображается не в статике, а в вечно изменчивом движении, переливах и нюансах, через сиюминутные впечатления (импрессионистичность образа), ощущения. Особенно явно черты символистской поэтики проявляются в структуре образа. Стих Мецаренца музыкален. Существенную роль играют нюансы, полутона; многообразие мира и его пластическая красота передается через запахи, ароматы, цвет, что естественно влечет за собой и изменение лексического состава. По терминологии стиховедов, мы наблюдаем высокую степень троповместимости в текстах Мецаренца. Приводятся статистические таблицы частотного словаря поэзии М. Мецаренца.

Հեղինակները / Authors

Արեշյան Գրեգորի, Areshian Gregory – American University of Armenia.

Արսլանյան Գառնիկ, Arslanian Karnig – Université de Moncton.

Ակուտինա Նատալյա, Akutina Natalia – National Research University Higher School of Economics, Moscow.

Առաքելյան Գոռն, Arakelyan Gor – ԵՊՀ, Ինֆորմատիկայի և կիրառական մաթեմատիկայի ֆակուլտետ:

Առաքելովա Վիկտորիա, Arakelova Victoria – Institute of Oriental Studies, Russian-Armenian (Slavonic) University, Yerevan.

Ասատրյան Գառնիկ, Asatrian Garnik – Institute of Oriental Studies, Russian-Armenian (Slavonic) University, Yerevan.

Արսենյես Դենիս, Arsentyev Denis – National Research University Higher School of Economics, Moscow.

Բաղդասարյան Քրիստինա, Bagdasaryan Kristina – National Research University Higher School of Economics, Moscow.

Բեզրուկով Նիկիտա, Bezrukov Nikita – University of Pennsylvania.

Գյունաշվիլի Հելեն, Giunashvili Helen – G. Tsereteli Institute of Oriental Studies, Tbilisis.

Գորգածե Ռամազ, Gorgadze Ramaz – G. Tsereteli Institute of Oriental Studies, Tbilisis.

Գյուրջինյան Դավիթ, Cyurjinyan Davit – Վալերի Բյորտուկի անվան Երևանի պետական լեզվահասարակագիտական համալսարան:

Գուրգույշյան Պյոտր Արա, Guekguezian Peter Ara – University of Southern California.

Գրիգորյան Սոսանա, Grigoryan Susanna – ՀՀ ԳԱԱ, Հ. Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտ:

Դալայան Տորք, Dalalyan Tork – ՀՀ ԳԱԱ, Հ. Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտ; Հասգիտության և ազգագրության ինստիտուտ:

Դանիելյան Աննա, Danielyan Anna – ԵՊՀ, արևելագիտության ֆակուլտետ:

Դիլբարյան Նարինե, Dilbaryan Narine – ԵՊՀ, հայ բանասիրության ֆակուլտետ:

Դոխյան Ռուզաննա, Dokhyan Ruzanna – Վայերի Բրյուսովի Բրյուսովի անվան Երևանի պետական լեզվահասարակագիտական համալսարան:

Դունդուա Դմիտրի, Dundua Dmitri

Զոլյան Սուրեն, Zolyan Suren – ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտ:

Զուլումյան Բուրաստան, Zulumyan Burastan – Institute of World Literature RAS.

Թօփարլաք Թապիթա, Toparlak Tabita – Université Sorbonne-Nouvelle.

Խաչատրյան Հրանտ, Khachatryan Hrant – ԵՊՀ, ինֆորմատիկայի և կիրառական մաթեմատիկայի ֆակուլտետ:

Խուրշուդյան Վիկտորյա, Khurshudyan Victoria – Université Sorbonne Paris

Կատվալյան Վիկտոր – ՀՀ ԳԱԱ, Հ. Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտ:

Կագիրովա Վասիլիսա, Kagirova Vasilisa – St. Petersburg State University.

Կասպարյան Միրվիհա, Kasparian Sylvia – Université de Moncton.

Կիրակոսյան Հասմիկ, Kirakosyan Hasmik – Մ. Մաշտոցի անվան Մատենադարան, ԵՊՀ, իրանագիտության ամբիոն:

Կորյակով Յուրի, Koryakov Yuri – Institute of Linguistics RAN.

Համբարձումյան Արթոնիք, Ambartsumyan Artur – St. Petersburg.

Համիլիկ Աննա Էլիզաբեթ, Hämmig Anna Elizabeth – Department of Comparative Linguistics, University of Zürich.

Հայրապետյան Փիրուզա, Hayrapetyan Piruza – Doctoral Candidate, Department of Interdisciplinary Medieval Studies Central European University.

Հայրիյան Արայիկ, Hayriyan Arayik – The University of Verona.

Հարությունյան Խաչիկ, Harutuunyan Khachik – U. Մաշտոցի անվան Մատենադարան:

Հարությունյան Քսար, Harutyunyan Knar – U. Մաշտոցի անվան Մատենադարան:

Հողգոսն Քեթրին, Hodgson Katherine – Institut National des Langues et Civilisations Orientales:

Ղազարյան Վարդան, Kazaryan Vartan – Lomonosov Moscow State University:

Մանուչարյան Սվետլանա, Manucharyan Svetlana – Գորիսի պետական համալսարան:

Մարգարյան Լուսինե, Margaryan Lusine – Արցախի պետական համալսարան:

Մարտիրոսյան Հրաչ, Martirosyan Hrach – Leiden University.

Միքայելյան Դիանա, Mikaelian Diana – Institute of Linguistic Studies RAS.

Միքայելյան Ժաննա, Mikayelyan Zhanna – ՀՀ ԳԱԱ, Հ. Աճայյանի անվան լեզվի ինստիտուտ:

Մկրտչյան Գարիկ, Mkrtchyan Garik – ՀՀ ԳԱԱ, Հ. Աճայյանի անվան լեզվի ինստիտուտ:

Յավրումյան Մարատ, Havrumyan Marat – ԵՊՀ, Արևելագիտության ֆակուլտետ.

Պարոնյան Լուկ, Baronian Luc V. – Université Du Québec à Chicoutimi.

Պետրոսյան Արմեն, Petrosyan Armen – ՀՀ ԳԱԱ, Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտ:

Պետրոսյան Լիլիթ, Petrosyan Lilit – Վանաձորի Հ. Թումանյանի անվան պետական համալսարան.

Պլունջյան Վլադիմիր, Plungian Vladimir – Member of RAS, Institute of Linguistics.

Պողոսյան Նորայր, Poghosyan Norayr – ԵՊՀ, հայ բանասիրության ֆակուլտետ:

Զաղացպանյան Ելենա, Jaghatspanyan Elena – Lomonosov Moscow State University.

Ռուսասել Ջեյմս, Russell James R. – Harvard University.

Ռոյեր-Արտուս Նիկոլաս, Royer-Artuso Nicolas – Université Du Québec à Chicoutimi.

Սարգսյան Արմեն, Sarkisyan Armen – ԼՂՀ կրթության, գիտության և սպորտի նախարարություն:

Սեմյոնվա Քսենիա, Semionova Xenia – Lomonosov Moscow State University.

Միքոնյան Տիգրան, Sirunyan Tigran – U. Մաշտոցի անվան Մատենադարան:

Սկալա Անդրեա, Scala Andrea – University of Milan.

Շիրռո Ջանկառլո, Schirru Giancarlo – Università di Napoli.

Վիրեդազ Ռեմի, Viredaz M. Rémy – Genève.

Վոլոշինա Օքսանա, Voloshina Oxana – Lomonosov Moscow State University.

Տրօֆիմով Արտյոմ, Trofimov Artem – Lomonosov Moscow State University.

Տօնապետյան Անահիտ, Donabédian-Demopoulos Anaïd – Institut National des Langues et Civilisations Orientales.

Քարաքրլչըր Փընար, Karakilçik Pinar –Institut National des Langues et Civilisations Orientales.

Քլաքսոն Շեյմս, Clackson James – Cambridge University.

Քոչարով Պեյոսը, Kocharov Petr – Institute of Linguistic Studies RAS.

Քումոնց Մհեր, Kumunts Mher – Գորիսի պետական համալսարան:

Ֆեդոտով Մաքսիմ, Fedotov Maksim – Institute of Linguistic Studies RAS.

Ֆորկեր Դիանա, Forker Diana – Friedrich-Schiller- Universität Jena

Ֆրից Մաթյաս, Fritz Matthias – Free University of Berlin.

ՀԱՅ ԼԵԶՎԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ
XII ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԳԻՏԱԺՈՂՈՎ՝
ՆՎԻՐՎԱԾ ԶՈՆ ԳՐԵՓԻՆԻ ՀԻՇԱՏԱԿԻՆ
(1937-2016)
2-5 հոկտեմբերի, 2017
Հիմնադրույթների ժողովածու

**XI INTERNATIONAL CONFERENCE
ON ARMENIAN LINGUISTICS
DEDICATED JOHN A. C. GREPPIN
(1937-2016)**
2-5 October 2017

Abstracts

Տպագրված է «ԱՍՈՂԻԿ» իրատարակչության տպարանում:

Ք. Երևան, Սայաթ-Նովա 24, (գրասենյակ)

Ավան, Դավիթ Մալյան 45 (տպարան)

Հեռ. (374 10) 54 49 82, 62 38 63

Էլ. փոստ՝ info@asoghik.am